

วิเคราะห์เรื่องสันแนวการเมืองและสังคม ในช่วง

14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

ปฏิญานิพนธ์

ของ

ไพโรจน์ บุญประกอบ

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 พระโขนง กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921 575, 391 5058

- 8 ก.ค. 2526

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประธานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ 2526

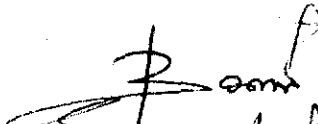
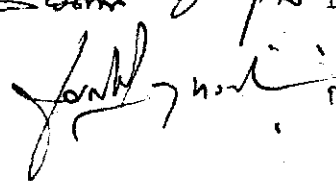
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

57111

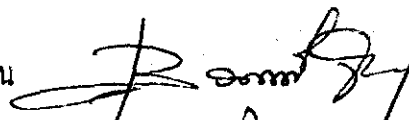
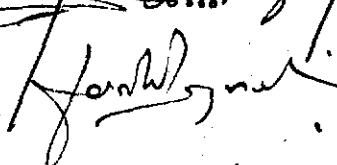
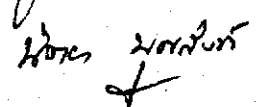
152028

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำทวนีสิตและกรรมการสอบ ได้พิจารณาปฏิญานิพนธ์
ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุมปฏิญานิพนธ์

 ประธาน
 กรรมการ

คณะกรรมการสอบ

 ประธาน
 กรรมการ
 กรรมการ

สารบัญ

บท

หน้า

1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	3
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	3
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	3
	นิยามศัพท์เฉพาะ	4
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	4
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	5
2	สังคมไทยในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519	8
	สภาพทางการเมืองการปกครอง	8
	สภาพทางเศรษฐกิจ	22
	สภาพวัฒนธรรมและค่านิยม	39
3	เรื่องสั้นในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519	47
	อิทธิพลของการเมืองและสังคมที่มีผลต่อการแพร่ขยายของเรื่องสั้น	47
	ลักษณะเนื้อหาของเรื่องสั้นในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519	53
	เนื้อหาเกี่ยวกับการต่อสู้ของนักศึกษาประชาชน	53
	เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตและการต่อสู้ของกรรมกร	57
	เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตและการต่อสู้ของชาวไร่ชาวนา	60
	เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตโดยทั่วไป	64
✓ 4	วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมกับสภาพทางการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519	67

บทที่

หน้า

ความสัมพันธ์กับสภาพทางการเมือง	67
ความสัมพันธ์กับสภาพสังคม	98
เศรษฐกิจ	98
วัฒนธรรม	112
ค่านิยม	118
5 สรุปผลการศึกษาค้นคว้าและข้อเสนอแนะ	131
บรรณานุกรม	136
ภาคผนวก	141

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 สถิติข้อพิพาทแรงงานปี 2516 - 2519.....	24
2 จำนวนประชากรและภาวะการทำงาน (เมื่อ 1 ตุลาคม 2519).....	26
3 รายได้ประชากรากปี 2516 - 2519.....	27
4 ลักษณะการถือครองที่ดิน.....	30
5 เปรียบเทียบรายได้และรายจ่ายที่เป็นเงินสดทางด้านการเกษตร เฉลี่ยต่อครัวเรือนเกษตรเป็นรายภาค.....	31

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

วรรณกรรมเป็นกระจกสะท้อนความเป็นไปของสังคม เป็นคัมภีร์แห่งยุคสมัย การศึกษาสภาพสังคมในยุคใดสมัยใดก็ตาม จำเป็นต้องศึกษาวรรณกรรมในยุคนั้นด้วย จึงจะได้ข้อสรุปซึ่งมีลักษณะรอบคอบและสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะนักเขียนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม อยู่ในข่ายล้อมของสังคม เมื่อนักเขียนสร้างวรรณกรรมก็สะท้อนภาพสังคมออกมาทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา

ในยุคสมัยที่สังคมมีความขัดแย้งทางความคิดอย่างรุนแรง มีปัญหาซึ่งยังตกลงเลือกแนวทางแก้ไขไม่ได้ นักเขียนผู้สนใจศึกษาสังคมจะสร้างวรรณกรรมเพื่อสะท้อนภาพความขัดแย้งเหล่านั้น นักเขียนบางคนนอกจากจะสะท้อนภาพแล้วยังเสนอแนวความคิด แนวทางแก้ปัญหาของตนด้วย ทั้งแต่ปัญหาการทำมาหากิน ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาศีลธรรม ฯลฯ จนถึงการเสนอให้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมเสียใหม่เพื่อขจัดต้นเหตุนั้นๆ ปัญหาต่างๆ กันกล่าว

หากสังคมยุคใดมีเสรีภาพ บรรยายาทศทางการ เมืองเอื้อต่อการแสดงความคิดเห็น ปัญหาและความขัดแย้งในสังคมก็จะยิ่งถูกสะท้อนออกมาในวรรณกรรมมากขึ้น นักเขียนสามารถแสดงแนวความคิด แนวทางแก้ปัญหาของตนได้อย่างเต็มที่ ผลจากบรรยายาทศดังกล่าวทำให้วรรณกรรมถูกเขียนขึ้นเป็นจำนวนมาก

ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 บรรยายาทศทางการ เมืองค่อนข้างมีเสรีภาพ หลังจากที่ถูกอยู่ในยุคเผด็จการมานาน ปัญหาความขัดแย้งในสังคมที่สั่งสมไว้อยู่โดยไม่ได้รับการแก้ไข หรือได้รับการแก้ไขไม่ทันการ ไม่ถูกวิธี ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่นักเขียนใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการเขียนหนังสือ เสรีภาพในการแสดงออกทำให้วรรณกรรมที่เสนอแนวความคิดทางการเมืองและสังคมมีมากกว่ายุคสมัยใด ๆ

สาเหตุที่ทำให้วรรณกรรมซึ่งเสนอแนวความคิดทางการเมืองและสังคมมีจำนวน
มากในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 นอกจากจะเป็นเพราะบรรยากาศ
ทางการเมืองเอื้อต่อการแสดงความคิดเห็น และปัญหาความขัดแย้งในสังคมเด่นชัดและ
รุนแรงแล้ว ยังเป็นเพราะมีหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และสิ่งตีพิมพ์อื่นเกิดขึ้นมากมาย
มหาวิทยาลัยทุกแห่งมีกลุ่ม ชมรม ชุมนุมซึ่งต่างก็ออกหนังสือตีพิมพ์งานวรรณกรรมออกมา
มหาวิทยาลัยละหลาย ๆ กลุ่ม นักเขียนมีเวทีที่จะแสดงความคิดเห็นของตนกว้างขวาง
ทำให้นักเขียนใหม่ ๆ เกิดขึ้นมาก ต่างก็ทำงานของตนออกมาเพิ่มปริมาณวรรณกรรมใน
ยุคนั้นอย่างคึกคักเข้มแข็ง

หากไม่รวมบทความ บทวิจารณ์แล้ว งานประพันธ์ร้อยแก้วที่มีมากที่สุดคือ
เรื่องสั้น นิตยสารแทบทุกฉบับตีพิมพ์เรื่องสั้น นักเขียนเรื่องสั้นใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย
นักเขียนหลายคนสร้างชื่อเสียงของตนในช่วงนี้ และยังคงทำงานเขียนต่อเนื่องมาจนถึง
ปัจจุบัน

เหตุที่นักเขียนเลือกแสดงออกในรูปแบบของเรื่องสั้น ประการแรกเพราะ
ความขัดแย้งและปัญหาสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 มีมากมาย
หลายแง่มุม เหตุการณ์อันสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งเกิดขึ้นแทบทุกวัน นักเขียนต้องการ
สื่อสารแสดงแนวความคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมให้ทันกับเหตุการณ์ความ
ขัดแย้งนั้น ๆ เพื่อให้ผู้อ่านรับสารได้ในเวลารวดเร็ว ลักษณะของเรื่องสั้นสนองความ
ต้องการนี้ได้ดีกว่านวนิยาย

ประการที่สอง นักเขียนเรื่องสั้นในช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นนักเขียนใหม่ ยังไม่ได้
ได้รับความเชื่อถือจากนิตยสารที่ตีพิมพ์นวนิยาย รวมทั้งการเขียนนวนิยายต้องใช้เวลานาน
นักเขียนใหม่ ๆ มักเริ่มงานจากบทความ บทกวี เรื่องสั้นก่อน เพราะใช้เวลาสั้น
กว่า และเหมาะกับการแสดงแนวความคิดเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เสนอปัญหาใดปัญหา
หนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งเหมาะกับนักเขียนใหม่ เพราะความชัดเจนที่จะโยงปัญหาและแนว
ความคิดหลาย ๆ เรื่องให้เป็นเอกภาพในรูปนวนิยายต้องอาศัยความชำนาญพอสมควร

ทวนเหตุผลสองประการดังกล่าว นักเขียนในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งมุ่งเสนอแนวความคิดทางการเมืองและสังคมจึงเขียนเรื่องสั้นมากกว่าที่จะเขียนนวนิยาย ทำให้ปริมาณเรื่องสั้นในช่วงนี้เพิ่มขึ้นอย่างมาก กล่าวได้ว่ามากกว่ายุคอื่น ๆ ในระยะเวลาเท่า ๆ กัน

ปรากฏการณ์ในสังคมและวงวรรณกรรมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 กระตุ้นให้เกิดวาทะสนทนาที่เข้มข้นกว่ายุคสมัยใด สังคมตกอยู่ในภาวะปั่นป่วนยุ่งเหยิง กอปรด้วยความขัดแย้งทั้งในทางการเมืองและปัญหาสังคมในด้านต่าง ๆ เรื่องสั้นในช่วงนี้ก็สะท้อนภาพและเสนอแนวความคิดออกมาเป็นจำนวนมาก นับเป็นช่วงเวลาที่น่าสนใจศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของแนวความคิดทางการเมืองและสังคมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกับสภาพทางการเมืองและสังคมเป็นอย่างดี

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ของแนวความคิดทางการเมืองและสังคมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกับสภาพทางการเมืองและสังคม ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดทางการเมืองและสังคมในเรื่องสั้นกับสภาพทางการเมืองและสังคมทั้งในเชิงคล้อยตามและขัดแย้ง

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองและสังคมจากเรื่องสั้นที่แสดงแนวความคิดทางการเมืองและสังคมซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ของนักเขียนเรื่องสั้นที่มีชื่อเสียงและยังคงทำงานวรรณกรรมต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน 10 คน คือ ไพสนันท์ พรหมน้อย วิสา คัญทัพ วัจน์ วรธบางกูร ชัยรินทร์ ไชยวัจน์

สถาพร ศรีสังข์ ศรีดาวเรือง ลำเริง คำพะอ อัคริ ธรรมโชติ ประสิทธิ์
รุ่งเรืองรัตนกุล และอุกร ทองน้อย จำนวน 50 เรื่อง เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์
ของแนวความคิดทางการเมืองและสังคมในเรื่องสั้นเหล่านี้กับสภาพทางการเมืองและสังคม
ในช่วงเวลาเดียวกัน

นิยามศัพท์เฉพาะ

"แนวความคิดทางการเมือง" หมายถึง แนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบการจัด
ระเบียบการปกครองประเทศ อำนาจอธิปไตย และการใช้อำนาจอธิปไตย

"แนวความคิดทางสังคม" หมายถึง แนวความคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจ
วัฒนธรรมและค่านิยม

"สภาพสังคม" หมายถึง สภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและ
ค่านิยม ของสังคมไทยในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

"นักเขียนเรื่องสั้นที่มีชื่อเสียง" หมายถึง นักเขียนเรื่องสั้นซึ่งได้รับรางวัล
ทางวรรณกรรม และนักเขียนเรื่องสั้นที่มีผลงานซึ่งนักวิชาการและนักวิจารณ์นำมา
วิเคราะห์วิจารณ์อยู่เสมอ

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้านี้ใช้วิธีวิจัยเอกสาร ข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูล
ทุติยภูมิ เสนอรายงานการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

การศึกษาค้นคว้าจะดำเนินตามลำดับดังนี้

1. ศึกษาสภาพสังคมไทยในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 โดย
ใช้ข้อมูลจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2517 ประกาศและแถลงการณ์ของ
รัฐบาลในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ
และกรมแรงงาน และข่าวจากหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยและสยามรัฐรายวันในช่วง 14
ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

2. ศึกษาลักษณะเนื้อหาและแนวความคิดจากเรื่องสั้นที่แสดงแนวความคิดทางการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 จากกลุ่มตัวอย่างที่เลือกมาจำนวน 50 เรื่อง

3. นำสภาพสังคมไทยในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งได้จากการศึกษาตามข้อ 1. และแนวความคิดทางการเมืองและสังคมที่ปรากฏในเรื่องสั้นที่ได้จากการศึกษาตามข้อ 2. มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

งานวิจัยที่เกี่ยวกับแนวความคิดทางการเมืองและสังคมในเรื่องสั้นยุคใดยุคหนึ่ง โดยเฉพาะ ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้ ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาวิเคราะห์เรื่องสั้นของนักเขียนเฉพาะคน เช่น "วิเคราะห์เรื่องสั้นของยาขอบ" (กรรณิการ์ ฤทธิเดช 2522) "วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ" (พรศักดิ์ พรหมแก้ว 2521) "วิเคราะห์งานประพันธ์ของ รงค์ วงษ์สวรรค์ (2503 - 2512)" (วิชา ทรวงแสง 2521)

นอกจากนี้ม้งงานวิจัยเรื่อง "นวนิยายกับสังคมไทย (2475-2500)" กล่าวถึงผลกระทบทางสังคมและการเมืองที่มีต่อพัฒนาการเนื้อหานวนิยายไทย (ตรีศิลป์ บุญขจร 2521)

ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 เป็นยุคที่วรรณกรรมโดยเฉพาะ บทกวีและเรื่องสั้นมีเป็นจำนวนมาก วรรณกรรมการเมืองและสังคมถูกตีพิมพ์เผยแพร่อย่างกว้างขวาง นักวิชาการและนักวิจารณ์จึงเขียนหนังสือ บทความ บทวิจารณ์ กล่าวถึงความเป็นมาและความรุ่งโรจน์ของวรรณกรรมการเมืองและสังคมในช่วงนี้ รวมทั้งวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรมการเมืองและสังคมไว้อย่างหลายท่าน เช่น

นคินี วิสุทธิธาดา เขียน "วิเคราะห์วรรณกรรมแนวประชาชน" กล่าวถึงสภาพโดยทั่วไปของวรรณกรรมแนวประชาชนในทำนรูปแบบ เนื้อหา ความตื่นตัวของวรรณกรรมแนวประชาชน และปัจจัยที่หนุนช่วยให้เกิดความตื่นตัว ประเภทของเรื่องสั้น

แนวประชาชน นอกจากนั้นยังได้วิเคราะห์ผลงานร้อยกรองและเรื่องสั้นชิ้นเด่น ๆ ของนักเขียน 12 คน เช่น วิสา คัญทัพ กรณ์ ไกรลาศ ประเสริฐ จันทำ ศรีดาวเรือง เป็นต้น (นิตินี วิทยุศาสตร์ 2519)

ชัยสิริ สมุทวนิช เขียนหนังสือชื่อ "วรรณกรรมการเมืองไทย 14 ตุลา 16 - 6 ตุลา 19" มีเนื้อหากล่าวถึง "รากเหง้า การก่อเกิด การเติบโตและการพัฒนาการ" ของวรรณกรรมการเมืองในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 โดยกล่าวนำความไว้อย่างน่าสนใจว่า

วรรณกรรมการเมืองไทยมีรากเหง้าแห่งการก่อเกิดเปรียบดังกระแสคลื่น มีแรงหนุนซึ่งได้รับการผลักดันจากสถานการณ์ทางการเมืองของประเทศอย่างต่อเนื่องกัน ผลสะท้อนของวรรณกรรมการเมืองไทยยังได้ผลักดันต่อการต่อสู้ด้านอำนาจรัฐอย่างแท้จริงอีกด้วย

ไม่มียุคใดสมัยใดในประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยที่การเติบโตของวรรณกรรมการเมืองไทยจะขยายตัวทั้งด้านปริมาณและคุณภาพที่ยิ่งใหญ่เท่ากับช่วงระยะเวลาหลังวันมหาปิติของคนไทย เมื่อเดือนตุลาคม 2516 มีรากฐานที่มั่นคงเป็นบ่อเกิดของกระแสชาตินิยมหลังพฤษภาทมิฬอย่างต่อเนื่องและยาวนานที่สุดตราบจนปัจจุบัน (ชัยสิริ สมุทวนิช

2524 : 1)

ชลธิรา กลัดอยู่ ได้รวบรวมงานเขียนซึ่งเป็นร้อยกรอง 12 บท กลอนเปล่า 6 บท เรื่องสั้น 10 เรื่อง บทละครร้อยแก้ว 2 เรื่อง บทละครร้อยกรอง 1 เรื่อง และบทความแสดงข้อมูลและทัศนะ 10 บท ไว้ในหนังสือ "สองไทย" งานเขียนที่รวบรวมมาตามในสี่เป็นงานเขียนหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516

ผู้รวบรวมมีจุดประสงค์ที่จะให้ผู้อ่านมองเห็นความจริงของสังคมจากวรรณกรรมได้แสดงทัศนะในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม อิทธิพลที่สังคมมีต่อวรรณกรรม และพันธกิจของวรรณกรรมในฐานะที่เป็นผลิตผลทางสังคมไว้ในบทนำเสนอ

นอกจากนั้นยังแบ่งงานเขียนที่รวบรวมมาไว้เป็นหมวดหมู่ตามเนื้อหาและแนวความคิดของ
วรรณกรรมนั้น ๆ ผู้รวบรวมได้แสดงทัศนะทางสังคมเป็นการเกริ่นนำไว้ทุกหมวด
(ชลธิรา กลัดอู 2518)

อย่างไรก็ตามยังไม่มีผู้ใดศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองและสังคม
ในเรื่องสั้นช่วงนี้โดยเฉพาะ ซึ่งทั้งโดยปริมาณและคุณภาพของเรื่องสั้น และภาวะความ
ขัดแย้งในสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 มีลักษณะเฉพาะที่ชวน
สนใจศึกษายัง

สังคมไทยในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

สภาพทางการเมืองการปกครอง

ก่อนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ประเทศไทยปกครองโดยรัฐบาลซึ่งมีจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลชุดนี้จัดตั้งขึ้นภายหลังการรัฐประหารเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 การรัฐประหารครั้งนี้ทำให้ประชาชนมองเห็นสาเหตุของปัญหานานาจรัฐชัดเจนขึ้นว่าเดิม ความเบื่อนายทออำนาจเผด็จการประชาธิปไตยมีเพิ่มขึ้นในความรู้สึกของนักศึกษาประชาชน เพราะประเทศไทยคลอบุญภายใต้การปกครองของรัฐบาลเผด็จการมายาวนาน*นับตั้งแต่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กระทำรัฐประหารเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501 ประเทศไทยมีรัฐบาลเผด็จการปกครองประเทศมาจนถึงปีพ.ศ. 2511 จึงได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญและมีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร แต่รัฐธรรมนูญฉบับนั้นก็มีอายุการใช้งานไม่ยาวนาน ถูกรัฐประหารยกเลิกไปเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514*

การรัฐประหาร 17 พฤศจิกายน 2514 ถูกต่อต้านตั้งแต่เริ่มแรกโดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 3 คน คือ นายอุทัย พิมพ์ใจชน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดชลบุรี นายบุญเกิด หิรัญคำ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดชัยภูมิ และนายอนันต์ ภักดีประไพ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพิษณุโลก ได้ยื่นฟ้องต่อศาลว่าจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นกบฏกระทำการล้มล้างรัฐธรรมนูญ แต่ควยอำนาจเผด็จการ คำฟ้องของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งสามจึงไร้ผล และผู้ฟ้องกลับถูกจับกุมคุมขังโดยอำนาจของรัฐบาลเผด็จการ

* กระแสความไม่พอใจอำนาจเผด็จการทำให้นักศึกษาประชาชนเคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐธรรมนูญ กลุ่มผู้เคลื่อนไหวได้แจกจ่ายแผ่นปลิวคำเรียกร้องตามสถานที่ต่าง ๆ เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2516 ผลแห่งการเคลื่อนไหวครั้งนั้นทำให้นักศึกษาประชาชน 13 คนถูกจับกุมคุมขังในข้อหาชุมนุมทางการเมืองเกินกว่า 5 คน ตามประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 4 พ.ศ. 2514 มีความนิกรฐานนั้นหอนความมั่นคงของรัฐ กบฏภายในราชอาณาจักร ตามกฎหมายอาญามาตรา 116 เมื่อมีการจับกุมคุมขัง กระแสความไม่พอใจยิ่งสูงขึ้น นักศึกษาประชาชน *

รวมตัวกันชุมนุมเรียกร้องให้รัฐบาลปล่อยผู้ถูกจับกุมที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นอกจากนั้น
คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยาลัยวิชาการศึกษา
ประสานมิตร ยังได้ทำหนังสือเรียกร้องให้รัฐบาลพิจารณาเรื่องนี้ให้รอบคอบ เพราะการ
เรียกร้องรัฐธรรมนูญโดยสันติวิธีนั้นเป็นเรื่องชอบธรรม เรียกร้องให้ปล่อยผู้ต้องหาที่ไม่มี
ความผิดนั้นเสีย แต่รัฐบาลไม่ยอมทำตามคำเรียกร้องจนกระทั่งเหตุการณ์บานปลายกลายเป็น
การปะทะกันระหว่างกองกำลังของรัฐบาลกับพลังของประชาชน ผลที่สุด

จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร และพันเอกณรงค์ กิตติขจร
ทองยอมละทิ้งอำนาจและเดินทางออกนอกประเทศเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2516 *

เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 14
ตุลาคม 2516 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
แต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ครั้นวันที่ 16 ตุลาคม
2516 จึงมีประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีจำนวน 27 คน

ในการแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม
2516 นายกรัฐมนตรีได้ให้สัญญาว่ารัฐบาลรักษาการจะพยายามร่างรัฐธรรมนูญอย่างรีบเร่ง
ให้เสร็จทันประกาศใช้ภายในหกเดือน

รัฐบาลของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เข้ามาบริหารประเทศในช่วงที่ความตื่นตัวใน
เรื่องประชาธิปไตยของประชาชนสูงขึ้น กฎหมายซึ่งผู้เผด็จการได้ร่างขึ้นเป็นเป้าที่ถูก
เรียกร้องให้ยกเลิก ดังนั้นนายกรัฐมนตรีจึงสั่งการให้คณะที่ปรึกษากฎหมายพิจารณายกเลิก
การประกาศใช้กฎอัยการศึกและประกาศคณะปฏิวัติ ซึ่งได้ประกาศใช้มาตั้งแต่สมัยจอมพล
สฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยมอบหมายให้ ดร.ประกอบ หุตะสิงห์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
ยุติธรรม เป็นประธานในการพิจารณา ส่วนอำนาจนิติบัญญัตินั้น ก็มีสภานิติบัญญัติแห่งชาติ
ซึ่งรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร แต่งตั้งไว้ให้ทำหน้าที่แทนสภาผู้แทนราษฎร โดยมี
พลตรีศิริ ลีโรชินี เป็นประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ แต่เมื่อเหตุการณ์ทางการเมือง
เปลี่ยนแปลงไป สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติชุดนั้นก็ถูกตั้งข้อรังเกียจ และถูกวิพากษ์
วิจารณ์ว่าเป็นพวกเดียวกับผู้แต่งตั้ง บรรดาสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติส่วนใหญ่ก็

พร้อมใจกันลาออกเพื่อเปิดทางให้รัฐบาลแต่งตั้งสมาชิกชุดใหม่ วันที่ 10 ธันวาคม 2516
จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมาชิกสมัชชาแห่งชาติจำนวน 2,346 คน
เพื่อให้ทำหน้าที่เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแห่งชาติจำนวน 299 คน แทนสมาชิกชุดเก่าที่
ลาออกไป

วันที่ 14 ธันวาคม 2516 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง
พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชพงศภังคพันธ์ ให้ทรงเป็นประธานสมัชชาแห่งชาติ
เพื่อทำหน้าที่ดำเนินการประชุมสมัชชาซึ่งจะมีขึ้นในวันที่ 18 ธันวาคม 2516 ณ สนามม้า
ราชสนามม้าสามัคคี กับรองประธานอีก 2 คน คือ พระยามานวราชเสวี และ
นายสุกิจ นิมมานเหมินท์

หนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวัน ฉบับวันที่ 21 ธันวาคม 2516 ได้รายงานข่าวผลการ
เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแห่งชาติของสมาชิกสมัชชาแห่งชาติว่าได้ตัวแทนมาจากกลุ่มอาชีพ
ไม่ต่ำกว่า 11 กลุ่ม ดังนี้

ข้าราชการพลเรือน	68 คน
อาจารย์มหาวิทยาลัยและโรงเรียน	37 คน
อดีตสมาชิกสภาผู้แทนและนักการเมือง	33 คน
ข้าราชการฝ่ายปกครอง	26 คน
ทหาร	23 คน
นักธุรกิจ	14 คน
ตำรวจ	13 คน
สตรี	13 คน
แพทย์	12 คน
กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	11 คน
นักหนังสือพิมพ์	10 คน
ชาวบ้านทั่วไป	10 คน
นักกฎหมายและทนายความ	8 คน

บุคลากร	7 คน
นักการธนาคาร	7 คน
นักเขียน	3 คน
คนขับสามล้อเครื่อง	1 คน

สถานิติบัญญัติแห่งชาติชุดใหม่นี้ได้ประชุมกันครั้งแรกเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2516 มีการเลือกประธานและรองประธานสภา ผลปรากฏว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับเลือกเป็นประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ พลเอกสราวุธ แพทยกุล เป็นรองประธานคนที่ 1 และนายประภาศน์ อวยชัย เป็นรองประธานคนที่ 2 ในขณะที่การร่างรัฐธรรมนูญกำลังดำเนินไปอย่างเร่งรีบตามความเรียกร้องของประชาชนนั้น รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นรัฐบาลรักษาการผู้ใช้อำนาจบริหาร สถานิติบัญญัติแห่งชาติทำหน้าที่นิติบัญญัติแทนสภาผู้แทนราษฎร

ทางค่านิสิตนักศึกษาใช้เวลาในช่วงที่รัฐธรรมนูญยังไม่แล้วเสร็จจัดทำโครงการกลับสู่ชนบทเพื่อไปช่วยเหลือ แนะนำ และเผยแพร่ประชาธิปไตย แก่ชาวชนบททั่วประเทศเป็นเวลา 1 เดือน แผนงานครั้งนี้ต้องใช้นิสิตนักศึกษาอาสาสมัครถึงห้าพันคน โดยแบ่งเป็นชุด ๆ ละ 6-8 คน โครงการนี้ได้รับเงินงบประมาณอุดหนุนจากรัฐบาลด้วย นิสิตนักศึกษาใช้เวลาในช่วงปิดภาคฤดูร้อนของปีการศึกษา 2516 เป็นช่วงดำเนินการ

ขณะที่ร่างรัฐธรรมนูญกำลังอยู่ในระหว่างการพิจารณาของสถานิติบัญญัติแห่งชาติ ได้เกิดกระแสคัดค้านเนื้อหาบางตอนของรัฐธรรมนูญ กล่าวคือรัฐธรรมนูญกำหนดให้มีวุฒิสมาชิกจำนวน 100 คน และได้กำหนดคุณสมบัติผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งทั้งต้องมีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ ผู้มีสิทธิ์สมัครรับเลือกตั้งต้องมีอายุ 25 ปีบริบูรณ์ กระแสคัดค้านนั้นไม่ต้องการให้มีวุฒิสมาชิก และต้องการให้ผู้มีอายุ 18 ปีบริบูรณ์เป็นผู้มีสิทธิ์เลือกตั้ง และผู้มีอายุ 23 ปีบริบูรณ์เป็นผู้มีสิทธิ์สมัครรับเลือกตั้ง แต่การคัดค้านดังกล่าวไม่เป็นผล

เมื่อสถานิติบัญญัติแห่งชาติพิจารณาตกลงคะแนนเสียงรับร่างรัฐธรรมนูญแล้ว และกำลังจะนำขึ้นทูลเกล้า ถวายให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธย นักศึกษากลุ่มสังเสริมประชาธิปไตยได้ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อคัดค้านการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ แต่ก็ไม่เป็นผล

คณะรัฐมนตรีได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2517 ท่ามกลางเสียงคัดค้าน มีการเรียกร้องให้แก้ไขบางมาตรา เช่น มาตรา 95, 107 หมวด 6 ซึ่งกำหนดให้วุฒิสมาชิก และมาตรา 115 (2) มาตรา 117 (2) ซึ่งกำหนดอายุของผู้มีสิทธิเลือกตั้งและผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง แต่รัฐบาลและสภานิติบัญญัติแห่งชาติมีความเห็นว่าหากจะมีการแก้ไขควรรอให้เป็นหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งมาจากการเลือกตั้งที่จะมีขึ้นในวันที่ 26 มกราคม 2518

วันที่ 10 ตุลาคม 2517 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ซึ่งกลายสภาพมาเป็นรัฐสภาตามรัฐธรรมนูญมาตรา 234 (บทเฉพาะกาล) ได้ลาออกจากตำแหน่งประธานรัฐสภาด้วยเหตุผลว่าจะไปจัดตั้งพรรคการเมือง และพลเอกสรวุฒิชัย แพทยกุล ลาออกจากตำแหน่งรองประธานรัฐสภา เพื่อกลับไปทำหน้าที่ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกให้เต็มที่ นายประภาศน์ อวยชัย ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งประธานรัฐสภา และ นายบุญชนะ อธิการ ดำรงตำแหน่งรองประธานรัฐสภา

เนื่องจากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517 กำหนดให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมืองจึงมีผู้ก่อตั้งพรรคการเมืองเป็นจำนวนมาก มีพรรคการเมืองที่จดทะเบียนพรรคถึง 42 พรรค และผลการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 26 มกราคม 2518 ในบรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 269 คน เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสังกัดพรรคการเมืองถึง 22 พรรค พรรคการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากที่สุดคือ พรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือก 72 คน พรรคธรรมสังคม 45 คน พรรคชาติไทย 28 คน พรรคเกษตรสังคม 19 คน พรรคกิจสังคม 18 คน พรรคสังคมชาตินิยม 16 คน พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย 15 คน พรรคพลังใหม่ 12 คน พรรคแนวร่วมสังคมนิยม 10 คน นอกนั้นเป็นพรรคการเมืองที่สมาชิกได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่ถึงสิบคน คือ พรรคสันติชน 6 คน พรรคประชาธิปไตย 6 คน พรรคไทย 4 คน พรรคฟื้นฟูชาติไทย 3 คน พรรคแผ่นดินไทย พรรคอธิปัตย์ พรรคพลังประชาชน พรรคประชาธิปไตย พรรคละ 2 คน พรรคเสรีชน พรรคแรงงาน พรรคเกษตรกร พรรคพัฒนาจังหวัด พรรคเศรษฐกิจ พรรคละ 1 คน ทางบ้าน

วุฒิสมาชิก ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภา 100 คนเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2518 สภาผู้แทนราษฎรได้เปิดประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2518 เพื่อเลือกประธานและรองประธานสภาผู้แทนราษฎร ผลการเลือกปรากฏว่า นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร นายประมวล กุลมาศย์ เป็นรองประธานสภาผู้แทนราษฎร ในวันเดียวกันนั้นเองวุฒิสมาชิกได้เลือกทั้งประธานและรองประธานวุฒิสภา ผลปรากฏว่า นายจิตติ ตึงศกทัย เป็นประธานวุฒิสภา นายเล็ก จุฬนันทน์ เป็นรองประธานวุฒิสภา

วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2518 ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้รับการชาวเสียงให้เป็นนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ตัดสินใจตั้งรัฐบาลเสียงข้างน้อยร่วมกับ พรรคเกษตรสังคม โดยมีพรรคพลังใหม่ พรรคแนวร่วมสังคมนิยม พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ให้การสนับสนุนโดยไม่เข้าร่วมรัฐบาล รัฐบาลของม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2518 สภาผู้แทนราษฎรมติไม่ไว้วางใจรัฐบาล จึงต้องมีการชาวเสียงหานายกรัฐมนตรีคนใหม่ ซึ่งผลได้แก่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดำเนินการจัดตั้งรัฐบาลและ แถลงนโยบายอย่างรวดเร็ว กล่าวคือหลังจากได้รับการชาวเสียงให้เป็นนายกรัฐมนตรีในวันที่ 13 มีนาคม 2518 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งวันที่ 14 มีนาคม 2518 วันที่ 17 มีนาคม 2518 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะรัฐมนตรี วันที่ 19 มีนาคม 2518 รัฐบาลม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรได้ และได้รับมติไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎรด้วยคะแนนเสียง 14๖ : 124 ได้เป็นรัฐบาลบริหารประเทศโดยสมบูรณ์ รัฐบาลชุดนี้มีพรรคการเมืองสนับสนุนถึง 14 พรรค ทั้งนี้เพราะพรรคกิจสังคมของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพียง 18 คน การจะสามารถจัดตั้งรัฐบาลได้นั้นต้องรวบรวมเสียงสนับสนุนจากพรรคอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ในรายชื่อคณะรัฐมนตรี ปรากฏว่ามีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสังกัดพรรคการเมืองถึง 7 พรรค คือ กิจสังคม ชาติไทย ชรรมสังคม พรรคไท สันติชน พลังประชาชน และสังคมชาตินิยม

การมีพรรคการเมืองหลายพรรคเข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาลทำให้เกิดปัญหาการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างพรรคการเมืองที่รวมรัฐบาลด้วยกันเอง จนกระทั่งในที่สุดถึงจุดแตกหัก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2519 ด้วยเหตุผลว่า "ถูกกักกันในตำแหน่งบริหารงานของนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี เป็นการกักกันที่ไม่ให้มีการปรับปรุงตัวรัฐมนตรี เพราะเหตุแย่งกันอยากเป็นรัฐมนตรีอยู่ตลอดเวลา และในที่สุดมีการกักกันเพื่อเรียกร้องประโยชน์อื่น ๆ ที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ"

(ประชาชาติรายวัน 13 มกราคม 2519 : 16 อ้างอิงมาจากคำปราศรัยของม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ทางวิทยุและโทรทัศน์ เมื่อ 12 ม.ค. 19) นายกรัฐมนตรีมีความเห็นว่า หากปล่อยให้ เป็นเช่นนั้นต่อไปจะกระทบกระเทือนถึงความมั่นคงปลอดภัยและเอกราชของชาติ จึงตัดสินใจยุบสภาผู้แทนราษฎร

การเลือกตั้งครั้งต่อมาขึ้นในวันที่ 4 เมษายน 2519 ผลการเลือกตั้งทั่วประเทศ ปรากฏว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 279 คน เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสังกัดพรรคการเมือง 19 พรรค พรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือกตั้งมากที่สุดจำนวน 114 คน พรรคชาติไทย 56 คน พรรคกิจสังคม 45 คน พรรคธรรมสังคม 28 คน นอกจากนั้นได้รับเลือกตั้งพรรคละไม่ถึง 10 คน คือ พรรคเกษตรสังคม 9 คน พรรคสังคมชาตินิยม 8 คน พรรคพลังใหม่ 3 คน พรรคพลังประชาชน 3 คน พรรคพัฒนาจังหวัด 2 คน พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย 2 คน ส่วนอีก 9 พรรคที่เหลือได้รับเลือกตั้งเพียงพรรคละ 1 คน ก่อนการเลือกตั้งวันที่ 4 เมษายน 2519 พรรคการเมือง 3 พรรค คือ พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย พรรคแนวร่วมสังคมนิยม และพรรคพลังใหม่ ถูกถอดจากกลุ่มบุคคลที่ไม่เปิดเผยด้วยการโฆษณาชวนเชื่อว่าพรรคการเมืองทั้งสามพรรคนี้เป็นคอมมิวนิสต์ ผลการเลือกตั้งเมื่อเทียบกับ การเลือกตั้งครั้ง 26 มกราคม 2518 พรรคการเมืองทั้งสามได้รับเลือกตั้งน้อยลงมาก กล่าวคือ พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทยจากที่เคยได้รับเลือกตั้ง 15 คน เหลือเพียง 2 คน พรรคแนวร่วมสังคมนิยมลดจาก 10 คน เหลือ 1 คน พรรคพลังใหม่จาก 12 คน เหลือ 3 คน

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดนี้ได้เปิดประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ 19 เมษายน 2519 เพื่อเลือกประธานและรองประธานสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งผลปรากฏว่า นายอุทัย พิมพ์ใจชน เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร และนายมงคล สุกนชจร เป็นรองประธานสภาผู้แทนราษฎร วันที่ 20 เมษายน 2519 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี

วันที่ 21 เมษายน 2519 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะรัฐมนตรี 35 คน

รัฐบาลของม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช อันประกอบด้วยพรรคการเมืองรวมรัฐบาล 4 พรรค คือ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคชาติไทย พรรคธรรมสังคม และพรรคสังคมชาตินิยม ได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 30 เมษายน 2519 สภาผู้แทนราษฎรลงมติไว้วางใจด้วยคะแนนเสียง 212 : 5

รัฐบาลม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เข้ามาบริหารประเทศในช่วงที่ความขัดแย้งของแนวความคิดทางการเมืองซึ่งมีมาตั้งแต่ก่อน 14 ตุลาคม 2516 และทวีความเข้มข้นขึ้นตลอดเวลาได้ดำเนินมาถึงจุดใกล้แตกหัก

① ความขัดแย้งของแนวความคิดทางการเมืองเท่าที่ปรากฏตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมานั้น สรุปได้ว่า คนกลุ่มหนึ่งมีความคิดว่าการเคลื่อนไหวขององค์กรต่าง ๆ อันเกิดจากการรวมตัวของนักศึกษาประชาชน พรรคการเมืองบางพรรค การเคลื่อนไหวของกลุ่มกรรมกร ชาวนา ล้วนแต่เป็นการกระทำที่บ่อนทำลายความมั่นคงของประเทศชาติ และจะนำเอาลัทธิคอมมิวนิสต์มาใช้ปกครองประเทศชาติตามบัญชาของต่างชาติ มีศัพท์ที่ถูกนำมาใช้และเป็นที่เข้าใจกันในหมู่นักวิชาการเมืองเรียกกลุ่มของนักศึกษาประชาชนที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมือง อาทิ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยว่า "ฝ่ายซ้าย" และเรียกอีกฝ่ายหนึ่งว่า "ฝ่ายขวา" ความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายดังกล่าวแปรมาเป็น การกระทำที่รุนแรงขึ้นทุกที นับแต่การชักชวนให้ต่อต้าน กำจัดฝ่ายซ้าย การจัดตั้งขบวนการต่อต้านแบบ "กลุ่มกลางกลุ่ม" ของขบวนการนาวพล และการลอบสังหารผู้มีบทบาทในการเคลื่อนไหวของฝ่ายซ้าย อาทิ ดร.บุญสนอง บุญโยทยาน แห่งพรรคสังคมนิยมแห่ง

ประเทศไทย แสง รุ่งนิรันตรกุล นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งมีเงื่อนไขว่าจะมีสาเหตุจากความขัดแย้งของแนวความคิดทางการเมือง การประณามและต่อต้านฝ่ายซ้าย ควบไปปลิว ประกาศ จกหมายเวียน และผ่านทางสื่อมวลชนมีอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา และมีมากขึ้นในปีพ.ศ. 2518 โดยเฉพาะภายหลังจากที่ประเทศในอินโดจีนเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์ เช่น จกหมายเวียนของ "เสรีชนแห่งชาติไทย" ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า

"เพื่อนร่วมชาติที่รักทั้งหลาย ความวุ่นวายต่าง ๆ และความไม่สงบเรียบร้อยภายในของบ้านเรานั้นได้ปรากฏสืบเนื่องอยู่เนื่อง ๆ หากถ้านึกย้อนหลังจะพบว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อทำลายความมั่นคงของชาติได้เกิดขึ้นอย่างมีจังหวะจะโคน ซึ่งหมายถึงการวางแผนซึ่งจะทำลายความมั่นคงของชาติอันเป็นที่รักของเรา มันยังอาจเอือมแค้นแต่สถาบันกษัตริย์ไม่ละเว้น ซึ่งได้เห็นจากเหตุการณ์ที่ผ่านมา

บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่เราชาวไทยที่รักชาติทุกคนต้องลุกขึ้นต่อสู้กับผู้ทำลายชาติ ไม่ว่ามันจะมาในรูปขบวนการและクラブของศูนย์ใด ๆ ก็ตาม การดำเนินงานของผู้ฉกฉวยในลัทธิอุบาทว์ได้เข้าไปยุยงปลุกระดมนักเรียน นิสิต นักศึกษาในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ให้คอยจับผิดใส่ร้ายและขับไลครูอาจารย์ พร้อมทั้งสร้างสถานการณ์เพื่อให้เกิดความแตกแยกในสังคม เช่น ยุชวานาให้เป็นศัตรูกับเจ้าของนา ยุชกให้เลิกเคารพพ่อแม่ ยุชระให้เดินขบวน เพื่อให้ชาติบ้านเมืองเกิดความวุ่นวาย และเพื่อมันจะได้เป็นใหญ่ในแผ่นดินตามคำสัญญาที่ได้รับจากนายของมันจากนอกประเทศ" (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2523 : 287 อ้างอิงมาจากจกหมายเวียนของ "เสรีชนแห่งชาติไทย" 2518)

บางครั้งคำประณามและต่อต้านฝ่ายซ้ายรุนแรงถึงขนาดชักชวนให้ช่วยกันกำจัด เช่น จกหมายจากผู้อ่านถึงคอลัมน์สีน้ำในหนังสือพิมพ์บ้านเมือง ฉบับวันอาทิตย์ที่ 22 มิถุนายน 2518 ซึ่งมีข้อความดังนี้

"เรียน นักนิยมไฟร พรานป่า พรานบรรดาศักดิ์ มือปืนอาชีพ มือปืนรับจ้าง มือปืนสมัครเล่น และเพชรฆาตราชทัณฑ์ทั้งหลาย ผ่านคุณสีน้ำ

ณราษฎรเพิ่มขึ้น สมาชิกน.ส.พ.บ้านเมือง ขอร้องทุกข์มายังท่านทั้งหลาย
ขอพึ่งความสามารถและอาชีพประจำของท่านสักครั้งเถิด สักวัน ๆ นี้ เก่ง กว้าง กระหิง
นกบูง ชะนี ไก่ป่า กระต่าย นก ซึ่งอยู่ไกลในป่าและไม่เคยหาอันตรายแก่ใคร ๆ เลย
ท่านยังบุ๋บป้างคงไปยิงไปทำร้ายมัน ด้วยความชำนาญและมันมือ แอ่นเนื้อเถื่อนหนังเอา
กระดูกกันมาได้

แล้วให้สัตว์สองเท้าที่มีชีวิตคน เพื่อบอกความจนจวน ปลูกกระต๊อมวอลชน เบาะ
เบียดกฎหมาย สร้างความเดือดร้อนแก่คนทั้งประเทศ จะพาชาติไปสู่ความล่มจมนิมิต
บางตัวคร่ำครวญคุกคามถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ของเรา ปรากฏขึ้นชัดในบ้านเมืองของ
เราเวลานี้ ผมใครขอให้ท่านใดไปรื้อจัดการยิงเอาบุญหรือเอาชื่อเสียงว่าช่วยทุกข์ชาวบ้าน
สักครั้งเถิด จะเป็นพระคุณแก่กระผมและพวกอย่างยิ่ง ท่านจะกรุณาจัดการเป็นฝูง หรือ
รายตัวก็สุดแล้วแต่ท่านจะกรุณา....."

✓การจัดตั้งขบวนการแบบ "กลุ่มล้างกลุ่ม" เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง กลุ่มที่มีการ
เคลื่อนไหวต่อต้านนักศึกษาอย่างเปิดเผย เป็นข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์อยู่เสมอคือกลุ่ม
กระหิงแคง ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของนักเรียนอาชีวศึกษากลุ่มหนึ่ง เป้าหมายแรกที่ทำ
ให้กลุ่มกระหิงแคงรวมตัวกันต่อต้านคือ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย

(อาริยา สินธุ 30 กันยายน 2521 : 15-20) ✓

ชัยสิริ สมุทวนิช มีความเห็นว่ากลุ่มเหล่านี้มัก "เล่นนอกเกมและกตึกา" และ
กล่าวถึงการรวมตัวและกระทำการของกลุ่มเหล่านี้ว่า "ฝ่ายอนุรักษนิยมได้ก่อตัวจัดตั้ง
องค์กรทั้งถูกและผิดกฎหมาย อาศัยการสามัคคีกับฝ่ายที่สูญเสียผลประโยชน์ทางการเมือง
กระทำการฉ้อราษฎร์บังหลวง ขาวนา นิสิตนักศึกษา อาจารย์ ซึ่งฝ่ายอนุรักษนิยม
กระทำผิดต่อกันมาจนถึงจุดสุดขั้วเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519" (ชัยสิริ สมุทวนิช
2524 : 62)

ความรุนแรงของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้เคลื่อนไหวเรียกร้อง กับกลุ่มที่ต่อต้าน การเคลื่อนไหว ได้ทวีขึ้นทุกขณะเห็นได้จากคำประกาศของทั้งสองฝ่าย เมื่อครั้งที่ แสง รุ่งนิรันดร์กุล กรรมการกลางพรรคสังคมนิยม มหาวิทยาลัยรามคำแหง ถูกลอบสังหารเมื่อ 23 สิงหาคม 2517 พรรคจุฬา-ประชาชน ได้สรุปบทเรียนและออกแถลงการ ให้นักศึกษาประชาชนทราบ มีใจความสำคัญ 3 ข้อ คือ

1. ชาติของชนชั้นปกครองปฏิบัติวิบัติและจักรพรรดินิยมนั้นโหดร้าย ป่าเถื่อน ไร้มนุษยธรรม กระทำทุกวิถีทางเพื่อรักษาสถาบันประเพณีที่รักษาเอาเอามาจากประชาชน
2. มีหนทางเดียวที่มวลชนผู้ยากไร้จะสลัดให้หลุดพ้นจากเงาของชนชั้นปกครองปฏิบัติวิบัติ และจักรพรรดินิยมที่กดขี่ขูดรีด คือการตอบโต้ความรุนแรงด้วยความรุนแรงเท่านั้น
3. การกบฏเพื่อการปลดปล่อยยังไม่สิ้น หนทางยังอีกยาวไกล เพื่อนักเรียน นักศึกษา ประชาชน จะต้องเตรียมเสริมสร้างจิตใจที่กล้าต่อสู้ กล้าเอาชนะ ไม่กลัวความยากลำบาก ไม่กลัวความตายอย่างเช่น เพื่อนแสง รุ่งนิรันดร์กุล (ชัยศิริ สมทวนิช 2524 : 63-64 อ้างอิงมาจากแถลงการพรรคจุฬา-ประชาชน 29 สิงหาคม 2517)

2 ความขัดแย้งอย่างรุนแรงเริ่มเข้าสู่จุดแตกหักเมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร เดินทางเข้าประเทศไทยเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2519 โดยบวชเป็นสามเณรเข้ามาแล้วมาอุปสมบทที่วัดบวรนิเวศวิหาร ก่อนหน้านั้นจอมพลถนอม กิตติขจร เคยลอบเข้าประเทศไทยพร้อมภรรยาเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2517 แต่ถูกต่อต้านโดยพลังนักศึกษาประชาชนอย่างหนัก จนกระทั่งรัฐบาลต้องขอให้ออกจากประเทศเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2517 และก่อนที่จะบวชเป็นสามเณร เดินทางเข้ามา จอมพลถนอมได้ติดต่อขอกลับประเทศไทย แต่คณะรัฐมนตรีมีมติไม่ให้เข้าประเทศ แต่จอมพลถนอม กิตติขจร ประกาศว่าจะกลับมาบวชให้บิดาโดยไม่หวั่นต่อมติของคณะรัฐมนตรี การเดินทางเข้าประเทศไทยของจอมพลถนอม กิตติขจร กลายเป็นตัวเร่งที่ทำให้สถานการณ์ความขัดแย้งซึ่งรุนแรงอยู่แล้วทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์แตกหักเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 กล่าวคือ หนังสือพิมพ์ประชาชาติรายวัน ฉบับวันที่ 21 กันยายน 2519 ได้ตีพิมพ์ข่าวความคิดเห็นของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ซึ่งเสนอว่าควรออกกฎหมายพิเศษเพื่อจับจอมพลดอนอม กิตติขจรออกจากประเทศ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง แต่การออกกฎหมายพิเศษดังกล่าว รัฐบาลดำเนินการไม่สำเร็จ เพราะเกิดการขัดแย้งกันระหว่างพรรคการเมืองรวมรัฐบาล กล่าวคือพรรคชาติไทย และพรรคธรรมสังคมมีความเห็นว่าเป็นสิทธิ์ของจอมพลดอนอม กิตติขจร ในฐานะที่เป็นคนไทยที่จะเดินทางเข้าประเทศได้

ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรวันที่ 23 กันยายน 2519 ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ประกาศลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่ในฐานะที่ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากที่สุด จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้กลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเพื่อจัดตั้งรัฐบาลอีกครั้ง เมื่อ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช จัดตั้งรัฐบาลเสร็จและมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2519 นั้น ทางค่านักศึกษาประชาชนได้เริ่มชุมนุมประท้วงเพื่อแสดงเจตนาให้จับจอมพลดอนอม กิตติขจรออกนอกประเทศ เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2519 ที่สนามช้างหอประชุมใหญ่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อเวลา 15.00 น. และสลายตัวเมื่อเวลาประมาณ 21.00 น. นักศึกษาประชาชนทั่วประเทศเคลื่อนไหวต่อต้านการเดินทางเข้าประเทศของจอมพลดอนอม กิตติขจร อย่างกว้างขวาง และเหตุการณ์ก็เกิดขึ้นที่จังหวัดนครปฐม ในคืนวันที่ 23 กันยายน 2519 เมื่อนายวิชัย เกตุศรีพังศา และนายชุมพร ชุมไทย พนักงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเขตนครปฐม ถูกคนร้ายรัดคอตายแล้วเอาศพไปแขวนไว้หน้าประตูขอมรถริมถนนเพชรเกษม ต.พระประโทน อ.เมืองนครปฐม สันนิษฐานว่าฆาตกรเป็นตำรวจเพราะจากการชันสูตรศพพบรอยใส่กุญแจมือก่อนเสียชีวิต และคนทั้งสองถูกฆาตกรรมในขณะที่ออกไปปิดโปสเตอร์จับไล่จอมพลดอนอม วันที่ 29 กันยายน 2519 ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเชิญชวน นักศึกษาประชาชนไปชุมนุมกันที่ท้องสนามหลวง มีการเรียกร้องให้จับจอมพลดอนอม กิตติขจร ออกนอกประเทศ และเร่งรัดให้ทางการจับตัวฆาตกรฆ่าแขวนคอพนักงานการไฟฟ้าที่นครปฐม

หนังสือพิมพ์ประชาชาติรายวัน ฉบับวันที่ 3 ตุลาคม 2519 ได้ตีพิมพ์ข่าวการขยาย
 แนวการประท้วงขับไล่จอมพลถนอม กิตติขจร ทั่วประเทศ นายสุธรรม แสงปทุม
 เลขาธิการศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยแถลงว่า จะมีการชุมนุมประท้วงใน 32
 จังหวัด ซึ่งทางศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาได้ส่งคนไปให้ข้อมูลเกี่ยวกับความจำเป็นและจุดมุ่งหมาย
 ของการชุมนุมประท้วง เพื่อให้กลุ่มชุมนุมประท้วงมีความเข้าใจตรงกัน และมีเป้าหมาย
 เดียวกัน ในขณะที่เดียวกันกลุ่มกระหึ่มแดง ก็ประกาศว่าจะต่อต้านการชุมนุมประท้วง การ
 ชุมนุมประท้วงขับไล่จอมพลถนอม กิตติขจร ครึ่งสุดท้ายก่อนเกิดการปฏิรูปการปกครอง
 แผนดินวันที่ 6 ตุลาคม 2519 เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2519 โดยนิสิตนักศึกษาได้มา
 ชุมนุมกันภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่เช้า มีการแสดงละครการฆาตกรรมแขวนคอ
 สองพนักงานการไฟฟ้าที่จังหวัดนครปฐม และเวลา 15.30 น. มีการชุมนุมประท้วงที่
 หอสมุดหลวง ในขณะที่กลุ่มนักศึกษาประชาชนชุมนุมประท้วงขับไล่จอมพลถนอม กิตติขจร
 อยู่เนิ่น มีคนกลุ่มหนึ่งใช้ชื่อว่า ประชาชนผู้รักชาติ มาตั้งเครื่องขยายเสียงอภิปรายประณาม
 ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย จนกระทั่งคำณตกลเวลาประมาณ 19.30 น.
 กลุ่มผู้ชุมนุมประท้วงจึงเปลี่ยนสถานที่โดยเคลื่อนย้ายเข้าไปในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 ส่วนกลุ่มประชาชนผู้รักชาติสลายตัวไป

วันที่ 5 ตุลาคม 2519 สำนักนายกรัฐมนตรีออกแถลงการณ์กรณีการแสดงละคร
 ของนักศึกษาธรรมศาสตร์ในเช้าวันที่ 4 ตุลาคม 2519 ว่ามีลักษณะเข้าข่ายหมิ่นองค์รัชทายาท
 เพราะการแต่งหน้าของตัวละครที่ถูกแขวนคอละม้ายพระพักตร์ขององค์รัชทายาท ทาง
 รัฐบาลจะต้องดำเนินการสอบสวนเอาความผิด จุดนี้เป็นจุดที่ฝ่ายต่อต้านการชุมนุมประท้วง
 นำมาโจมตีกระพือบิดเบือนประเด็นการประท้วงขับไล่จอมพลถนอม กิตติขจร ให้กลายมา
 เป็นประเด็นหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ สถานีวิทยุยานเกราะได้ประกาศให้ลูกเสือชาวบ้าน
 เตรียมพร้อมไว้ และเรียกคณะกรรมการชมรมวิทยุเสรีมาประชุมที่สถานีวิทยุยานเกราะ
 เมื่อเวลา 17.30 น. วันที่ 5 ตุลาคม 2519

นอกจากนี้มีการเรียกร้องจากบุคคลบางกลุ่มให้จับกุมและดำเนินคดีนักศึกษา
ในกรณีหมิ่นองค์รัชทายาท ประกอบกับเช้ามืดวันที่ 6 ตุลาคม 2519 มีการยิงกันประปราย
นายอภิรักษ์ บัวทะกักก็ กับเพื่อนอีก 5 คน จึงเดินทางไปบ้านนายกรัฐมนตรี นายอภิรักษ์
กล่าวว่า "เมื่อเราทราบว่ามีการเคลื่อนไหวในเย็นวันที่ 5 เราก็ปรึกษากันที่จะสลายตัว
แต่เราก็กออกไปข้างนอกไม่ได้เสียแล้ว เพราะมีคนล้อมไว้หมด" (สุภาพบุรุษประชาธิปไตย
30 กันยายน 2521 : 21) นายอภิรักษ์ เล่าว่าไม่คิดว่าจะถูกจับ เพราะรู้ว่าพวกเขา
บริสุทธิ์ เขาเล่าถึงการแสดงละครซึ่งเขาแสดงเป็นคนถูกแขวนคอว่า "ผมคุกรระจกแล้ว
เห็นว่าหน้าตัวเองเขียวปื้อเหมือนถูกตอຍให้ขำมากกว่า และไม่มีทางมองเป็นคนอื่นไปได้
เพราะเพื่อน ๆ ที่ทำการแสดงนับพันคน ก็ไม่เห็นมีใครมีปฏิกิริยาให้รู้ว่า หน้าผมไปคล้าย
พระองค์ ทั้ง ๆ ที่การแสดงเป็นเวลากลางวัน ไม่ใช่เวลากลางคืน" (สุภาพบุรุษประชาธิปไตย
30 กันยายน 2521 : 21) ไม่ว่าฝ่ายนักศึกษาจะมีความบริสุทธิ์ใจหรือไม่เพียงใดก็ตาม
แต่เหตุการณ์นี้ทำให้ฝ่ายต่อต้านนักศึกษาสามารถนำมาใช้โฆษณาเพื่อรวบรวมพลังฝ่ายตนได้
ทางค่ายรัฐบาล นายกรัฐมนตรีได้เรียกประชุมคณะรัฐมนตรีในตอนเช้าวันที่ 6 ตุลาคม 2519
เพื่อประชุมวาระเร่งด่วนว่าจะประกาศภาวะฉุกเฉินหรือไม่ เนื่องจากสถานการณ์ในขณะ
นั้นกำลังตึงเครียดเต็มที่ (สุภาพบุรุษประชาธิปไตย 30 กันยายน 2521 : 22)

11.00 น. ในวันเดียวกัน รัฐบาลก็ร่างประกาศภาวะฉุกเฉินเสร็จเรียบร้อยแล้ว
แต่ว่าก็ยังมีความคิดเห็นขัดแย้งกันอยู่ในเรื่องขั้นตอนของการประกาศใช้ภาวะฉุกเฉิน
พลตรีประภาณ กล่าวว่าถ้าหากประกาศออกมาในตอนนั้น ก็อาจจะเกิดการจลาจลถึงขั้น
นองเลือดได้หากลูกเสือชาวบ้านไม่ยอมสลายตัว ในที่สุดก็ตกลงให้บรรดาหัวหน้าพรรค
การเมืองที่ร่วมรัฐบาลเป็นผู้ตัดสินชี้ขาดว่าจะมีการประกาศภาวะฉุกเฉินหรือไม่ แต่ทว่า
ก็ยังไม่มีการประกาศภาวะฉุกเฉินจนแล้วจนรอด

ส่วนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีเสียงป็นดังตั้งแต่เช้ามืด โดยไม่ทราบตัวผู้ยิง
แน่ชัด รถพยาบาลต้องนำคนเจ็บออกทางประตูหาพระจันทร์เป็นระลอก เมื่อเวลา 06.39 น.
โฆษกในที่ชุมนุมประกาศขอร้องให้อธิบดีกรมตำรวจรักษากฎหมาย เพราะผู้มาชุมนุมใช้วิธีการ

สันติแล้ว ให้ตำรวจห้ามอันธพาลลงเมืองอย่าอิงเข้าไปในธรรมศาสตร์อีก ๐8.๐9 น.
ตำรวจตระเวนชายแดนเริ่มเข้าเคลียร์พื้นที่ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีนักศึกษาจำนวน
มากโคนจัมกม ที่ลานพระบรมรูปทรงม้า มีลูกเสือชาวบ้านประมาณสามหมื่นคนมาชุมนุมอยู่
เมื่อเวลา ๐9.5๐ น. บริเวณใกล้เคียงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีการผ่านนักศึกษาแล้วลาก
ไปเผากลางถนน เหตุการณ์นองเลือดนี้ยุติลงเมื่อ พล.ร.อ.สังัด ชล่ออยู่ คุณกำลังเข้ายึด
อำนาจรัฐในนามคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน

เท่าที่กล่าวมาแล้ว อาจสรุปได้ว่าในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519
เป็นยุคที่ประชาธิปไตยเบ่งบาน ยุคที่นักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่า "ไม่มียุคใดสมัยใด
อีกแล้วที่ความขัดแย้งทางความคิดระหว่างคนในชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดเรื่องวิถี
ทางของสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของไทย จะรุนแรงและเด่นชัดยิ่งไปกว่าสมัยนี้"
(สมบัติ จันทรวงศ์ และรังสรรค์ ชนะพรพันธุ์ 2519 : 1) เป็นยุคที่มากด้วยการประท้วง
เรียกร้องความเป็นธรรมของชาวนา กรรมกร และประชาชนแทบทุกอาชีพ การประท้วง
ทางการเมือง ประท้วงการเอารัดเอาเปรียบของจักรพรรดินิยม และบริษัทต่างชาติที่
มุ่งมากอบโกยจากประเทศไทย ยุคของการเปิดโปงอำนาจที่ไม่เป็นธรรม ได้ปิดฉากลง
ชั่วคราวเมื่อ พล.ร.อ.สังัด ชล่ออยู่ หัวหน้าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินได้รัฐประหาร
ยึดอำนาจรัฐเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519

สภาพทางเศรษฐกิจ

ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ภาวะเศรษฐกิจของโลกกำลัง
ปั่นป่วน เพราะราคาน้ำมันซึ่งเริ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2514 เพราะ
กลุ่มประเทศ Organization of Petroleum Exporting Countries หรือ OPEC
ซึ่งเป็นผู้ผลิตน้ำมันถึงร้อยละ 81 ของปริมาณที่ผลิตทั้งโลกบังคับให้บริษัทน้ำมันนานาชาติ
ทำสัญญา "เตหะราน" ยอมรับราคาน้ำมันที่จะเก็บเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี และยอมรับราคามูลฐาน
น้ำมันดิบที่จะเพิ่มสูงขึ้นด้วย นอกจากข้อแม้ในเรื่องราคาแล้ว กลุ่มประเทศโอเปคยังได้
เรียกร้องผลประโยชน์ตอบแทนจากการขายน้ำมันของตนอีกด้วย โดยบังคับให้บริษัทผู้ผลิต

น้ำมันนานาชาติโอนหุ้นให้รัฐบาล 25% และต้องโอนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกว่าจะครบ 51% เหตุนี้ทำให้บริษัทผู้ผลิตน้ำมันนานาชาติต้องขึ้นราคาน้ำมันดิบเพื่อเป็นการชดเชยส่วนที่สูญเสียไปในการโอนหุ้นอยู่ตลอดเวลา

น้ำมันเป็นเชื้อเพลิงที่ต้องใช้มากที่สุดในชีวิตประจำวัน และในการอุตสาหกรรมทุกประเภท การเกษตรที่อาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อผ่อนแรงและเพิ่มผลผลิตก็จำเป็นต้องอาศัยน้ำมันเชื้อเพลิง เมื่อราคาน้ำมันสูงขึ้น จึงพลอยทำให้ราคาสินค้าอื่น ๆ เชียบตามไปด้วย เพราะต้นทุนการผลิตและการขนส่งเพิ่มขึ้น สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของทุกประเทศทั่วโลกได้รับผลกระทบจากการขึ้นราคาน้ำมัน โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนา ผลกระทบนี้จะหนักหน่วงกว่าประเทศพัฒนา ประเทศไทยจึงจัดอยู่ในประเภทประเทศกำลังพัฒนา และเป็นประเทศยากจนอยู่แล้ว จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงปัญหาทางเศรษฐกิจที่เป็นผลมาจากการขึ้นราคาน้ำมันครั้งนี้ได้

พลังงานที่ใช้ในประเทศไทย แยกแยะได้ดังนี้ ถ่านหินมีใช้เล็กน้อย แก๊สธรรมชาติและพลังงานปรมาณูไม่มีใช้ พลังน้ำมีไม่มากนัก พลังงานที่ใช้มากที่สุดคือน้ำมัน ใช้ถึงร้อยละ 95 ของพลังงานที่ใช้ทั้งหมด (ประชาชาติ 22-30 พฤศจิกายน 2516 : 12-20) เมื่อน้ำมันอันเป็นพลังงานที่ใช้มากที่สุดและต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศขึ้นราคา ดังนั้นค่าครองชีพของคนไทยจึงต้องสูงขึ้นอย่างเลื่องไม่พ้น

ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 รัฐบาลต้องประกาศขึ้นราคาน้ำมันถึง 3 ครั้ง กล่าวคือ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ในวันที่ 7 พฤศจิกายน 2516 รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้สั่งการให้เตรียมรับวิกฤตการณ์น้ำมัน โดยตั้งคณะกรรมการพิเศษขึ้นชุดหนึ่งเพื่อพิจารณาปัญหาสถานการณ์น้ำมัน หลังจากนั้นมีการขึ้นราคาน้ำมันครั้งแรกเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2516 ครั้งที่สองในวันที่ 17 ธันวาคม 2516 และครั้งสุดท้ายเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2517 การขึ้นราคาน้ำมันมิได้หยุดยั้งเพียงเท่านั้น แต่รัฐบาลพยายามตรึงราคาขายปลีกไว้ โดยยอมจ่ายเงินชดเชยให้กับโรงกลั่นน้ำมันประมาณเดือนละ 80 - 90 ล้านบาท และคงจ่ายเงินชดเชยเพื่อตรึงราคาน้ำมันเรื่อยมาจนหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

ค่าครองชีพที่สูงขึ้นทุกวันเพราะภาวะเศรษฐกิจของประเทศและของโลก ทำให้ประชาชนในกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ต้องรวมตัวกันเรียกร้องขอเพิ่มรายได้ และเรียกร้องให้รัฐบาลจัดการเอาโทษพอกำหนดขยโอกาสขึ้นราคาสินค้า กักตุนสินค้า เอาเปรียบประชาชน ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากภาวะทางเศรษฐกิจมากที่สุดคือ กรรมกรและชาวนา เนื่องจากแต่เดิมก็เป็นผู้มีรายได้น้อยอยู่แล้ว เมื่อต้องมาประสบกับค่าครองชีพที่สูงขึ้นอย่างไม่หยุดยั้งก็ยิ่งทำให้รายได้ไม่สมดุลกับรายจ่าย ชีวิตความเป็นอยู่แร้นแค้นยิ่งขึ้น จนต้องรวมตัวกันประท้วงเรียกร้องให้มีการเพิ่มค่าแรงสำหรับกรรมกร ส่วนชาวนาก็เรียกร้องให้รัฐบาลประกันราคาข้าว รวมทั้งให้มีการปฏิรูปที่ดินและระบบสินเชื่อการเกษตร เพื่อให้ชาวนารอดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบและคดโกงของนายทุนเงินกู้ และเจ้าของที่ดิน

กล่าวในส่วนของกรรมกร เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจบีบคั้นและบรรยากาศทางการเมืองเอื้ออำนวยให้มีการเรียกร้องสิทธิและผลประโยชน์ได้สะดวก สถิติข้อพิพาทแรงงานตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงธันวาคม 2516 จึงมีจำนวนถึง 399 ครั้ง และถึงขั้นนัดหยุดงาน 353 ครั้ง

ตาราง 1 สถิติข้อพิพาทแรงงานปี 2516 - 2519

ปี พ.ศ.	จำนวนพิพาท แรงงาน	การนัดหยุดงาน
2516	577	501
2517	477	357
2518	460	241
2519	331	113

(สถิติกรมแรงงาน)

หมายเหตุ : สถิติข้อพิพาทแรงงานของปี 2519 เป็นสถิติก่อนวันที่ 6 ตุลาคม เพราะหลังจากนั้นจนถึงสิ้นปี 2519 ไม่มีการนัดหยุดงาน เพราะอยู่ในระหว่างการประกาศใช้กฎอัยการศึก และรัฐบาลประกาศห้ามมิให้นายจ้างมีตงาน งดจ้าง และห้ามมิให้ลูกจ้าง-นัดหยุดงาน

การนัดหยุดงานในปี 2516 ทุกครั้งกินเวลาไม่เกิน 2 วัน ก็สามารถตกลงกันได้ การนัดหยุดงานในปี 2517 ใช้เวลาโดยเฉลี่ยรายละ 5 วัน ปี 2518 ช่วงเวลาของการหยุดงานยืดเยื้อขึ้น เฉลี่ยรายละ 7 วัน บางรายมีการนัดหยุดงานนานถึง 1 เดือน และในปี 2519 เฉลี่ยเวลาของการนัดหยุดงานรายละ 7 วัน (แรงงานสัมพันธ์ฉบับพิเศษ 1 พฤษภาคม 2523 : 66-67)

รัฐบาลได้เปลี่ยนแปลงกำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ 3 ครั้ง ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 คือในวันที่ 4 ธันวาคม 2516 กำหนดค่าจ้างขั้นต่ำในเขตกรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ เป็นวันละ 16 บาท หรือเดือนละ 416 บาท วันที่ 13 มิถุนายน 2517 กำหนดเพิ่มอัตราค่าจ้างขั้นต่ำจาก 16 บาท เป็น 20 บาทในเขตกรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร นครปฐม และยังได้กำหนดค่าจ้างขั้นต่ำทั่วประเทศด้วย โดยกำหนดค่าจ้างขั้นต่ำในภาคเหนือและตะวันออกเฉลี่ยงเดือนละ 16 บาท ภาคกลางและภาคใต้วันละ 18 บาท ครั้งหลังสุด กระทรวงมหาดไทยประกาศปรับอัตราค่าแรงงานขั้นต่ำเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2517 แต่ให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 16 มกราคม 2518 เป็นต้นไป กำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำในเขตกรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร นครปฐม เป็นวันละ 25 บาท

อัตราค่าจ้างขั้นต่ำที่เพิ่มขึ้นนี้ไม่เพียงพอกับอัตราค่าครองชีพที่สูงขึ้นทุกปี กล่าวคือ อัตราค่าครองชีพของปี 2516 สูงกว่าปี 2515 ร้อยละ 11.7 ปี 2517 เพิ่มขึ้นจาก 2516 ร้อยละ 23.3 ปี 2518 เพิ่มขึ้นจาก 2517 ร้อยละ 4 และปี 2519 เพิ่มขึ้นจาก 2518 ร้อยละ 5 (แรงงานสัมพันธ์ ฉบับพิเศษวันแรงงานแห่งชาติ 1 พฤษภาคม 2523 : 65-67) ทั้งนายจ้างก็มักหลีกเลี่ยงกฎหมายจ่ายค่าจ้างไม่ครบตามอัตราที่ทางราชการกำหนด บางครั้งกรรมกรก็ต้องสมยอมรับค่าจ้างต่ำ เพราะไม่อาจหางานอื่นทำได้ เนื่องจากยังมีผู้ว่างงานอยู่อีกเป็นจำนวนมาก

ตาราง 2 จำนวนประชากรและภาวะการทำงาน

(เมื่อ 1 ตุลาคม 2519)

หน่วย : พันคน

เขต	ประชากร ¹	กำลัง แรงงาน	การมี งานทำ	การว่างงาน	
				จำนวน	ร้อยละ
ทั่วราชอาณาจักร	43,430	19,210	18,190	1,020	5.3
กรุงเทพมหานคร	4,378	1,650	1,490	160	9.6
ต่างจังหวัด	38,843	17,560	16,700	860	4.9

(สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)

หมายเหตุ 1. ประมาณการโดยคณะทำงานประมาณจำนวนประชากร

ในช่วงปี 2517 และ 2518 ยังมีเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการว่างงานเพิ่มขึ้นอีก คือ กลุ่มที่เคยมีงานทำได้กลายเป็นผู้ว่างงานอย่างกะทันหัน เนื่องจากการปิดโรงงาน และการถอนฐานทัพของสหรัฐอเมริกาออกจากประเทศไทย ในช่วงปีพ.ศ. 2517-2518 มีผู้ว่างงานจากกรณีดังกล่าวประมาณ 150,000 คน เป็นผู้ถูกปลดจากอุตสาหกรรมต่าง ๆ และไปโรงเรียนต่อกรมแรงงาน 14,895 คน ในปีพ.ศ. 2517 และปีพ.ศ. 2518 มีจำนวน 16,000 คน ถูกปลดจากการถอนฐานทัพสหรัฐอเมริกา 5,000 คน และเป็นการว่างงานทางอ้อมอีก 50,000 คน (สยามจดหมายเหตุ เล่มที่ 1 2519 : 869)

ด้วยภาวะการดังกล่าวทำให้คนงานกรรมกรมีอำนาจต่อรองน้อยกว่านายจ้างไปโดยปริยาย เมื่อเกิดข้อพิพาทแรงงาน นายจ้างอาจจะยอมตกลงด้วยสักระยะหนึ่ง แล้วหาวิธีกลั่นแกล้งให้คนงานที่เรียกร้องต้องออกจากงาน เพราะเขาสามารถเลือกว่าจ้างคนอื่นได้อีกมาก กรรมกรจึงตกอยู่ในฐานะลำบากและยากจน เฉพาะในเขตกรุงเทพมหานคร เมื่อรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีนโยบายสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย โดยให้ผู้มีรายได้น้อยกว่า 1,000 บาท ไปรับบัตรสงเคราะห์จากเขต ปรากฏว่ามีผู้มาขอรับถึง 79,735 คน ทั้งนี้ยังไม่รวมผู้ที่ไม่มีข้าราชการ พนักงาน และลูกจ้างของรัฐซึ่งถ้ารวมด้วยจะต้องมีจำนวนถึงแสนเศษ (สิ่งวิจารย์ มิถุนายน 2518 : 3)

หากถือว่าผู้มีรายได้น้อยกว่าเดือนละ 1,000 บาทเป็นผู้ยากจน สมควรได้รับการสงเคราะห์ ก็สรุปได้ว่าประเทศไทยมีผู้ยากจนคนแค่นมากมาย โดยพิจารณาจากรายได้ประชาชาติโดยเฉลี่ยต่อปีต่อคน ซึ่งกองพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติบันทึกไว้ดังนี้

ตาราง 3 รายได้ประชาชาติ ปี 2516 - 2519

หน่วย : บาท

ปี	ทั่วประเทศ	กรุงเทพฯ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคเหนือ	ภาคใต้	ภาคตะวันออก	ภาคตะวันตก	ภาคกลาง
2516	5,455	14,813	2,410	3,593	5,508	-	-	8,101
2517	6,674	18,291	2,873	4,504	6,428	-	-	9,858
2518	7,132	16,277	3,434	5,740	6,333	11,745.9	10,181.5	8,184.1
2519	7,830	22,323	3,248	5,955	7,107	14,029	11,667	8,152

(ผลิตภัณฑ์ภาคและจังหวัดของกองบัญชีประชาชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)

หมายเหตุ : ปี 2516, 2517 ยังไม่ได้จำแนกภาคตะวันออกและตะวันตก

เป็นที่ทราบกันดีว่ากรรมกรและชาวไร่ชาวนาเป็นผู้ที่มีรายได้น้อยของประเทศ แม้แต่รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีเมื่อเทียบกับภาวะเศรษฐกิจแล้วยังต่ำมาก โดยเฉพาะรายได้ประชาชาติของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีได้มาโดยการเอามูลค่าผลิตภัณฑ์ทั้งหมดหารด้วยจำนวนคน ดังนั้นจึงยังต้องมีประชาชนอีกจำนวนมากที่มีรายได้เฉลี่ยต่อปีต่ำกว่านี้ และต้องประสบความทุกข์ยากลำบากเป็นทวีคูณ

ทางด้านชาวนา ความกดดันทางเศรษฐกิจทำให้พวกเขาต้องร่วมกันเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือโดยด่วน ขอเรียกร้องให้จี้ว่าแสดงปัญหาของชาวนาให้เด่นชัดและรอบคอบที่สุด เกิดขึ้นในการชุมนุมประท้วงตั้งแต่วันที่ 18 พฤศจิกายน 2517 และตกลงกันได้เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2517

ครั้งแรกขอเรียกร้องและคำตอบของรัฐบาลหลายข้อเป็นไปในเชิงปฏิเสธ ดังนี้

ข้อ 1. ชาวนาได้เรียกร้องให้รัฐบาลจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ชาวไร่ชาวนาภายใน
ฤดูทำกินปีนี้ โดยให้ทำกินในที่ดินซึ่งตัวเองเคยมีกรรมสิทธิ์อยู่ ให้รัฐบาลช่วยเหลือในกรณีที่
ชาวนาถูกนายทุนฉ้อฉลที่ดินของตนไป รวมทั้งการช่วยไถ่ถอนที่ดินดังกล่าว จัดสรรที่ดินให้
แก่ชาวนาที่ไม่มีที่ทำกินในรูปสหกรณ์ และในกรณีที่ชาวนาชาวไร่เข้าไปทำกินในที่ดินที่มี
เจ้าของอยู่แล้วโดยเข้าใจผิดว่ามีกรรมสิทธิ์ ก็ให้รัฐบาลช่วยระงับข้อพิพาท โดยมีให้มี
การจับกุมคุมขังหรือฟ้องร้อง ทางรัฐบาลตอบว่า เรื่องที่ทำกินนี้มีคณะกรรมการดำเนินงาน
อยู่แล้ว ในด้านการช่วยเหลือไถ่ถอนที่ดินทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เป็นผู้
ดำเนินการและได้ช่วยไถ่ถอนไปแล้วเป็นจำนวน 243 ราย เป็นเงิน 5 ล้านบาท และ
รัฐบาลได้จัดหาเงินให้บรรดาชาวนาเข้าทำกินในพื้นที่ต่าง ๆ ไปแล้วแปดหมื่นครอบครัว
และในกรณีข้อพิพาทที่ดินรัฐบาลก็ไม่ได้ให้อัยการฟ้องหรือจับกุม แต่ทั้งนี้มิได้รวมการฟ้อง
ของเอกชนเพราะรัฐบาลไม่สามารถเข้าไปก้าวล่วงอำนาจศาลได้

ข้อ 2. ชาวนาเรียกร้องให้รัฐบาลประกาศใช้กฎหมายจำกัดการถือครองที่ดิน
โดยให้ภาคอีสานมีสิทธิ์ครอบครองที่ดินไม่เกินครอบครัวละ 100 ไร่ ส่วนภาคอื่น ๆ ไม่
เกินครอบครัวละ 50 ไร่ รัฐบาลตอบว่าเรื่องนี้ยากที่จะทำตามข้อเรียกร้องได้ แต่รัฐบาล
ก็ได้ดำเนินการเสนอแก้ไขกฎหมายที่ดิน ไม่ให้นายทุนสามารถกว้านซื้อที่ดินได้ และจะเร่ง
ออกกฎหมายปฏิรูปที่ดินให้ทันในรัฐบาลนี้

ข้อ 3. ชาวนาเรียกร้องให้รัฐบาลประกาศใช้ พ.ร.บ.ควบคุมค่าเช่าปี 2493
และให้กำหนดระยะเวลาเช่า 6 ปี ส่วนพระราชบัญญัติค่าเช่าฉบับใหม่ให้ยับยั้งไว้ก่อน และ
ชาวนาจะช่วยกันร่างเสนอต่อไป รัฐบาลตอบว่าพระราชบัญญัติควบคุมค่าเช่า ฉบับ 2493
มีข้อเสียตรงที่เจ้าของที่ดินต้องการทำนาเองเมื่อใดก็สามารถบอกเลิกการเช่าได้ทันที จึง
จำเป็นต้องออกพระราชบัญญัติควบคุมค่าเช่าใหม่

ข้อ 4. ชาวนาเรียกร้องให้รัฐบาลซื้อที่ดิน ไถ่ถอนที่ดินจากนายทุนนำมาขายแก่
ชาวไร่ชาวนาในราคาถูก รัฐบาลตอบว่ากำลังดำเนินการอยู่

ข้อ 5. ชาวนาเรียกร้องขอกกรรมสิทธิ์ในที่ดินสาธารณะที่ตนครอบครองทำกินมาเป็นเวลา 10 ปีขึ้นไป ข้อนี้ไม่ปรากฏคำตอบจากรัฐบาล

ข้อ 6. ชาวนาเรียกร้องให้เร่งรัดโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี รัฐบาลตอบว่า การสร้างอ่างเก็บน้ำเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

ข้อ 7. ชาวนาเรียกร้องให้มีการประกันราคาข้าวเปลือกเกวียนละไม่ต่ำกว่า 3,000 บาท รัฐบาลตอบว่ามีนโยบายที่จะคงราคาข้าวเปลือกให้สูงขึ้นอยู่แล้ว โดยพยายามเพิ่มการส่งออกให้มากขึ้น

ข้อ 8. ชาวนาขอเช่าเก็บเกี่ยวในที่ปลูกข้าวไว้แล้ว และอยู่ในระหว่างมีข้อพิพาทที่ดิน ข้อนี้รัฐบาลพิจารณาแล้วเห็นว่าเข้าไปเก็บเกี่ยวได้

คำตอบของรัฐบาลไม่เป็นที่พอใจของชาวนา เพราะรัฐบาลไม่มีท่าทีที่จะแก้ไขปัญหายอย่างรวดเร็วให้ทันกับความเดือดร้อนของชาวไร่ชาวนา ชาวนาไม่ยอมสลายตัวจนต้องมีการเจรจากันใหม่เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2517 โดยข้อตกลง 9 ข้อ ดังนี้

1. รัฐจะออกคำสั่งให้จังหวัดจัดหาที่ทำกินให้ชาวไร่ชาวนาซึ่งไร่น้ำท่วมให้ได้ภายในปี 2518

2. รัฐจะประกาศผลการสอบสวนเรื่องนายทุนว่าได้ที่ดินมาโดยชอบธรรมหรือไม่ภายในปี 2517 หากผลสอบสวนรายใดยังเป็นที่ยังข้องใจ รัฐจะดำเนินการสอบสวนใหม่โดยมีผู้แทนชาวนา นักศึกษา และเจ้าหน้าที่ของรัฐพิจารณาร่วมกัน

3. รัฐจะจัดที่ทำกินให้ชาวไร่ชาวนาในรูปสหกรณ์

4. รัฐจะจัดหาหลักประกันให้แก่ชาวไร่ชาวนาที่ไม่มีหลักทรัพย์ประกันตัวเมื่อโดนข้อหาบุกรุกที่ดิน โดยจะจัดหาหนายให้

5. หากสถานการณ์บัญญัติแห่งชาติไม่อนุมัติประกาศพระราชบัญญัติควบคุมค่าเช่านาภายในเดือนธันวาคม 2517 รัฐจะประกาศใช้พระราชบัญญัติควบคุมค่าเช่านา 2493 ในเขตจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่

6. หากนายทุนยอมให้ชาวนาไถ่ถอนที่ดิน รัฐก็จะให้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ไถ่ถอนให้ทั้งหมด แต่ทั้งนี้ต้องไม่เกินรายละสี่พันบาท หากเกินต้องถือตามระเบียบของธนาคารในการผ่อนส่งระยะยาว

7. ภายในปี 2518 รัฐจะเพิกถอนโฉนดและ นส.3 เพื่อให้ชาวนาได้เข้าครอบครองทำประโยชน์ในเขตจังหวัดชัยนาท นครราชสีมา กำแพงเพชร และระยอง

8. รัฐจะพิจารณาระงับโครงการที่อาจทำให้ชาวนาเดือดร้อน หากระงับไม่ได้ก็จะจ่ายเงินทดแทนอย่างเป็นธรรม

9. กรณีที่เจ้าของที่ดินกระทำการเปลี่ยนแปลงโฉนดหรือกรรมสิทธิ์ในระหว่างสอบสวน รัฐจะให้คณะกรรมการยับยั้งทันที หากกระทำการเปลี่ยนแปลงระหว่างยังร้องทุกข์อยู่ รัฐจะร้องศาลให้เพิกถอนหรือโอนกรรมสิทธิ์โดยไม่ชักช้า (ประชาชาติ 12 ธันวาคม 2517 : 78)

พิจารณาตามข้อเรียกร้องของชาวนา จะมองเห็นปัญหาของชาวนา 3 ประการคือ

1. ไร่นาที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง
2. มีหนี้สินจนต้องจำนองที่ดิน และไม่สามารถใช้หนี้ได้ หรือถูกนายทุนเงินกู้ใช้เล่ห์เหลี่ยมทำให้สูญเสียกรรมสิทธิ์ที่ดิน
3. ราคาผลผลิตต่ำจนต้องเรียกร้องให้รัฐบาลประกันราคา

ชาวไร่นาเป็นจำนวนมากต้องเช่าที่ดินทำกิน เพราะไม่มีที่ดินของตนเอง หรือมีไม่เพียงพอกับการทำกินจึงต้องเช่าเขาเพิ่มอีก เห็นได้จากตารางแสดงเนื้อที่ถือครองเพื่อการเกษตรของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ดังนี้

ตาราง 4 ลักษณะการถือครองที่ดิน

หน่วย : ไร่

ปี	ลักษณะการถือครอง		
	ของตนเอง	เช่า	อื่น ๆ
2516	86,171,140	13,127,064	10,055,093
2517	87,578,592	13,256,332	9,610,733
2518	89,180,394	13,475,331	8,905,455
2519	91,389,434	13,754,709	7,442,009

(สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร)

ในการเข้าที่ดินทำกินของเกษตรกรนั้น มีการจ่ายค่าเช่าเป็น 3 ลักษณะ คือ
จ่ายค่าเช่าเป็นเงินสดหรือผลผลิต เข้าโดยการแบ่งผลผลิต และทั้งโดยการจ่ายค่าเช่า
และแบ่งผลผลิต ไม่ว่าเกษตรกรจะต้องเสียค่าเช่าในลักษณะใดก็ตาม ผลก็คือเกษตรกร
มีรายได้จากผลผลิตไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่เพียงพอกับค่าครองชีพที่สูงขึ้นทุกวัน

กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ได้แสดงให้เห็น
รายได้สุทธิของเกษตรกรดังนี้

ตาราง 5 เปรียบเทียบ
รายได้และรายจ่ายที่เป็นเงินสด
ทางด้านการเกษตรเฉลี่ยต่อครัวเรือนเกษตรกร เป็นรายภาค

ภาค	ปี 2516			ปี 2518		
	รายได้ในและ นอกเกษตรกร	รายจ่ายทาง เกษตรกร	รายได้ สุทธิ	รายได้ในและ นอกเกษตรกร	รายจ่ายทาง เกษตรกร	รายได้ สุทธิ
กลาง	23,099	10,552	12,547	30,365	12,894	17,471
ตะวันออก	23,822	11,293	12,529	-	-	-
ตะวันออก- เฉียงเหนือ	8,718	2,502	6,216	8,018	1,748	6,270
เหนือ	13,376	3,784	9,593	13,422	3,265	10,177
ตะวันตก	28,981	13,242	15,740	-	-	-
ใต้	13,560	2,463	11,097	13,978	1,709	12,270
เฉลี่ยทั่ว ประเทศ	13,944	4,605	9,339	14,622	4,115	10,507

(กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร)

- หมายเหตุ : 1. ปี 2518 ได้เปลี่ยนแปลงแยกเป็น 4 ภาค
2. ไม่มีสถิติปี 2517, 2519 การสำรวจหลังปี 2518 คือปี 2521

ไม่ว่าจะมองรายได้ประชาชาติเฉลี่ยต่อคนต่อปี หรือมองจากรายได้สุทธิต่อครัวเรือน ต่อปีของครอบครัวเกษตรกร ก็จะได้เห็นได้ว่าอยู่ในข่ายยากจนโดยเฉพาะเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อต้องมาเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจซ้ำเติมอีก จึงต้องรวมตัวกัน เรียกร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลดังกล่าว

ทางบ้านรัฐบาลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของรัฐบาลต้องทำงานอย่างหนัก เพื่อชักจูงหรือผ่อนปรนความรุนแรงของปัญหาทางเศรษฐกิจ เพราะปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหา ภาวะครองชีพของประชาชนนั้น หากปล่อยให้คาราคาซังไม่มีการแก้ไขให้ลุล่วงหรือเบาบางลง บางแล้ว ก็จะกลายเป็นจุดเริ่มของความวุ่นวายทางสังคมและการเมือง ทั้งยังส่งผลกระทบต่อสถานภาพความมั่นคงของรัฐบาลอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

ช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 มีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง 4 ชุด แต่ที่ไปปกครองประเทศและดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาลจริง ๆ เพียง 2 ชุด คือ รัฐบาลของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งบริหารประเทศตั้งแต่เดือนมีนาคม 2518 - เมษายน 2519 และรัฐบาลของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ซึ่งบริหารประเทศตั้งแต่เดือน เมษายน 2519 ถึงตุลาคม 2519 นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลสองชุดนี้ "สยามจกหมายเหตุ" ได้บันทึกไว้ดังนี้

นโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีเป้าหมาย 3 ประการ คือ นโยบายต่อต้านความยากจน นโยบายสร้างงานให้ประชาชาติ และนโยบายต่อต้านเงินเฟ้อ

1. นโยบายต่อต้านความยากจน รัฐบาลจะพยายามทำให้ประชาชนที่บรรลุนิติภาวะมีรายได้ไม่ต่ำกว่าคนละ 1,000 บาทต่อเดือน แผนปฏิบัติการนโยบายนี้แบ่งไว้เป็น 2 เขต คือ เขตชนบท และเขตในเมือง

ก. เขตชนบท นโยบายต่อต้านความยากจน ประกอบด้วยนโยบายสำคัญ ๆ คือ

- การผันเงินเพื่อบรรเทาความทุกข์ยากเฉพาะหน้าเป็นเงิน 2.5 พันล้านบาทในปี

2518 และจะเพิ่มมากขึ้นในปีต่อไป

- การผันเงินจากสถาบันการเงินสู่เกษตรกรจะเพิ่มขึ้นจากเดิมไม่น้อยกว่าสี่พันล้านบาท ในปี 2518 - 2519

- การประกันราคาผลผลิตการเกษตรในปี 2518 - 2519 และปีต่อ ๆ ไป

- การส่งเสริมการประมงและการเลี้ยงสัตว์

ข. เขตในเมือง นโยบายต่อต้านความยากจนเขตในเมืองประกอบด้วยแผนสำคัญ ๆ

คือ - สร้างอาคารสงเคราะห์ 20,000 หน่วยต่อปี เพื่อช่วยผู้มีรายได้น้อยและชาติที่ยากจน

- ให้บุตรรุ่นที่สามที่มีรายได้น้อยกว่า 1,000 บาทต่อเดือน ได้รับการสงเคราะห์จากรัฐหลังจากรัฐบาลชุดนี้เข้ามาบริหารแล้ว 6 เดือน โดยจะจัดรถโดยสารฟรีสำหรับผู้มีรายได้น้อยและบุตรที่ไปเรียนหนังสือ การศึกษาภาคบังคับจะไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนค่าหนังสือและค่าธรรมเนียมอื่น ๆ และจะได้รับการรักษาพยาบาลฟรี

2. นโยบายสร้างงานให้ประชาชนทำ แผนปฏิบัติการสำหรับนโยบายนี้คือ

- ส่งเสริมการส่งออก ซึ่งจะมีผลให้มีการลงทุนมากขึ้น และมีการจ้างคนทำงานมากขึ้น

- การจัดสร้างอาคารสงเคราะห์ 20,000 หน่วยต่อปี จะทำให้คนมีงานทำโดยตรง 100,000 คน และโดยทางอ้อมอีก 250,000 คน

- ส่งเสริมการท่องเที่ยว

- ส่งเสริมให้คนต่างจังหวัดมีงานทำ โดยขยายการลงทุนไปยังต่างจังหวัด

- ส่งเสริมการลงทุนโดยการลดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ ซึ่งจะส่งผลให้คนมีงานทำมากขึ้น

- ส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ

3. นโยบายต่อต้านภาวะเงินเฟ้อ รัฐบาลไม่มีเป้าหมายถึงขั้นจะขจัดภาวะเงินเฟ้อ

ให้หมดไป เพราะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก แต่รัฐบาลจะพยายามผ่อนคลายนโยบายและจะบรรเทาความเดือดร้อนจากภาวะเงินเฟ้อให้กับผู้มีรายได้น้อย นอกจากนั้นรัฐบาลจะจัดตั้งหน่วยงานซึ่งมีหน้าที่ตรวจสอบการดำเนินงานที่มีลักษณะผูกขาด ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สินค้ามีราคาแพง

นโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แบ่งเป็น 2 ระยะคือ
นโยบายเร่งด่วนและนโยบายระยะยาว

1. นโยบายเร่งด่วน ได้แก่การช่วยเหลือเกษตรกร และการแก้ไขภาวะค่าครองชีพ
(ก) การช่วยเหลือเกษตรกร นโยบายเร่งด่วนในการช่วยเหลือเกษตรกรมีวัตถุประสงค์เพื่อยกฐานะของเกษตรกร และขจัดความยากจน นโยบายช่วยเหลือมีดังนี้

- จะเร่งรัดการปฏิรูปที่ดิน โดยจะเริ่มในปี 2522 ในปีแรกนี้จะจัดสรรให้เกษตรกร
มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองประมาณ 40,000 - 50,000 ครอบครัว

- จะปลดปล่อยหนี้สินของเกษตรกรจากการเป็นลูกหนี้เอกชนมาเป็นลูกหนี้สหกรณ์
หรือธนาคาร เพื่อการเกษตรและสหกรณ์ โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราต่ำเพื่อมิให้เกษตรกร
ต้องสูญเสียที่ดิน

- จะดำเนินการให้เกษตรกรจำหน่ายผลผลิตได้ในราคาที่เป็นธรรม โดยเฉพาะข้าว
ถ้ามีความจำเป็นก็จะลดหรือเลิกค่าพรีเมียม รวมทั้งอากรขาออก เพื่อปรับราคาส่งออก
ให้สามารถแข่งขันในตลาดต่างประเทศได้

- จะปรับปรุงและขยายสหกรณ์ให้แพร่หลาย เพื่อให้มีประสิทธิภาพในการดำเนินการ
ด้านการผลิต การแปรรูปผลผลิต และการจำหน่าย

- จะช่วยเหลือเกษตรกรในด้านชลประทาน การปรับปรุงดิน การใช้พันธุ์พืช
การปราบศัตรูพืช และการซื้อปุ๋ยในราคาต่ำ

(ข) การแก้ไขภาวะค่าครองชีพ รัฐบาลจะรักษาระดับของราคาสินค้าที่จำเป็นแก่การ
ครองชีพไม่ให้เคลื่อนไหวผิดปกติ โดยเฉพาะข้าวบริโภค และรัฐบาลจะดำเนินมาตรการ
เพื่อมิให้มีการผูกขาดตัดตอนในทางเศรษฐกิจโดยเอกชน เพื่อมิให้ผู้จำหน่ายตั้งราคา
สินค้าตามใจชอบ

2. นโยบายระยะยาว รัฐบาลจะปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศเพื่อให้เกิดความเป็นธรรม
แก่สังคมและเกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติโดยเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคล และ
สนับสนุนให้เอกชนริเริ่มในทางเศรษฐกิจ แต่รัฐบาลจะมีบทบาทในการจัดระเบียบเศรษฐกิจ
ให้มากขึ้นตามความจำเป็น เพื่อการนี้รัฐบาลจะดำเนินการดังต่อไปนี้

- จะดำเนินการให้ความช่วยเหลือล้าทางเศรษฐกิจของประชากรลดน้อยลงโดยใช้วิธีการทางภาษีอากร วิธีการทางงบประมาณ และวิธีการอย่างอื่นเพื่อให้มีการกระจายรายได้ในหมู่ประชาชนอย่างเป็นธรรม
- จะปรับปรุงระบบภาษีอากรให้เป็นธรรมแก่สังคมมากยิ่งขึ้น ทั้งในด้านอัตราภาษีและประเภทของภาษี จะบริหารงานเก็บภาษีอากรให้มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้จะปรับปรุงวิธีการบริหารงบประมาณแผ่นดินให้เป็นไปโดยประหยัดและมีให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ ทั้งจะดำเนินการให้สถาบันการเงินเอกชนมีบทบาทในการช่วยเหลือเกษตรกรให้มากยิ่งขึ้น
- จะดำเนินการให้รัฐเป็นผู้ประกอบการกิจการสาธารณูปโภค และกิจการอื่น ๆ ที่เห็นว่ารัฐทำเสียเองแล้วจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ประชาชน
- จะส่งเสริมการลงทุนอุตสาหกรรมของเอกชนทั้งไทยและต่างประเทศ จะเร่งดำเนินการให้อุตสาหกรรมกระจายไปสู่ส่วนภูมิภาค
- ในด้านแรงงานจะช่วยให้ผู้ใช้แรงงานได้รับค่าจ้างและการปฏิบัติจากฝ่ายนายจ้างอย่างเป็นธรรม
- จะส่งเสริมการค้าในประเทศและต่างประเทศให้ขยายกว้างขวางและมีระเบียบ จะควบคุมการนำสินค้าเข้าเท่าที่จำเป็น เพื่อให้การค้ากับต่างประเทศมีคุณภาพ
- จะเร่งส่งเสริมการประมงและปศุสัตว์ให้ขยายตัวจนสามารถมีผลผลิตเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ และจะเร่งปลูกยางพันธุ์ดีแทนยางพื้นเมือง
- จะดำเนินการอนุรักษ์ป่าไม้ ป้องกันมิให้ป่าไม้ถูกทำลาย อนุรักษ์ป่าไม้ที่เป็นต้นน้ำลำธารที่ถูกทำลายให้กลับสู่สภาพเดิม
- จะขยายและปรับปรุงการขนส่งโดยเฉพาะในชนบท ปรับปรุงรถโดยสารประจำทาง รถไฟ โทรศัพท โทรคมนาคม ท่าเรือ การพาณิชย์นาวี และสนามบิน
- จะจัดงบประมาณอุดหนุนให้แก่องค์การบริหารส่วนจังหวัดเพื่อพัฒนาท้องถิ่นอย่างเป็นธรรม โดยคำนึงถึงความจำเป็นและความขาดแคลนของท้องถิ่น และจำนวนพลเมืองของแต่ละท้องถิ่นเป็นเกณฑ์ประกอบกัน (สยามจดหมายเหตุ เล่ม 1 2519 : 435-438)

นโยบายของรัฐบาลทั้งสองชุดนี้เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันแล้วจะเห็นว่า นโยบายของรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ค่อนข้างเน้นหนักที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และการช่วยเหลือยากจนนั้นมุ่งช่วยเหลือเป็นตัวเงิน โดยเฉพาะนโยบายเงินผันซึ่งเป็นนโยบายสำคัญของพรรคกิจสังคม รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้พยายามปฏิบัติตามนโยบายนี้อย่างรวดเร็ว โดยผลักดันให้มีการออกพระราชบัญญัติอนุญาตให้รัฐบาลจ่ายเงินจำนวนไม่เกิน 2,500 ล้านบาท จากเงินคงคลังเพื่อนำไปพัฒนาตำบลและช่วยให้ประชาชนในชนบทมีงานทำจนกว่าพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ 2519 จะมีผลบังคับใช้ พระราชบัญญัตินี้ได้ออกเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2518 ไม่ถึงสองเดือนนับแต่รัฐบาลชุดนี้เข้าบริหารประเทศ ส่วนนโยบายของรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนโยบายระยะยาว กล่าวคือ พยายามสร้างหลักประกันในการทำมาหากินให้กับเกษตรกร โดยมีนโยบายให้เกษตรกรมีที่ดินเป็นของตัวเอง ไร่นาสิน ขายผลผลิตได้ในราคาที่เป็นธรรม แต่รัฐบาลชุดนี้ก็มีเวลาบริหารประเทศไม่นานพอที่จะดำเนินนโยบายเศรษฐกิจที่วางไว้ให้ลุล่วง

รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งทั้งสองชุด รวมทั้งรัฐบาลรักษาการหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ต้องแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประชาชนอย่างหนัก แม้กระนั้นก็ยังไม่ทันกับความต้องการของประชาชน และการแก้ปัญหาส่วนใหญ่ก็เป็นไปในลักษณะการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น เมื่อเริ่มมีวิกฤตการณ์น้ำมัน รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ก็ตั้งคณะกรรมการพิเศษขึ้นชุดหนึ่งเพื่อพิจารณาปัญหาสถานการณ์น้ำมัน ออกพระราชกำหนดแก้ไขและป้องกันภาวะการขาดแคลนน้ำมัน พ.ศ. 2516 พระราชกำหนดฉบับนี้มีการออกพระราชบัญญัติขยายเวลาบังคับใช้ออกไปอีกครั้งละ 1 ปี 2 ครั้ง คือในเดือนธันวาคม 2517 และธันวาคม 2518 วันที่ 2 กรกฎาคม 2517 กระทรวงพาณิชย์ประกาศกำหนดชนิดและอัตราของน้ำมันเชื้อเพลิงซึ่งผู้ค้าน้ำมันจะต้องสำรองไว้ มาตรการดังกล่าวเพื่อให้มีผลในการพยุงราคาน้ำมันและประหยัดน้ำมันเพื่อมิให้เกิดภาวะขาดแคลนเชื้อเพลิง ในวันที่ 8 สิงหาคม 2518 ออกพระราชกฤษฎีกายกเว้นภาษีการค้าสำหรับสินค้าน้ำมันเชื้อเพลิงที่นำเข้ามาในราชอาณาจักร นอกจากนั้นรัฐบาลยัง

พยายามติดต่อซื้อน้ำมันจากประเทศต่าง ๆ ในแบบการค้ารัฐต่อรัฐ โดยซื้อน้ำมันจาก
สาธารณรัฐประชาชนจีนครั้งแรกเมื่อเดือนมกราคม 2518 ซื้อน้ำมันดีเซลหมุนเร็วจำนวน
75,000 ตัน ในราคาตันละ 93 ดอลลาร์ ครั้งที่สองเมื่อเดือนสิงหาคม 2518 แลกเปลี่ยน
น้ำมันดีเซลหมุนเร็ว 251,237 ตัน และน้ำมันดิบ 312,129 ตัน กับข้าว 200,000 ตัน
มูลค่าประมาณ 1,035 ล้านบาท

เมื่อน้ำมันมีราคาสูงขึ้น สินค้าอื่น ๆ ก็พลอยมีราคาสูงตามไปด้วย ตั้งแต่ไฟฟ้าซึ่ง
ขึ้นราคาเมื่อ 1 เมษายน 2517 จนถึงราคาไม้ขีดไฟ นอกจากนั้นการกักตุนผูกขาดของพ่อค้า
ยังเป็นเงื่อนไขที่ซ้ำเติมภาวะค่าครองชีพของประชาชน จนรัฐบาลต้องใช้มาตรการทาง
กฎหมายเข้าควบคุม เช่น เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2517 รัฐบาลประกาศควบคุมการเก็บสินค้า
จำเป็น 5 ประเภท คือ ผงซักฟอก กระสอบป่าน น้ำมันพืช เหล็กเส้นและกระดามพิมพ์
โดยให้ผู้ครอบครองแจ้งปริมาณต่อกระทรวงพาณิชย์ จากนั้นกระทรวงพาณิชย์ก็ส่งเจ้าหน้าที่
ไปตรวจสอบ หากมีการแจ้งผิดจากความเป็นจริงจะยึดสินค้านั้น ๆ นำมาจำหน่ายในราคาถูก

สินค้าที่เป็นปัญหามาก เพราะเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวัน คือ ข้าวและน้ำตาล
ทราย ชาวนั้นมีปัญหามาถึงสองด้านคือ ชาวนาต้องการขายให้ได้ราคาสูงเพื่อให้คุ้มกับต้นทุน
การผลิต ส่วนผู้บริโภคที่มีรายได้น้อยก็เรียกร้องให้รัฐบาลขายข้าวสารในราคาถูก การแก้
ปัญหาของรัฐบาลคือการประกันราคาข้าว รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ประกันราคา
รับซื้อข้าวเปลือกเกี่ยวนละ 2,500 บาท และกำหนดราคาขายข้าวสารดังละ 65-75 บาท
รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้ประกาศนโยบายพยุงราคาข้าวเปลือกเกี่ยวนละ
2,100 บาท และจัดข้าวสารราคาถูกดังละ 50 บาท ไว้จำหน่ายให้ผู้มีรายได้น้อยที่
ร้านค้าย่อยของกรมการค้าภายใน สหภาพแรงงาน และจังหวัดต่าง ๆ

การประกันราคาข้าวของรัฐบาลนั้น คณะทำงานศึกษาภาวะเศรษฐกิจ สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเปิดเผยว่า "นโยบายประกันราคาข้าว
ของรัฐบาลต้องเผชิญปัญหาค่านการปฏิบัติบ้าง และมีหลักฐานแน่นอนว่าชาวนาส่วนใหญ่ขาย
ข้าวเปลือกไม่ได้ตามราคาประกัน" (สยามจกหมายเหตุ เล่ม 1 2519 : 463)

นอกจากนโยบายประกันราคาข้าวแล้ว รัฐบาลยังพยายามช่วยเหลือชาวไร่ชาวนา ด้วยวิธีการอื่น ๆ ซึ่งจะมีผลในการช่วยยกระดับเศรษฐกิจ อาทิเช่น เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2517 รัฐบาลได้ลงนามสัญญาเงินกู้จากสหรัฐอเมริกาผ่านทางองค์การยูซอม เป็นเงิน 5 ล้านดอลลาร์ เพื่อนำมาให้นาการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และสหกรณ์การเกษตรนำไปให้ชาวไร่ชาวนากู้ต่อ ออกพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การตลาดเพื่อเกษตรกร พ.ศ. 2517 เพื่อให้เป็นแหล่งซื้อขายผลผลิตทางการเกษตรในราคาเป็นธรรม ให้ความช่วยเหลือเกษตรกร ในด้านการผลิต จำหน่าย รวมถึงสร้าง ชื่อ จัดหา ให้เช่า เช่าซื้อ ปัจจัยการผลิต องค์การตลาดเพื่อเกษตรกรจะมีเงินทุนหนึ่งพันล้านบาทโดยรัฐบาลจะจ่ายให้ในงวดแรก 50 ล้านบาท และจะจ่ายเพิ่มเป็นคราว ๆ เมื่อมีความจำเป็นและเห็นสมควร ออกพระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์เกษตรกร พ.ศ. 2517 กองทุนสงเคราะห์เกษตรกรนี้ได้รับทุน ดำเนินการจากเงินงบประมาณ เงินค่าธรรมเนียมส่งออก ดอกผลของเงินกองทุน เงินกู้ ที่รัฐบาลกู้มาสมทบโดยอนุมัติของคณะรัฐมนตรี และจะนำเงินที่ได้มาใช้จ่ายในการพยุงราคา ผลผลิตการเกษตร ให้เกษตรกรกู้ไปลงทุน ดำเนินการจัดหาที่ดินให้เกษตรกร ส่งเสริม การผลิตโดยช่วยเหลือจัดหาปัจจัยการผลิตให้เกษตรกร และเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2518 คณะรัฐมนตรีมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการกลางช่วยเหลือชาวนาชาวไร่ และคณะกรรมการบริหาร งานช่วยเหลือชาวนาชาวไร่ เป็นต้น

สินค้าที่เป็นปัญหามากอีกชนิดหนึ่งคือ น้ำตาลทราย ซึ่งเกิดขาดแคลนและมีราคาสูงขึ้นในปี 2517 รัฐบาลได้แก้ไขปัญหานี้โดยการออกคำสั่งต่าง ๆ เพื่อลดทอนความเดือดร้อน ของผู้บริโภคน้ำตาลทรายภายในประเทศ ดังนี้คือ 30 สิงหาคม 2517 คณะกรรมการ ป้องกันการค้ากำไรเกินควรประกาศห้ามขนย้ายน้ำตาลทรายทุกชนิดโดยทางเรือไปสู่ทะเล หรือโดยทางทะเล วันที่ 17 กันยายน 2517 กระทรวงพาณิชย์ประกาศควบคุมการส่งน้ำตาล มะพร้าว หรือน้ำตาลโตนดที่มีน้ำตาลทรายผสมอยู่นอกนอกราชอาณาจักร วันที่ 19 กันยายน 2517 คณะกรรมการป้องกันการการค้ากำไรเกินควรประกาศวางระเบียบการจำหน่ายน้ำตาลทราย ทุกชนิด เว้นแต่น้ำตาลทรายแดง นอกจากนั้นได้กำหนดให้ผู้ครอบครองน้ำตาลดังกล่าวตั้งแต่ 20 กระสอบขึ้นไปในเขตกรุงเทพมหานคร และ 10 กระสอบขึ้นไปในเขตท้องที่ทุกจังหวัด

แจ้งประมาณและสถานที่เก็บแก่ทางการ วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2518 ออกพระราชกฤษฎีกา
ควบคุมการส่งหรือนำน้ำเชื่อมที่ทำจากน้ำตาลทราย และผลิตภัณฑ์ที่ทำจากน้ำตาลทรายประเภท
ลูกกวาดออกนอกราชอาณาจักร วันที่ 12 มีนาคม 2518 คณะกรรมการป้องกันการค้ากำไร
เกินควรประกาศห้ามโรงงานน้ำตาลจำหน่ายน้ำตาลทรายขาวโดยมิได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ
พร้อมกับกำหนดราคาขายส่งมอบหน้าโรงงานกระสอบ (100 กิโลกรัม) ละ 400 บาท
วันที่ 23 ธันวาคม 2518 ประกาศกำหนดราคาควบคุมขายปลีกน้ำตาลทรายขาวไม่เกิน
กิโลกรัมละ 5.50 บาท และขายส่งไม่เกินกระสอบละ 500 บาท น้ำตาลทรายบริสุทธิ์
ขายปลีกไม่เกินกิโลกรัมละ 6.00 บาท ขายส่งไม่เกินกระสอบละ 550 บาท

มาตรการทางกฎหมายต่าง ๆ ที่รัฐบาลนำมาใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจของประชาชนนี้
เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่ามิใช่การแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ เพราะระบบเศรษฐกิจมหภาค
การเอารัดเอาเปรียบกอบโกยของพ่อค้านายทุน และการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม คือ
ต้นเหตุของปัญหาซึ่งรัฐบาลจะต้องแก้ไขจะมีอยู่ในนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลที่มาจาก
การเลือกตั้งทั้งสองชุด แต่ระยะเวลาในการเข้าบริหารประเทศสั้นจนไม่อาจดำเนินการ
ให้คล่อง อีกสาเหตุหนึ่งก็เนื่องมาจากรัฐบาลทั้งสองชุดประคบด้วยพรรคการเมืองร่วม
รัฐบาลหลายพรรค ต้องคอยประคับประคองผลประโยชน์ของพรรคการเมืองที่ร่วมรัฐบาล
จนไม่มีเวลาบริหารประเทศเพื่อสร้างสรรค์ความเจริญหรือแก้ไขปัญหาที่สำคัญ ๆ ได้
(วินัย บุญกิจ 2519 : 18)

สภาพทางวัฒนธรรมและค่านิยม

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเดือนตุลาคม 2516 โดยพลังของนิสิตนักศึกษา
ประชาชน มิได้ก่อให้เกิดผลในการเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และระบบ
ความเชื่อหรือประเพณีดั้งเดิม (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2523 : 238-239) โดยเฉพาะ
วัฒนธรรมและค่านิยมนั้นมีธรรมชาติ คือถ้าจะกลายมาเป็นต้องใช้เวลาอันยาวนาน และเมื่อเป็น
แล้วก็จะถายถอนเปลี่ยนแปลงได้ก็ต้องใช้เวลาอันยาวนานเช่นกัน ดังนั้นเนื้อหาของวัฒนธรรม
และค่านิยมในสังคมไทยโดยทั่วไปในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ส่วนใหญ่
จึงคงเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงให้เห็นอย่างชัดเจน

ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2517 นักศึกษาประชาชนพยายามเรียกร้องให้มีการแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ถูกต้องไม่เป็นธรรมทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจตั้งไ้กล่าวแล้ว ส่วนทางด้านวัฒนธรรมและค่านิยมแม้จะไม่มีกรเรียกร้องจัดแจงเหมือนการเรียกร้องทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่ก็ปรากฏความคิดซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อถ้อยของวัฒนธรรมและค่านิยมเดิมและการกระทำซึ่งต่อต้านค่านิยมบางประการ

วัฒนธรรมและค่านิยมของสังคมไทยนั้นมิได้มาจากสาเหตุสำคัญสองประการ ประการแรกคือ สังคมไทยเป็นสังคมพุทธซึ่งมีคตินิยมและธรรมเนียมประเพณีแบบพราหมณ์ปนอยู่มาก ประการที่สองคือประเทศไทยเป็นประเทศกึ่งพัฒนาที่เป็ประเทศรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาด้วย

สาเหตุประการแรกนั้นมีผู้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า แม้แต่ไตรภูมิอภินิหารนิพนธ์อันควาของพญาสีไท ซึ่งนักประวัติศาสตร์จัดประเภทเป็นวรรณคดีอันเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาก็ยังมีคตินิยมทางพราหมณ์มากกว่าพุทธ กล่าวคือ "เนื้อหาสาระที่เป็นแกนของเรื่องปรากฏว่าเป็นคติดั้งเดิมของลัทธิพราหมณ์แต่คนจนปลาย เพียงแต่แทรกหลักธรรมะของพุทธศาสนาลงไปประปรายเท่านั้นเอง แกนของเรื่องอันว่าด้วยสวรรค์ ว่าด้วยโลกมนุษย์ และว่าด้วยเรื่องนรกภูมินั้นแหละคือคตินิยมของลัทธิพราหมณ์ทั้งกระบี่ คำสอนของพุทธศาสนาอันบริสุทธิ์แท้ ๆ ไม่มีอะไรที่พิลึกแบบนี้" และ "คตินิยมของลัทธิพราหมณ์ช่วยให้การกตัญญูศรีศะควกราบรื่นและมีท่าที่ขมิ้นขลังสะกดมวลชนไทยผู้ถูกปกครองได้ชะงักมากทีเดียว" (สุภา ศิริमानนท์ 2524 : 148)

แม้สังคมจะเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการมาตามกาลเวลา อำนาจเปลี่ยนมือไปสถาบันพระมหากษัตริย์มิใช่ผู้กุมอำนาจการปกครอง แต่ลักษณะพุทธผสมพราหมณ์ก็ยังครอบคลุุมวัฒนธรรมไทยอยู่ ในบางกรณีบุคคลากรในพุทธศาสนาถือสงฆ์รับเอาคตินิยมของลัทธิพราหมณ์มาปฏิบัติเสียเองโดยมิต้องอาศัยพราหมณ์ประกอบพิธี เช่น พิธีเจิมป้ายกุฎกษัตริย์ หรือประกอบพิธีร่วมกับพราหมณ์ เช่นในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น

วิทยากร เชียงกูล ไคว้เคราะห์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

.....ในระบบการเมืองที่อำนาจการปกครองอยู่ในมือคนกลุ่มน้อย ผู้ถูกปกครองซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่แทบไม่มีสิทธิเสียงเลย ก็จะมีคำอธิบาย (ซึ่งอาจมาจากศาสนาหรือชนบทรรมนิยมความเชื่อ) ในทำนองว่าเป็นสภาวะธรรมชาติที่คนเราจะเกิดมาไม่เสมอภาคกัน เพราะคนเราเลือกเกิดไม่ได้ แล้วแทนบุญกรรมที่ทำไว้เมื่อชาติก่อน หรือไม่ก็อาจจะเป็นทำนองว่าคนเราต้องมีหัวหน้าเป็นผู้ปกครอง และต้องยอมให้หัวหน้าได้อภิสิทธิ์ต่าง ๆ เพราะเป็นบุญวาสนาของเขา.....(วิทยากร เชียงกูล 2517 : 85)

ส่วนสาเหตุประการที่สอง คือการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้านั้น เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศด้อยพัฒนา จึงยากที่จะหลีกเลี่ยงอิทธิพลอารยธรรมตะวันตก ดังที่วิทยากร เชียงกูลกล่าวว่า "ประเทศด้อยพัฒนาส่วนใหญ่ เคยตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกไม่ในทางใดก็ทางหนึ่งมาก่อน เช่น ไทย ซึ่งถึงไม่เป็นอาณานิคมโดยตรงก็เป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม" (วิทยากร เชียงกูล 2517 : 56) สังคมที่รับวัฒนธรรมตะวันตกคือสังคมเมือง แล้วจึงถ่ายทอดไปสู่สังคมชนบทอีกทอด วัฒนธรรมการแต่งกาย การศึกษาในระบบโรงเรียน ความบันเทิง จะปรากฏอิทธิพลของตะวันตกได้ค่อนข้างเด่นชัด

นอกจากแนวความคิดวิเคราะห์ข้อของวัฒนธรรมและค่านิยมแล้ว นักศึกษาซึ่งเป็นกลุ่มที่พบปัญหามากในช่วงนั้นยังได้นำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติ การเรียกร้องความยุติธรรมในเรื่องต่าง ๆ นั้น เมื่อพิจารณาแล้วก็เท่ากับพวกเขาปฏิเสธความเชื่อในเรื่องโชคชะตาและบุญวาสนา เพราะความเชื่อในเรื่องนี้ทำให้ประชาชนยอมจำนนซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้ปกครองและผู้ได้เปรียบในสังคม เป็นการชี้ให้เห็นโดยนัยว่าความจริงแล้วสภาพความยุติธรรมทาง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นเกิดขึ้นเพราะการกระทำของมนุษย์ด้วยกันเอง ถ้าต้องการแก้ไขก็ต้องกินร้อนดื่มน้ำเย็นเอง ไม่ใช่รอให้โชคชะตาและบุญวาสนามาแก้ไข นักศึกษาบางกลุ่มต่อต้านงานรับน้องใหม่และงานฉลองปริญญาที่จัดอย่างหรูหราฟุ่มเฟือยในขณะที่คนส่วนใหญ่ของประเทศยังอดอยากยากจน การที่นักศึกษาเข้าร่วมกับการต่อสู้ของประชาชน ชาวไร่ชาวนา

กรรมกร ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าเขาปฏิเสธค่านิยมทางการศึกษาที่มุ่งให้ได้รับการศึกษาเป็นชนชั้นผู้ใดเปรียบในสังคม และในที่สุดการเคลื่อนไหวเรียกร้องต่อสู้ทุกครั้งยอมแสดงให้เห็นว่าค่านิยมในเรื่องการยอมรับในอำนาจเปลี่ยนไป พวกเขาจะยอมรับแต่อำนาจและผู้มีอำนาจที่เป็นธรรมเท่านั้น หากอำนาจหรือผู้มีอำนาจไม่เป็นธรรมพวกเขาก็จะมีปฏิกริยาต่อต้านคัดค้านทันที

อย่างไรก็ตามความคิดและการกระทำในเชิงต่อต้านคัดค้านวัฒนธรรมและค่านิยมเก่าเหล่านี้ ส่วนมากเกิดขึ้นในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาและสนใจศึกษาสังคมเท่านั้น แต่บุคคลเหล่านี้ก็ยังไม่สามารถลบเลือนความเชื่อที่ยังฝังรากลึกในหมู่ประชาชนมานานับร้อยปีได้ และแม้แต่ตัวเขาเองบางทีก็ต้องยอมรับพิธีกรรมที่ไม่เห็นด้วยเพื่อความพอใจของบุพการี ทั้งนี้เพราะสังคมในวงกว้างประชาชนยังติดยึดอยู่กับวัฒนธรรมและค่านิยมเดิมซึ่งฝังรากลึกมานานับร้อยปี ดังที่อานนท์ อากาภิรม ได้จัดแบ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยไว้

3 ประการ คือ (อานนท์ อากาภิรม 2521 : 29-31)

1. วัฒนธรรมในเรื่องการทำบุญและการประกอบกรกุศล
2. วัฒนธรรมในเรื่องพิธีกรรม
3. วัฒนธรรมในเรื่องความสนุกสนาน

ผู้วิจัยจะอิงการแบ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยของ อานนท์ อากาภิรม ในการศึกษาสภาพวัฒนธรรมของไทยในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ดังนี้

1. วัฒนธรรมในเรื่องการทำบุญและการประกอบกรกุศล เนื่องจากคนไทยเชื่อในเรื่องบุญกรรม เชื่อว่าในชาตินี้ที่ต้องตกระกำลำบากก็เพราะไร้บุญวาสนา จึงต้องทำบุญเอาไวเพื่อไ้พบชีวิตที่สุขสบายในชาติหน้า โดยเฉพาะในวันสำคัญทางศาสนาเท่านั้นที่มีการทำบุญ งานพิธีต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ก็ต้องมีการทำบุญเลี้ยงพระ และในสังคมเมือง แม้แต่การเปิดสถานบริการที่ชักกับหลักการค้าเป็นชีวิตตามแนวพุทธก็ยังมีการทำบุญเลี้ยงพระ ซึ่งปรากฏเป็นชาวสังคมโดยทั่วไป

2. วัฒนธรรมในเรื่องพิธีกรรม การปฏิบัติวัฒนธรรมโดยทั่วไปของคนไทยมักแสดงออกในรูปของงานพิธี (ceremonies) หรือพิธีการ (rites or rituals) และมักจะจัดกันใหญ่โตเท่าที่จะทำได้ บางรายถึงกับต้องเป็นหนี้สินเพราะไม่ต้องการจัดพิธีเล็ก ๆ เจ็บ ๆ เพราะคิดว่าเสียเกียรติและศักดิ์ศรีของตน ส่วนคนไทยที่ว่า "คนตายชายคนเป็น" ชี้ให้เห็นความจริงในข้อนี้ได้อย่างแจ่มชัด

ความจริงตามหลักการของศาสนาพุทธที่คนไทยนับถือ นั้น ไม่มีคำสอนตอนใดที่เน้นความสำคัญของพิธีกรรม แต่คตินิยมทางพราหมณ์เน้นพิธีกรรมเพื่อความศักดิ์สิทธิ์และขลัง และเนื่องจากคตินิยมทางพราหมณ์มาผสมปนเปกับคำสอนในพุทธศาสนาเป็นเวลานาน คนไทยจึงเอาคตินิยมทางพราหมณ์ไปใช้ในการจัดงานเกือบทุกชนิดแม้แต่ในงานบุญงานกุศล

3. วัฒนธรรมในเรื่องความสนุกสนาน เนื่องจากคนไทยมีค่านิยมในเรื่องความสนุกสนานอยู่แล้ว ดังนั้นในการปฏิบัติวัฒนธรรมต่าง ๆ จึงมักต้องมีเรื่องสนุกสนานเข้าไปแทรก แม้แต่งงานศพก็ยังมีหรสพลอง อานนท์ อาภาภิรม ได้กล่าวสรุปในเรื่องนี้ไว้ว่า "คนไทยมีขนบประเพณีหรือวัฒนธรรมที่แสดงออกซึ่งความสนุกสนานตั้งแต่เกิดจนตาย"

(อานนท์ อาภาภิรม 2521 : 31) แม้แต่ในการประเพณีทางการเมือง การประเพณีเรียกต่าง ๆ ขณะที่รอคำตอบ หรือรอผลการเจรจา นอกจากการอภิปรายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว ยังต้องมีสิ่งสนุก ๆแทรก เช่น ลำตัด ละคร หรือเพลง ซึ่งถึงแม้จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับการประเพณี แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีขึ้นเพื่อความสนุกสนานบันเทิงใจของผู้ร่วมประเพณีด้วย ในกรณีของละคร เช่นละครที่ล้อเลียนเหตุการณ์ฆาตกรรมแขวนคอที่นครปฐมในคราวประเพณีขับไล่พระธอม และวงดนตรีเพื่อชีวิต เช่น คาราวาน ก็ทำให้มองเห็นวัฒนธรรมด้านการบันเทิงของตะวันตกที่คนไทยรับเอามาด้วย

ในเรื่องค่านิยม อานนท์ อาภาภิรม ได้แบ่งค่านิยมสำคัญ ๆ ของสังคมไทยไว้ 7 ประการ คือ ค่านิยมในเรื่องความมั่งคั่ง ค่านิยมเรื่องอำนาจ ค่านิยมเรื่องการห้ามขู่ ค่านิยมด้านความสนุกสนาน ค่านิยมในเรื่องความทรูทร่า ค่านิยมเรื่องปัจเจกภาพ และค่านิยมเรื่องความเป็นผู้ใหญ่ (อานนท์ อาภาภิรม 2521 : 24-27) แต่เนื่องจากเรื่องสั้นที่ผู้เขียนนำมาวิเคราะห์นี้ เรื่องที่แสดงแนวความคิดเกี่ยวกับค่านิยมในเรื่องการศึกษา

และค่านิยม เรื่องการศึกษานี้ก็เกี่ยวเนื่องกับความมั่งคั่ง อำนาจ และความหรูหรา ผู้วิจัยจึง
จะอิงการแบ่งค่านิยมสำคัญ ๆ ตามงานเขียนของ อานนท์ อาภาภิรม โดยเพิ่มค่านิยมใน
เรื่องการศึกษาเข้าไปอีกหัวข้อหนึ่ง

1. ค่านิยมในเรื่องความมั่งคั่ง : คนไทยนิยมความมั่งคั่ง ให้ความสำคัญกับ
ผู้มีฐานะมั่งคั่ง โดยไม่คำนึงว่าความมั่งคั่งนั้นจะได้อะไรโดยวิธีใด

2. ค่านิยมเรื่องอำนาจ : คนไทยมักยอมรับในผู้มีอำนาจ ด้วยเหตุที่เชื่อใน
เรื่องบุญวาสนาส่วนหนึ่ง และความเกรงกลัวอีกส่วนหนึ่ง

3. ค่านิยมเรื่องการทำบุญ : ค่านิยมในเรื่องการทำบุญได้รับอิทธิพลจาก
พุทธศาสนา และความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อในเรื่องการสะสม
บุญเพื่อชีวิตที่ดีขึ้นในชาติหน้า

4. ค่านิยมด้านความสนุกสนาน : คนไทยมีค่านิยมในเรื่องความสนุกสนาน
จนบางครั้งก็ทำให้เสียงานเสียการ หรือใช้จ่ายเงินเพื่อความสนุกสนานโดยสิ้นเปลือง

5. ค่านิยมในเรื่องความหรูหรา : คนไทยมักแสดงออกถึงความหรูหรา เพื่อ
แสดงสถานภาพหรือเพื่อ "รักษาน้ำหน้า" อาทิเช่น ต้องการแต่งกายหรูหรา จัดงานพิธี
ทาง ๆ ใหญ่โต ต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีย้ายแสดงให้เห็นว่าตนเป็นผู้มั่งคั่ง อยู่
ในสังคมชั้นสูง

6. ค่านิยมในเรื่องปัจเจกภาพ : คนไทยมีค่านิยมในเรื่องความเป็นตัวของตัวเอง
มีนัยไปในทางไม่ชอบขึ้นแก่ใคร ซึ่งบางทีก็เป็นผลเสียในการทำงานรวมกลุ่ม หรือการ
รวมตัวเป็นองค์กร เป็นกลุ่มพลัง อันเป็นพื้นฐานของการปกครองในระบบประชาธิปไตย

7. ค่านิยมในเรื่องความเป็นผู้ใหญ่ : คนไทยนับถือและให้เกียรติผู้ใหญ่ ผู้น้อย
มักจะมี ความเกรงใจผู้ใหญ่ ความเคารพและเกรงใจนี้ในกรณีที่มีมากเกินไปก็ทำให้ไม่กล้า
แสดงความคิดเห็นในทางขัดแย้ง ซึ่งอาจจะทำให้ได้ข้อสรุปที่คิดว่าเออออตามกันไปทุกสิ่ง
ทุกอย่าง

8. ค่านิยมในเรื่องการศึกษา เนื่องจากสภาพทั่ว ๆ ไปที่ประชาชนได้พบเห็น เช่น คนในกรุง คนในสังคมเมืองมีความหรูหรา มั่งคั่ง เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองนอกจาก หรุกรามั่งคั่งกว่าพวกเขาแล้วยังมีอำนาจเป็นเจ้าคนนายคน คนพวกนี้ได้รับการศึกษาสูง อย่างน้อยก็สูงกว่าพวกเขา ประชาชนจึงเกิดค่านิยมในเรื่องการศึกษาว่าเป็นแถวสวรรค์นึก ให้คนถึงพร้อมซึ่งอำนาจ ความมั่งคั่ง และความหรูหรา

ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 วัฒนธรรมและค่านิยมคงได้กล่าว มาถูกทั้งคำถาม ทำหาย และปฏิเสธจากคนรุ่นใหม่อย่างกว้างขวาง ดังที่ ชงชัย วินิจจะกุล กล่าวไว้ในงานสัมมนาวิกฤตการณ์ทางเอกลักษณ์ว่า "คนรุ่นใหม่ในช่วงนั้นมีลักษณะเด่นอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรกทั้งคำถามกับสิ่งเก่า ปฏิเสธสิ่งเก่า.....อีกประการหนึ่งก็คือ เราเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงกันมาก" (ชงชัย วินิจจะกุล 2524 . 182-183) ปรากฏการณ์ในสังคมชี้ให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่มิได้เพียงแต่เรียกร้องการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น เมื่อเขาปฏิเสธสิ่งเก่าที่เห็นว่าไม่เป็นแก่นสาร ไม่เป็นเหตุเป็นผล พวกเขา ก็เปลี่ยนแปลง ตัวเองด้วย พวกเขาปฏิเสธความมั่งคั่งที่ไ้มาจากการเอารัดเอาเปรียบ ผิดกฎหมาย และศีลธรรม ปฏิเสธอำนาจที่ไม่เป็นธรรมด้วยการรวมตัวประท้วง ปฏิเสธค่านิยมในเรื่องความหรูหราโดยการแต่งกายเรียบง่าย และกล้าแสดงความคิดเห็นขัดแย้งแม้ผู้ที่ตนขัดแย้ง จะเป็นผู้ใหญ่กว่า ส่วนค่านิยมในเรื่องการศึกษาก็พยายาม แฉแพร่ความคิดที่ถูกต้องตาม สภาพความเป็นจริงออกไปว่า ความจริงแล้วเราไม่ควรศึกษาเพื่อเป็นเจ้าคนนายคน ลักษณะการ เป็นเจ้าคนนายคนที่ประชาชนพบเห็นนั้นเป็นลักษณะที่ผิดทำนองคลองธรรม ข้าราชการคือผู้รับใช้ประชาชน ไม่ใช่เจ้านายประชาชน นักคิดนักเขียนบางคนก็แสดงให้เห็นความจริงของการศึกษาในประเทศไทยว่า จัดขึ้นสำหรับผู้ได้ เปรียบในสังคม ลูกของคนจนยากที่จะมีโอกาสได้เข้าบันไดการศึกษา เพราะเงื่อนไขฐานะ บังคับอยู่ (วิทยากร เขียงกุล 2517 : 52) จนกว่าระบบสังคมและการเมืองจะเป็น ธรรมอย่างแท้จริงแล้วนั้นแหละ การศึกษาจึงจะเปิดกว้างสำหรับทุกคนตามความสามารถ ของเขา

อย่างไรก็ตาม ความคิดเห็นคัดค้านเหล่านี้ก็มิได้ทำให้วัฒนธรรมและค่านิยมใน
สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปโดยทันทีทันใด ต้องใช้เวลาอีกนานกว่าสิ่งที่ฝังรากลึกในจิตใจ
ของคนไทยจะเปลี่ยนแปลงได้ แม่ว่าสิ่งเหล่านี้บางขอบบางประการจะเป็นตัวถ่วงการพัฒนา
สังคมทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมก็ตาม

เรื่องสั้นในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

อิทธิพลของการเมืองและสังคมที่มีผลต่อการแพร่ขยายของเรื่องสั้น

การเมืองและสังคมมีอิทธิพลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิต ความคิดและการปฏิบัติ
ตนของคนในสังคม การกระทำใด ๆ ไม่ว่าจะคล้อยตามหรือต่อต้านสภาพทางการเมือง
และสังคมก็ตาม เมื่อสาวไปถึงต้นเหตุแล้วก็จะพบว่าอิทธิพลของการเมืองและสังคม
อยู่ด้วย

นักเขียนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมย่อมหลีกเลี่ยงอิทธิพลของการเมืองและสังคม
ไปไม่พ้น งานเขียนของนักเขียนย่อมปรากฏอิทธิพลของสังคมแฝงอยู่จะโดยตั้งใจหรือไม่
ตั้งใจก็ตาม เพราะชายลุ่มทางสังคมติดตามเขาไปทุกหนทุกแห่ง เมื่อทำงานเขียนซึ่ง
เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์และความคิด อิทธิพลของการเมืองและสังคมก็จะแฝงอยู่
ในผลงาน

สังคมมีอิทธิพลลึกซึ้งต่อมนุษย์ นักเขียนผู้ต้องการจะมีส่วนในการเปลี่ยนแปลง
สังคมย่อมหลีกเลี่ยงอิทธิพลของสังคมไปไม่พ้น

นักเขียนมิได้ตกอยู่ในอิทธิพลของสังคมฝ่ายเดียว หากสภาพสังคมที่เขาพบเห็น
อยู่มีความไม่เหมาะสมไม่ควร มีความอยุติธรรม เขาก็มีโอกาสที่จะใช้ความคิดเห็นของ
ตนชี้แนวทางในการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ ในขณะที่เขยวกันนักเขียนอาจใช้วรรณกรรมเป็น
เครื่องมือในการอนุรักษ์ระบบสังคมและการเมืองได้เช่นกัน

การเขียนเพื่อชี้ให้เห็นปัญหาและเสนอแนวทางแก้ปัญหา นั้น นักเขียนจะทำได้
มากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับบรรยากาศทางการเมือง หากเป็นช่วงเวลาที่ยบรรยากาศ
ทางการเมืองเป็นประชาธิปไตย ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก วรรณกรรม
ที่แสดงแนวความคิดทางการเมืองและสังคมก็จะมีปรากฏต่อสายตาสาธารณชนจำนวนมาก
แนวความคิดทางการเมืองและสังคมที่ขัดแย้งกันก็จะโคตอสูกันโดยชอบธรรมและเสรี

ทั้งในทางที่เป็นรูปธรรมและในวรรณกรรม แต่ถ้ามองบรรยากาศทางการเมืองเป็นแค่จักรววรรณกรรมที่แสดงแนวความคิดทางการเมืองและสังคมก็จะเข้าสู่ยุคมืด เพราะไม่อาจแสดงความคิดที่ขัดแย้งกับผู้เผด็จการได้

"นักเขียน" ตามความหมายศัพท์หมายถึง ผู้เขียนเสมอ ไม่ว่าสังคมจะอยู่ในสภาพอย่างไร บรรยายกาตทางการเมืองจะเป็นเช่นไร นักเขียนก็ต้องสร้างผลงานของตนออกมา ปริมาณและคุณภาพของผลงานจะแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขของสังคมและบรรยากาศทางการเมือง

ทรีศิลป์ บุญขจร ได้กล่าวถึงสภาพสังคมที่มีผลต่อการทำงานของนักเขียนไว้ว่า "ภาวะปั่นป่วนยุ่งเหยิงไร้ระเบียบของสังคม ทำให้นักเขียนหันไปมองสภาพสังคม และตระหนักถึงความรับผิดชอบส่วนรวมมากยิ่งขึ้น" จนกระทั่งเกิดเจตน์จำนงค์อันแน่วแน่ที่จะสร้างวรรณกรรม "เพื่อสร้างสรรค์อิทธิพลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่สภาพที่ดีกว่า" (ทรีศิลป์ บุญขจร 2523 : 446)

ในภาวะที่สังคมปั่นป่วนยุ่งเหยิงและไร้ระเบียบนี้ นักเขียนซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมย่อมได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผลกระทบนี้จะก่อให้เกิดความคิดความรู้สึกขึ้นในใจของนักเขียน ในที่สุดก็จะถูกถ่ายทอดออกมาเป็นงานวรรณกรรมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง นักเขียนบางคนเพียงแต่สะท้อนภาพปัญหาของสังคมให้ผู้อ่านได้รับรู้หรือมีความรู้สึกร่วมกับผู้เขียน นักเขียนบางคนนอกจากจะแสดงปัญหาของสังคมในผลงานของตนแล้วยังได้สอดแทรกแนวความคิดซึ่งตนเห็นว่าจะจะเป็นแนวทางในการแก้หรือขจัดปัญหานั้น ๆ ลงไปในผลงานของตนด้วย ด้วยเหตุนี้ หากในสังคมใดมีปัญหา ข้อขัดแย้งอย่างรุนแรง และยังคงเลือกแนวทางแก้ไขไม่ได้ นักเขียนที่สนใจศึกษาสภาพสังคมก็จะสร้างสรรค์ผลงานของตนออกมามากขึ้น ทั้งนี้เพื่อสะท้อนหรือเปิดโปงสภาพปัญหาในสังคมให้ผู้อ่านเห็นแลมีความรู้สึกร่วมกับตน และเพื่อมีส่วนแสดงแนวความคิดในการแก้ไขปัญหาสังคมตามแนวทางที่ตนเห็นว่าถูกต้อง

ปัญหาและความขัดแย้งในสังคม เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่มีผลต่อการแพร่ขยายของวรรณกรรม แต่หากเงื่อนไขทางการเมืองไม่เอื้ออำนวย กล่าวคือไม่มีความเป็นประชาธิปไตย เสรีภาพ ในการแสดงความคิดเห็นถูกปิดกั้นโดยอำนาจรัฐเผด็จการ หรืออำนาจรัฐที่เป็นประชาธิปไตย แต่ในนาม การแพร่ขยายของวรรณกรรมก็จะถูกสะกดกั้นด้วยเงื่อนไข โดยเฉพาะ - วรรณกรรมที่แสดงแนวความคิดทางการเมืองและสังคม แต่หากบรรยากาศทางการเมือง เป็นประชาธิปไตย ประชาชนทุกคนมีสิทธิ์แสดงความคิดเห็นของตนได้เต็มที่ภายในขอบเขต กฎหมายที่เป็นธรรม วรรณกรรมซึ่งแสดงแนวความคิดทางการเมืองและสังคมก็จะถูกสร้างสรรค์เป็นจำนวนมาก และแพร่ขยายกว้างออกไปในหมู่ประชาชน

สังคมไทยในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 มีเงื่อนไขทางการเมือง ดังที่กล่าวมา นักวิชาการบางท่านให้ความเห็นเกี่ยวกับสังคมในช่วงนี้ว่า "ไม่มียุคใดสมัยใด อีกแล้วที่ความขัดแย้งทางความคิดระหว่างคนในชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดในเรื่อง วิถีทางของสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของไทย จะรุนแรงและเด่นชัดยิ่งไปกว่าสมัยนี้" (สมบัติ จันทรวงศ์ และรังสรรค์ ชนะพรพันธุ์ 2519 : 1) ประกอบกับในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 บรรยากาศทางการเมืองมีเสรีภาพพอสมควร ภายหลังจาก รัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร อันเป็นรัฐบาลเผด็จการหมกอำนาจอ้าง บรรยากาศทางการเมืองมีเสรีภาพอีกครั้ง ประชาชนในสาขาอาชีพต่าง ๆ ได้ค้นคว้าขึ้นมาเรียกร้องสิทธิ ประชาธิปไตยและชีวิตที่ดีกว่าอย่างกว้างขวาง

เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ความพยายามต่อสู้กับความไม่ถูกต้องไม่ควรถูก การ แสดงความไม่พอใจและหาทางขจัดการเอารัดเอาเปรียบได้แพร่ขยายไปในทุก ๆ วงการ กรรมกรรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนเจ้าของกิจการ ชาวนา ชาวไร่ต่อสู้กับเจ้าของที่ดิน นายทุนท้องถิ่น และประท้วงท่าทีของรัฐบาลซึ่งพวกเขาเห็นว่า โอนเอียงเข้าข้างนายทุน ไม่ให้ความยุติธรรมแก่คนยากคนจน ครุรวมตัวกันขึ้นเป็นศูนย์ พัทธกิจสิทธิครูแห่งประเทศไทยเพื่อต่อสู้กับความไม่ชอบธรรมในวงการศึกษานิสิต นักศึกษา ปัญญาชนล้วนเคลื่อนไหวรวมตัวกันเพื่อแสดงความคิดเห็น เผยแพร่ความคิดเห็น คัดค้าน ความอยุติธรรม และผลักดันหลักการที่เห็นว่าชอบธรรม มีความยุติธรรม เพื่อให้หลักการ

เหล่านั้นได้รับการปฏิบัติ ปรากฏการณ์ที่อุบัติขึ้นในสังคมเหล่านั้นส่งผลกระทบอย่างสูงต่อการ
ทำงานของนักเขียนที่ไม่อาจเพิกเฉยต่อสภาพความเป็นไปของสังคมได้ และโดยเงื่อนไขที่
บรรยากาศทางการเมืองมีเสรีภาพในการแสดงออก นักเขียนเหล่านั้นจึงสามารถเขียน
วรรณกรรมเพื่อสะท้อนภาพปัญหา เสนอแนวความคิดที่จะแก้ไขในทางสังคมและการเมือง
ได้มาก โดยไม่ต้องคอยหวาดระแวงว่าจะถูกปราบปรามโดยอำนาจรัฐ ดังนั้นหัวข้อความ
ขัดแย้ง ความอยุติธรรม การเอารัดเอาเปรียบ การต่อสู้เรียกร้องระหว่างผู้เสียเปรียบ
กับผู้ได้เปรียบในสังคม จึงถูกนักเขียนหยิบยกมาเขียนอย่างกว้างขวาง กระทั่งนักวิจารณ์
ท่านหนึ่งกล่าวถึงบรรยากาศทางการเมืองซึ่งมีผลต่อการแพร่ขยายของวรรณกรรมในช่วง
14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ว่า "บรรยากาศทางการเมืองช่วงนั้นค่อนข้างมี
เสรีภาพ มีประชาธิปไตย กลุ่มคนเขียนหนังสือรุ่นใหม่ได้สร้างสรรค์ผลงานออกมาจำนวน
มาก นับตั้งแต่บทกวี เรื่องสั้น นวนิยาย ซึ่งนับเป็นการเคลื่อนไหวครั้งสำคัญของ
วรรณกรรมร่วมสมัยในประเทศไทย (ร้อย รวีวรรณ 2522 : 32)

ชัยสิริ สมุทวนิช ให้ความเห็นว่า "ไม่มียุคใดสมัยใดในประวัติศาสตร์ของชนชาติ
ไทยที่การเติบโตของวรรณกรรมการเมืองไทยจะขยายตัวทั้งด้านปริมาณและคุณภาพยิ่งใหญ
เท่ากับช่วงระยะเวลาหลังวันมหาปิกของคนไทย เมื่อเดือนตุลาคม 2516" (ชัยสิริ สมุทวนิช
2524 : 1) และยังได้กล่าวถึงฐานะและบทบาทอันสำคัญของวรรณกรรมในช่วงนี้ว่า

"วรรณกรรมไทยหลัง 14 ตุลาคม 2516 มีรากฐานที่มั่นคง เป็นบ่อเกิดของกระแสชาต
ไหลพรั่งพรูอย่างต่อเนื่องและยาวนานที่สุดตราบจนปัจจุบัน" (ชัยสิริ สมุทวนิช 2524 : 1)

4/1/19 รูปแบบวรรณกรรมร้อยแก้วที่นักเขียนในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519
นิยมใช้ในการเขียนเรื่องสะท้อนภาพสังคม แสดงแนวความคิดทางสังคม แนวความคิด
ทางการเมือง คือรูปแบบเรื่องสั้น ทั้งนี้เพราะเหตุผล 4 ประการ คือ

1. ลักษณะของเรื่องสั้นเอื้อต่อการสะท้อนภาพ และหรือเสนอแนวความคิดทาง
สังคมและการเมืองในช่วงที่ประเด็นความขัดแย้งทางสังคมและการเมืองมีมากมาย นักเขียน
จำเป็นต้องใช้สื่อที่ใช้เวลาในการสร้างน้อย ผู้อ่านใช้เวลาไม่มากนักในการรับสาร

ทั้งนี้ เพื่อให้ทันการกับประเด็นความขัดแย้งซึ่งคุกรุ่นและมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ลักษณะของเรื่องสั้นสนองจุดประสงค์นี้ได้นับว่ายาวนาน

2. นักเขียนผู้สร้างวรรณกรรมสังคมและการเมืองในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ส่วนหนึ่งเป็นนักเขียนใหม่ ยังไม่ได้รับความเชื่อถือจากนิทยสารหรือนักพิมพ์ตีพิมพ์นวนิยาย การเขียนนวนิยายเป็นงานที่ต้องใช้เวลา และความชัดเจนที่จะโยงปัญหาและแนวความคิดหลาย ๆ เรื่องให้เป็นเอกภาพในรูปนวนิยายต้องอาศัยความชำนาญพอสมควร นักเขียนใหม่เหล่านี้จึงเลือกเขียนเรื่องสั้นกันมากกว่านวนิยาย

3. กลุ่มนักเขียนรุ่นใหม่ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 เป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มกิจกรรมทางการเมืองด้วย ผลงานที่ออกมาจึงเป็นวรรณกรรมประเภทที่ใช้เวลาสร้างสรรค์ในช่วงสั้น ๆ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวทำให้เรื่องสั้นขยายปริมาณขึ้นมาก เพราะสอดคล้องกับภาววิสัยในช่วงนั้น

4. ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 บรรยากาศทางการเมืองค่อนข้างมีเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์และการแสดงแนวความคิดเห็น บรรยากาศดังกล่าวส่งผลให้มีหนังสือพิมพ์ นิทยสาร และหนังสือเล่มเกิดขึ้นมาก นอกจากนั้นตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ยังมีกลุ่ม ชมรม ชุมนุมซึ่งจัดพิมพ์หนังสือรายสัปดาห์ หนังสือฉบับกระเป๋ (Pocket Book) ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับสังคมและการเมืองอีกมหาวิทยาลัยละหลายกลุ่ม หนังสือเหล่านี้มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้เรื่องสั้นแพร่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง เพราะส่วนมากมีการตีพิมพ์เรื่องสั้น ทำให้นักเขียนเรื่องสั้นมีสนามที่จะเผยแพร่ผลงานของตน

กล่าวโดยสรุปแล้ว อิทธิพลของการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ก่อให้เกิดเงื่อนไขซึ่งมีผลต่อการแพร่ขยายของเรื่องสั้น 4 ประการ คือ

1. ประเด็นความขัดแย้งทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและค่านิยม ดังที่กล่าวแล้วในบทที่ 2. นั้น เปรียบเสมือนขุมของเนื้อหาที่นักเขียนจะจับประเด็นมาเขียนได้อย่างมากมาย

2. บรรยายภาพทางการเมืองในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519
 ก่อนข้างมีเสรีภาพกว่าช่วงระยะเวลาก่อนหน้านี้ นักเขียนสามารถแสดงแนวความคิดของตนได้โดยไม่ต้องคอยหวาดระแวงอำนาจกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม เงื่อนไขเช่นนี้จึงใจให้นักเขียนทำงานตามความคิดของตนออกมามากขึ้น

3. บรรยายภาพทางการเมืองที่ค่อนข้างมีเสรีภาพ ทำให้มีหนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือรายสัปดาห์ หนังสือเล่มเกิดขึ้นมากมาย ทั้งโดยผู้จัดพิมพ์ซึ่งทำหนังสือเป็นอาชีพ และโดยกลุ่ม ชมรม ชุมนุมในสถานศึกษาต่าง ๆ หนังสือเหล่านี้คือสนามที่เปิดกว้างให้นักเขียนเผยแพร่ผลงานของตน นับเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เรื่องสั้นในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 แพร่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง

4. ผู้อ่านยอมรับเนื้อหาเรื่องสั้นในแนวการเมืองและสังคมมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเหตุผล 2 ประการ คือ

4.1 ความอิ่มตัวของวรรณกรรมพาณิชย์ซึ่งรุ่งเรืองมาตั้งแต่เริ่มยุคเผด็จการของจอมพลสฤษดิ์ เมื่อพ.ศ. 2501 ทั้งผู้เขียนและผู้อ่านเริ่มเบื่อ จึงพยายามแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ

4.2 เหตุการณ์ในเดือนตุลาคม 2516 ปลุกเร้าประชาชนให้เห็นความสำคัญของตนในทางการเมืองและสังคม และในช่วงต่อมาจนถึง 6 ตุลาคม 2519 ประชาชนได้รับความรู้ความคิดในทางการเมืองและสังคมทั้งจากสื่อสารมวลชน และจากปากคำของนักศึกษาซึ่งเดินทางสู่ชนบทตามโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการเผยแพร่ประชาธิปไตย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดสำนักทางการเมืองและสังคม เมื่อประชาชนผู้เลื่อมใสวรรณกรรมมีสำนักทางการเมืองและสังคม ก็จะรับงานวรรณกรรมที่มีเนื้อหาทางการเมืองและสังคมได้ ซึ่งมีผลทำให้เรื่องสั้นในช่วงนี้แพร่ขยายออกไป เพราะมีฐานทางค่านผู้อ่าน

ลักษณะเนื้อหาของเรื่องสั้นในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

เนื่องจากอิทธิพลทางการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 มีผลให้วรรณกรรมที่แสดงแนวความคิดทางการเมืองและสังคมแพร่ขยายกว้างไปแล้ว ในช่วงนี้แม้ว่าวรรณกรรมซึ่งมุ่งค่านิยมเชิงเรขาคณิตเป็นสำคัญยังมีอยู่ แต่ก็อยู่ในสภาพที่ไม่ใช่ค่านิยมหลักอย่างในยุคเหตุการณ์ซึ่งเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นถูกจำกัดโดยอำนาจรัฐ

เงื่อนไขอันเปิดกว้างทางการเมือง สภาพสังคมที่มีปัญหาการขัดแย้งทางความคิด หลากหลาย ความตื่นตัวของนักเขียนและนักอ่าน ทำให้เรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมขยายตัวมากมายทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

นคินี วิสุทธิรศานต์ ได้แบ่งลักษณะเนื้อหาของวรรณกรรมแนวประชาชนในช่วงนี้ไว้เป็น 4 ประเภท (นคินี วิสุทธิรศานต์ 2519 : 15-16) คือ

1. เนื้อหาสาระปลูกเรากการต่อสู้ของนักศึกษาประชาชน
2. เนื้อหาสาระเกี่ยวกับการต่อสู้ของกรรมกร
3. เนื้อหาสาระเกี่ยวกับการต่อสู้ของชาวชนบท
4. เนื้อหาสาระเกี่ยวกับชีวิตโดยทั่วไป

เรื่องสั้นที่ผู้เขียนจะนำมาศึกษาวิเคราะห์ในปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จะแบ่งลักษณะเนื้อหาโดยอิงการแบ่งลักษณะเนื้อหาวรรณกรรมของนคินี วิสุทธิรศานต์ ดังนี้คือ

1. เนื้อหาเกี่ยวกับการต่อสู้ของนักศึกษาประชาชน เรื่องสั้นประเภทนี้มุ่งสะท้อนแนวความคิด การพัฒนาหรือยกระดับแนวความคิด การต่อสู้ ปัญหาและอุปสรรคในการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคมของนักศึกษาประชาชน รูปแบบในการนำเสนอมีทั้งการนำเสนออย่างตรงไปตรงมา นำเสนอในรูปของสัญลักษณ์ และมีบางเรื่องที่ใช้ท่วงทำนองนิยายวิทยาศาสตร์ หรือการคาดการณ์ในอนาคต ดังต่อไปนี้

1.1 ดอกไม้ที่เธอถือมา ของอัศศิริ ธรรมโชติ เป็นเรื่องสั้นเชิงสัญลักษณ์
เปรียบเทียบว่า พลังอันบริสุทธิ์ในการต่อสู้ของนักศึกษานั้นเปรียบเสมือนดอกไม้ แม้จะต้อง
มาถูกทำลายกลางกลืนเลือดคว้นป็น แต่จะไม่ตายไปจากความทรงจำของใคร

1.2 เสียงเรียกจากแผ่นดิน ของสำเริง คำพะอู เป็นเรื่องสั้นที่แสดง
แนวความคิดคัดค้านการใช้อำนาจรัฐโดยไม่เป็นธรรมของรัฐบาลเผด็จการ โดยผ่านทาง
เรื่องราวชีวิตของเหวียนวันฟ้า สาวชุนอพยพวัย 18 ปีที่ถูกจับพร้อมกับเพื่อนเพราะไปเล่น
ปิงปอง เหตุผลที่แท้จริงคือ เพราะพ่อของเธอกลับไปฮานอย รวมกับการจับคนด้วยข้อหา
คอมมิวนิสต์อย่างเหวี่ยงแหของคนในเครื่องแบบ ซึ่งรับนโยบายมาจากรัฐบาลเผด็จการ
จับแล้วไม่มีการส่งฟ้อง คงชังอยู่อย่างนั้นโดยไม่มีกำหนดว่าจะได้รับการปลดปล่อยเมื่อไร

1.3 แล้วเราจะเห็นกัน ของสำเริง คำพะอู เป็นเรื่องสั้นที่สะท้อนภาพ
ของนักศึกษาที่เข้าร่วมการต่อสู้พร้อมกับคนในสังคม พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าอุดมคติที่ไม่
มั่นคงนั้นอาจถูกผลประโยชน์ทำลายลงได้สักวัน ผู้เอารัดเอาเปรียบสามารถใช้เงินซื้อตัว
เอาไปเป็นพวกได้ สำเริง คำพะอู พยายามชี้แนะให้นักศึกษาคิดถึงบุญคุณของชาวไร่ชาวนา
เพราะคนพวกนี้จึงมีมหาวิทยาลัยให้นักศึกษาได้เรียน

1.4 ก่อนถึงดวงดาว ของวัฒน์ วรรณยางกูร เรื่องสั้นเรื่องนี้แสดงให้เห็น
ถึงการต่อสู้ของนักศึกษาคนหนึ่ง ซึ่งเมื่อยังเรียนมหาวิทยาลัยได้เข้าร่วมการต่อสู้พร้อมกับ
ประชาชนผู้ถูกกดขี่ พร้อมทั้งทำงานเป็นนักข่าวให้กับหนังสือพิมพ์เล็ก ๆ ฉบับหนึ่ง เมื่อ
เรียนจบก็เขาทำงานประจำในหนังสือพิมพ์ฉบับนั้น เขาไปซุกคุ่นเรื่องราวที่คนไทยผู้มี
อำนาจสมคบกับฝรั่งอเมริกันโกงทรัพยากรล้ำค่าของชาติ ทำลายผลประโยชน์ของประชาชน
เขาจึงถูกยิงตาย

1.5 ความตายของคนสองคน ของวัฒน์ วรรณยางกูร เป็นเรื่องสั้นที่แสดง
การพัฒนาทางความคิดจนสามารถมองเห็นความจริงของมือปืนรับจ้าง ซึ่งเคยคิดว่าการฆ่าคน
เป็นความว่างเปล่า แต่เมื่อเขารับจ้างยิงนักศึกษาซึ่งเป็นนักต่อสู้เพื่อประชาชนคนหนึ่ง เขา
จึงเกิดความสำนึกว่าการกระทำของเขาเป็นการฆาตกรรมมวลชนอันไร้พาส ในที่สุดมือปืน
รับจ้างคนนั้นยังตายด้วยความรู้สึกที่ว่า ความตายของเขาไม่มีค่าควรแก่ความโศกเสียเลย

1.6 เราจะผ่าเข้าไป ของวิสา คัญทัพ เป็นเรื่องสั้นเชิงสัญลักษณ์ แสดงความคิดของผู้ชายคนหนึ่งและคนรัก ซึ่งได้พูดคุยกันในงานพิเศษ เรื่องที่พูดคุยกันนั้น เป็นเรื่องจริงในสังคม แสดงความคิดว่าสังคมนั้นป่าเถื่อน เพื่อเจอกับความเจริญทาง วัตถุจนเกิดความสับสนวุ่นวาย ประเทศใหญ่ดำเนินนโยบายรุกรานกดขี่ประเทศเล็ก นายทุนหน้าเลือดแสวงหาความร่ำรวยจากความทุกข์ยากของผู้ใช้แรงงาน แคมรรดา ผู้เสียเปรียบเหล่านั้นก็ยังไม่ค่อยจะรู้ตัว เพราะถูกล้างสมองด้วยแผนการศึกษาที่ผู้เอารัด เอาเปรียบเป็นคนวางเอาไว้

1.7 เด็กหญิงคนนั้นกับการปฏิวัติ ของวิสา คัญทัพ เป็นเรื่องสั้นที่แสดง ความเชื่อว่า ในที่สุดแล้วประชาชนเท่านั้นที่จะเป็นผู้นะ ทหารและอำนาจเผด็จการ อาจจะทำให้ประชาชนผู้บริสุทธิ์ต้องล้มลง แต่ช่วงเวลาแห่งการล้มลงมักจะเกิดขึ้นก่อนที่ วันแห่งชัยชนะจะมาถึงเสมอ

1.8 นครเน่า ของวิสา คัญทัพ เป็นเรื่องสั้นที่แสดงแนวความคิดว่า การเรียกร้องโดยสันติวิธีนั้นใช้ไม่ได้ผล เพราะประวัติศาสตร์ก็สอนแล้วว่าผู้มีอำนาจไม่เคย ยอมอะไรด้วยวิธีทางสันติ ต้องทำอะไรสักอย่างให้เกิดขาดลงไป ตัวเอกของเรื่องซึ่งเคย มีประสบการณ์ร่วมขับไล่สามทหารมาแล้ว ตัดสินใจใช้วิธีรุนแรง ใช้น้ำมันฉีดรอบ ๆ ทำเนียบ แล้วขว้างระเบิดเข้าไป ในการประท้วงเรียกร้องให้กำจัดโรงงานอุตสาหกรรมที่ ญี่ปุ่นมาตั้งแล้วปล่อยไอเสียจนเมืองกลายเป็นนครเน่า

1.9 โลกสองหน้า ของวิสา คัญทัพ แสดงแนวความคิดว่าโลกนี้มีอยู่สองด้าน คนก็มีอยู่สองประเภท โลกด้านหนึ่งเฟริคแพรวสวยงามมีความสุข แต่อีกด้านหนึ่งเป็นด้าน ที่ถูกอำพรางไว้ มีแต่ความยากจนข้นแค้น คนในโลกด้านนี้ถูกเอารัดเอาเปรียบเพื่อนำไป สร้างความทุกข์ให้โลกอีกด้านหนึ่ง ผู้เขียนเห็นว่าหากต้องการรู้จักโลกด้านนี้ก็ต้องไป ศึกษาเอาจากพวกเขา

แนวความคิดในเรื่องสาเหตุของปัญหาและการแก้ปัญหาของเรื่องสั้นเรื่องนี้คือการเมืองเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ยากของประชาชน ต้องทำลายระบบคนกินคนให้สิ้นจึงจะสามารถสร้างสังคมใหม่ได้ และในการต่อสู้เพื่อสังคมใหม่นั้น ต้องใช้พลังกรรมกรและชาวนาเป็นหลัก นิสิตนักศึกษาเป็นเพียงแรงหนุนช่วย

1.10 การจากที่รอกการกลับมา ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล เป็นเรื่องสั้นที่แสดงแนวความคิดว่าการทำงานของนักศึกษาที่ออกค่ายอาสาพัฒนานั้น ส่วนใหญ่ไม่ใช่การกระทำที่สามารถขจัดต้นตอของปัญหา เพราะปัญหาต่าง ๆ นั้นไม่มีทางหมดไปด้วยวิธีการสังคมสงเคราะห์ที่เพียงประการเดียว ในเมื่อการกดขี่เอารัดเอาเปรียบยังคงดำรงอยู่ ผู้คนยังมีโอกาสไม่เท่าเทียมกัน นักศึกษาซึ่งมีโอกาสดีกว่าผู้อื่นอีกจำนวนมากจะต้องพยายามทำให้ความไม่ถูกต้องเป็นธรรมชาติของสังคมจบลงอย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้

1.11 โศกนาฏกรรมบนถนนสายนั้น ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล เขียนในเชิงสัญลักษณ์เพื่อสื่อสารว่าประชาชนยอมรวมพลังกันต่อสู้เพื่อความถูกต้อง ผู้ที่หลอกลวงและชักชวนประชาชนจะต้องถึงกาลพินาศควายนามือประชาชน

ผู้เขียนใช้การข้ามถนนเป็นสถานการณ์สัญลักษณ์ ประชาชนทุกคนทำคามกติกาคือไปรอข้ามถนนตรงทางม้าลาย แต่ไม่มีรถคันไหนหยุดให้เลย จราจรก็ทำอะไรไม่ได้ ฝ่ากตรงข้ามเป็นสถานที่ราชการซึ่งกำลังประชุมกันในเรื่องนี้เป็นเวลาานักก็ไม่มีข้อสรุปอะไรออกมา แล้วเหตุการณ์ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้น รถคันหนึ่งพุ่งเข้ามาในกลุ่มประชาชน ทำให้ประชาชนเกิดความเคียดแค้น จึงพากันเดินข้ามถนน ขอมถุรถชน ไม่ช้ากลุ่มคนก็ทำให้รถชนกันเอง คนขี่รถหลายคนถูกพวงมาลัยอัดตายคาจรต ประชาชนมุ่งตรงไปยังสถานที่ราชการซึ่งพวกเจ้าใหญ่ นายโตกำลังประชุมกันอยู่ ลักครุมีเสียงร่ำไห้โหยหวน เสียงร้องขอชีวิตของบรรดาเจ้าใหญ่ นายโต

1.12 คนแปลกหน้า ของสถาพร ศรีสังข์ เป็นเรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าการกดขี่ขูดรีดนั้น เป็นแอกที่มาจากประเทศมหาอำนาจโดยมีบรรดานายทุนในประเทศเป็นเครื่องมือ คนจำพวกนี้จะต้องถึงกาลอวสานในวันหนึ่งด้วยปืนในมือของประชาชนผู้เสียเปรียบในสังคม

1.13 เกี่ยวกับวันเวลาและศักราช ของสถาพร ศรีสังข์ เป็นเรื่องสั้นทำนอง คาคการณ์ในอนาคต ในเนื้อเรื่องมีการประหารโจรการเมือง โจรปล้นประชาชนอย่าง ทรมาณสาสมกับกรรมที่ก่อ

1.14 ไฟ ของสถาพร ศรีสังข์ แสดงความขัดแย้งทางความคิดระหว่าง ลูกกับพ่อซึ่งเป็นนายทหาร นับแต่ความขัดแย้งในเรื่องการศึกษาจนถึงความขัดแย้งทางการเมือง ลูกเลือกอยู่ข้างประชาชน ด้วยความหวังว่าวันหนึ่งพ่อจะทอกรูความจริง ถ้าพ่อกับลูกไม่ เดินสวนทางป็นกันเสียก่อน

1.15 เผาศพ ของชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ เป็นเรื่องสั้นสัญลักษณ์ที่แสดงถึง การต่อสู้กับภัยด้วยวิธีอันประหลาดของชายสี่คนรอบกองไฟบนภูเขาใหญ่ ชายสี่คนนั้นเป็น ตัวแทนของศักดินา นายทุน นักบวช และนักปฏิวัติ การต่อสู้เป็นนัยสัญลักษณ์แทนการ ต่อสู้ระหว่างประชาชนผู้มีจิตใจปฏิวัติกับนักคช ในตอนจบผู้เขียนทำนายว่ากลุ่มผู้คชที่มีแต่ จะพินาศไป

1.16 หลายเชือก ของชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ เป็นเรื่องสั้นสัญลักษณ์ ผู้เขียนใช้ "ลำธาร" ซึ่งกว้างออกไปทุกที่แทนกระแสชีวิตของประชาชน "เจ้าของกระตอม" ซึ่งสร้างเชือกขึ้นการขยายตัวของลำธาร ส่วนที่ผ่านกระตอมของเขาแทนผู้ขัดขวางการเติบโต ของประชาชนซึ่งฉวยโอกาส "ตัดเอาชีวิตและความสุขจากลำธาร" อย่างเอาเปรียบและ เห็นแก่ตัว ในที่สุดเมื่อลำธารหน้ากระตอมคอดกั้วในขณะที่ส่วนอื่นขยายกว้างออกไปทุกที่ แรงดันของน้ำเริ่มทำให้เชือกทรุดโทรมจนกระทั่งพังหลาย กระแสน้ำที่เคยราบเรียบสาบซัด กระตอมพังไปด้วย

2. เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตและการต่อสู้ของกรรมกร เรื่องสั้นประเภทนี้สะท้อนภาพ ชีวิตยากแค้นลำเค็ญของผู้ใช้แรงงานซึ่งรายได้ไม่เคยพอกับความจำเป็นในการครองชีพ ถูก เอารัดเอาเปรียบจากนายทุน ถูกกดขี่และได้รับความอยุติธรรมจากผู้มีอำนาจหน้าที่มีผล ประโยชน์ร่วมกับนายทุน สะท้อนภาพและเสนอแนวทางการต่อสู้ของกรรมกร เพื่อขจัดสภาพ ที่ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบ

2.1 พ่อ ของศรีดาวเรือง เป็นเรื่องสั้นสะท้อนภาพความยากจนของ นักการสถานีรถไฟเล็ก ๆ เงินเดือนเพียง 400 บาท มีลูก 8 คน ภรรยา กำลังตั้งครรภ์ และแผยเป็นภาระต้องเลี้ยงดู เขาหารายได้พิเศษโดยร่วมกับกรรมกรคนอื่นขนของที่ สถานี แต่ถูกนายสถานีซึ่งชอบพอกับเจ้าแก้วในท้องถิ่นพยายามเอาเปรียบเขาในการขนของ ของเจ้าแก้วคนนั้น เมื่อเขาไม่ยอมก็โดนกลั่นแกล้งจนต้องหันเข้าหาเหล้า และในที่สุดก็ป่วย ต้องออกจากงาน เขาตัดสินใจแขวนคอตาย เพราะไม่อยากอยู่เป็นภาระของลูกเมีย

2.2 แก้วหยดเดียว ของศรีดาวเรือง เป็นเรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นความ เอร็ดเอาเปรียบและเห็นแก่ได้ของนายทุนโรงงานผลิตแก้วซึ่งประจานบริษัทเป็นนายตำรวจ ในโรงงานนี้มีเด็กเกาขวบสิบขวบหลายคนทำงานอยู่ซึ่งผิดกฎหมาย ทางโรงงานไม่เคย รับผิดชอบ เมื่อเกิดอุบัติเหตุก็ไม่ให้การรักษาพยาบาล ไม่จ่ายเงินชดเชยเมื่อพิการ เพราะ การทำงาน ทั้งจ่ายค่าจ้างน้อยกว่าที่กฎหมายแรงงานกำหนด

วันหนึ่งคนงานประท้วง เหตุการณ์นี้เกิดจากเหตุเพียงนิดเดียว จากคนงานที่ ไปส่งแก้วสามคนแะกินข้าวก่อนกลับโรงงาน เนื่องจากกลับมาไม่ทันเวลาอาหารกลางวัน ที่โรงงาน ผู้จัดการโกรธและแสดงธาตุแท้ให้เห็นว่าชีวิตคนงานไม่เคยมีค่าสำหรับเขา เขาสั่งให้ไล่คนงานที่ไปส่งแก้วทั้งสามคนออก คนงานไม่พอใจจึงประท้วง คนงานจาก โรงงานน้ำตาล โรงงานทอกระสอบ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากโรงงานแก้วก็มาร่วมประท้วงด้วย

2.3 ห้องพระ ของสถาพร ศรีสังข์ เป็นเรื่องสั้นสะท้อนภาพชีวิตที่ถูก บีบคั้นของกรรมกรตกงาน ภรรยาก็ป่วย ต้องออกไปเก็บกระต่ายตามกองขยะมาขาย ไป รับจ้างซ่อมห้องพระของบ้านคนมีเงินก็ได้ค่าจ้างมาน้อยกว่าที่ควรจะได้ ทั้งยังถูกไล่ที่เพราะ ทางการจะเอาที่ไปปลูกบ้านให้คนจนเช่าซื้อ ความคับแค้นใจร่วมกับภาพห้องพระที่ไปซ่อมมา ทำให้เขาเกิดความคิดสงสัยว่า พระในห้องนั้นคุ้มครองเจ้าของบ้าน หรือเจ้าของบ้านผู้ ร่ำรวยคุ้มครองพระกันแน่ เพราะไม่เห็นมีใครไปไล่ที่อย่างที่เขาโดน

2.4 คนสิ้นระพัง ของสถาพร ศรีดีจัง กล่าวถึงการประทุงผู้บริหารของ พนักงานรถไฟ เพราะผู้บริหารเอาเงินเดือนที่ปรับอัตราใหม่ไปหาผลประโยชน์ ถ่วงเวลา ไม่ยอมจ่ายให้พนักงาน ผู้เขียนเล่าโดยไขว่ขวางทำนองประชดประชันว่า แม้ใคร ๆ จะไม่มี เวลาสนใจ ไม่รู้สึกตื่นเต้นตื่นตาอะไรกับเรื่องแบบนี้ แต่มันก็ต้องเกิดของมัน ไม่มีใคร ห้ามได้

2.5 เลือดทางสี่ ของวัฒน์ วรรณยางกูร เป็นเรื่องสั้นที่เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างในการดำรงชีวิตของผู้ใช้แรงงานกับนายทุน นอกจากผู้ใช้แรงงานจะเสียเปรียบนายทุนในทุก ๆ ด้านแล้ว ยังมีผลสืบเนื่องให้ลูกของผู้ใช้แรงงานเสียเปรียบลูกของ นายทุนมาตั้งแต่เด็ก ทั้งในด้านสุขภาพ ความเจริญเติบโต และการศึกษา

2.6 คนทำอิฐ ของวัฒน์ วรรณยางกูร สะท้อนภาพชีวิตและการต่อสู้ของ คนทำอิฐที่บ้านท่ากระแซง กว่าจะได้อิฐมาแต่ละกอง พวกเขาต้องพายเรือไปค้าเอาดิน ใต้น้ำ ท่าทุและขุดต้องได้รับความกระทบกระเทือนจากการคว้านนาน ๆ จากนั้นเอาดิน จากเรือมาใส่หลุมดิน เอาแกลบและขี้เถาผสม ช่วยกันออกแรงย่ำเท้าลงบนดินเลนเพื่อให้ขี้เถาและแกลบเป็นเนื้อเดียวกับดิน เอาดินเข้าพิมพ์พาดแดด พอหมาดใช้มีดแทงขอบ ให้เรียบแล้วเอาเข้าเตาเผา แต่อิฐที่สำเร็จออกมาขายได้เพียงร้อยละห้าบาท เพราะ พ่อค้าคนกลางแบ่งเซตกันซื้อเพื่อถกคราค่า พวกเขาทนไม่ไหวจึงลองเรือเอาอิฐไปขายเอง แต่มิคำชี้แจงจากท่านข้าหลวงเป็นหนังสือมาว่า ชาวบ้านท่ากระแซงเป็นกลุ่มเถื่อนผิดกฎหมาย จะค้าขายไม่ได้ และมีการจับกุมหัวหน้ากลุ่มคนทำอิฐไป พวกเขาจึงรวมตัวกันไปประท้วง ที่จวนข้าหลวง ไปกันตั้งแต่เช้า รอคอยนานก็ไม่ได้เรื่อง พวกเขาจึงพังกำแพงจวน กำแพงที่พังทับตัวรวจระผากไปนายหนึ่ง ข้าหลวงหนีออกไปทางหลังจวน พวกเขากลับมา ด้วยความเชื่อมั่นในพลังของพวกเขา

3. เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตและการต่อสู้ของชาวนาชาวไร่ เรื่องสั้นประเภทนี้สะท้อนภาพชีวิตของชาวนาซึ่งต้องต่อสู้กับงานหนักในไร่นา โดยที่ผลผลิตส่วนใหญ่ไปตกอยู่กับเจ้าของที่ดินและนายทุนเงินกู้ ช่างแคลนสวัสดิการอันพึงได้จากรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาพยาบาล ต้องถูกคุกคามข่มขู่จากชาวราชการแล้ว บางเรื่องแสดงให้เห็นว่าเมื่อเหลือที่จะอดกลั้นคนชนบทเหล่านั้นก็หาทางออกด้วยการต่อสู้

3.1 แค้นของคำพา ของวิสา คัญทัพ เป็นเรื่องสั้นสะท้อนภาพการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่ปราบปรามทำตัวเลวร้ายเสียยิ่งกว่าการกระทำของคอมมิวนิสต์ ซึ่งชาวบ้านเคยโค่นล้มจากคำโฆษณาโดยไม่เคยเห็นตัว ผู้หญิงหลายคนถูกข่มขืน หลายคนถูกฆ่าแล้วอ้างว่าเป็นการกระทำของคอมมิวนิสต์ หรือผู้ถูกฆ่าเป็นคอมมิวนิสต์ ในตอนท้ายเรื่องผู้เขียนแสดงแนวความคิดผ่านตัวละครว่าระบบการเมืองทำให้คนทุกข์ยาก สังคมใหม่จะโตมาก็ต้องด้วยความรู้แรง ประชาชนผู้ทุกข์ยากจะต้องลุกขึ้นมาสู้ด้วยตนเอง

3.2 ด้วยมือของเรา ของไพสิณต์ พรหมน้อย เป็นเรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการทำงานของรัฐกับประชาชนผู้ยากจนอย่างสุจริต เรื่องเกิดที่หมู่บ้านในป่าบริเวณดงพญาเย็น เมื่อผู้ใหญ่บ้านมาบอกชาวบ้านซึ่งมีอาชีพทำไร่ข้าวโพดว่ารัฐต้องการให้ประชาชนร่วมมือในค่านาง ๗ เพื่อพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญ ชาวบ้านก็ยินดีให้ความร่วมมือ แต่แล้ววันหนึ่งก็มีเจ้าหน้าที่จากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เข้ามาตรวจป่าบริเวณเชิงเขาและหมู่บ้านเพื่อปักเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ เขตป่าสงวนนี้กินเนื้อที่มาถึงไร่ข้าวโพดที่ราษฎรแผ้วถางทำกินด้วย ทางราชการยื่นคำขาดให้ออกไปจากบริเวณนั้นภายใน ๖ เดือน ราษฎรส่วนหนึ่งไม่ยอม เพราะมีเหตุผลว่าราชการขอความร่วมมืออะไร ราษฎรก็ให้ได้ แต่ถ้าถึงขนาดให้ออกจากที่ทำกินซึ่งได้มาด้วยหยาดเหงื่อแรงกายนั้นดูจะเกินไป ราษฎรที่ไม่เห็นด้วยกับคำสั่งนี้ไปประชุมกันที่ศาลาวัด ขณะประชุมเจ้าหน้าที่ตำรวจ นายอำเภอ และผู้ใหญ่บ้านได้เข้ามาในวัด เกิดอึกเสียงกัน เจ้าหน้าที่อ้างกฎหมาย ราษฎรว่ากฎหมายแบบนี้ไม่เป็นธรรม ในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็จึงเป็นเข้าหากัน

3.3 เมื่อลมฝนผ่านมา ของอัศศิริ ธรรมโชติ แสดงถึงชีวิตของคนชนบทที่ห่างไกลหมอ เด็กชายคนหนึ่งไปหาพยาบาลแล้วถูกกัด พ่อแม่และครูต้องพาเดินทางควายเกวียนเพื่อไปหาหมอ กลางทางเกิดพายุฝน วัวไม่ยอมเดิน ต้องหยุดพัก เด็กคนนั้นเสียชีวิต

ผู้เขียนเขียนเรื่องสั้นเรื่องนี้ผ่านความนึกคิดครั้ง ๆ กลาง ๆ ของเด็กที่ถูกกัด และแทรกคำถามเอาไว้ว่า คนทั่วไปจะมองชนบทว่ามีธรรมชาติบริสุทธิ์ สวยงาม แท้จริง ๆ แล้วเมื่อเกิดเหตุการณ์อย่างนี้ขึ้น มันโหดร้ายหรือสวยงามกันแน่

3.4 งูกินนา ของวัฒน์ วรรณยางกูร แสดงชีวิตของมือปืนรับจ้างคนหนึ่งรับจ้างยิงอดีตผู้ใหญ่บ้าน เพราะผู้ใหญ่บ้านได้รวบรวมชาวบ้านเพื่อต่อต้านลัทธิค่านา ซึ่งเป็นของเจ้าแก้งหลายครั้งหลายหน มือปืนผู้นั้นกำลังอดอยาก ลูกเมียไม่มีเสื้อผ้า ไม่มีเงินซื้ออาหาร หนี้สินท่วมหัวจึงจำเป็นต้องทำ มโนธรรมลงโทษเขารุนแรงจนออกมาในรูปของความฝัน เขาฝันว่าฝนตกหนักจนน้ำท่วม เขาลอยตามน้ำจนถึงตมชะมใหญ่ มีงูพิษนับร้อยนับพันไล่ขบกัดเขา สักครู่มีเรือพายมารอบคาน ทุกคนที่พายเรือมาหน้าตาเหมือนผู้ใหญ่บ้าน พวกนั้นบอกให้เขารวบรวมกันสู้กับงูเสียที เพราะงูจากในเมือง เหล่านี้อาจะวอดมานานแล้ว เขาค้นขึ้นมาขบกัด เขาหยิบปืนที่ใช้อยู่ยิงผู้ใหญ่บ้านออกมากระชกในมือ เกิดปณิธานใหม่ว่าพรุ่งนี้กระบอกปืนจะหันกลับ

✓ 3.5 เด็กชายก่อนไปโรงเรียน ของวัฒน์ วรรณยางกูร เป็นเรื่องของเด็กชายที่อายุเข้าเกณฑ์แล้ว แต่ไม่ยอมไปโรงเรียน เพราะโรงเรียนอยู่ไกลหมู่บ้าน แต่ต่อมาเพราะความเจ็บใจที่ค่านวดค่าจ้างค่ายไรข้าวโพดไม่เป็น จึงยอมไปเรียน แต่ในวันแรกที่เดินไปโรงเรียนเขาก็ถูกท้าว (เครื่องมือดักสัตว์) ลั่นเข้าขมับ

3.6 สีก่านผ้าขาว ของวัฒน์ วรรณยางกูร เป็นเรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นความขาดแคลนการรักษาพยาบาลของคนชนบท หมอไม่ยอมไปอยู่ในถิ่นกันดาร ถ้าจำเป็นต้องไปก็มักไม่ทำงาน นาน ๆ จึงจะไปที่สุดศาลาเสียที เวลานอกจากนั้นไปประจำที่คลินิกส่วนตัวในเมือง ชาวบ้านต้องเสียชีวิตเพราะไม่มีหมอประจำที่ศาลา ผู้เขียนได้ผูกเรื่องให้หมอต้องประสบชะตากรรมเช่นเดียวกับชาวบ้านบาง

3.7 พยาศเห็งอี่สน้ำเงิน ของวันัน วรธยางกูร สะท้อนภาพการล้มละลายของราวไร่ จนในที่สุดต้องหนีความยากจนและนายทุนมาเป็นกรรมกรในกรุงเทพฯ

3.8 เหี้ยอ ของสถาพร ศรีสัตย์จิง เป็นเรื่องราวของเด็กหนุ่มจากเชียงคามาเรียนโรงเรียนพาณิชย์ในกรุงเทพฯ จบแล้วหางานทำไม่ได้ เพราะโรงเรียนที่เขาเรียนนั้นไม่มีชื่อเสียง ตัวเขาเองก็ไม่มีเส้นสาย เขากลับมาบ้านช่วยพ่อแม่ทำนา นาเหลืออันน้อยกว่าเดิมเพราะพ่อตัดขายเพื่อส่งเขาเรียน วันหนึ่งควายที่เหลือเพียงตัวเดียวถูกขโมย พ่อไปแจ้งตำรวจกลับถูกตำรวจหาว่านอนไม่รู้จักระวัง แล้วว่าวันหลังจะมาดูให้โดยไม่ไ่กำหนดแน่นอนว่าวันไหน วันที่ตำรวจมา พ่อก็เพื่อนบ้านกินเหล้าเฝ้ากันอยู่ จิตใจที่ไม่ปกติเรื่องควายทำให้พ่อตั้งวงอย่างเปิดเผย ตำรวจมาถึงจึงจับไปหมด เขาใคร่ควยถึงสิ่งต่าง ๆ และเหตุการณ์ที่พบเห็น ความอยุติธรรมทั้งในเมืองและชนบททำให้เขาคัดสินใจเข้าป่า

3.9 ไปสู่การเปลี่ยนแปลง ของสถาพร ศรีสัตย์จิง เป็นเรื่องสั้นที่เสนอปัญหาของคนชนบทว่าซับซ้อนเกินกว่าที่จะแก้กันด้วยวิธีสังคมสงเคราะห์ ปัญหาหลักของชาวไร่ชาวนาในชนบท คือไม่มีที่ทำกินของตัวเอง ราคาผลผลิตถูกกด รัฐบาลไม่เหลียวแลช่วยเหลือ ปัญหาเหล่านี้ผู้เขียนสะท้อนผ่านตัวละครสองตัวซึ่งได้ไปเรียนรู้ชีวิตคนชนบทที่สุโขทัย และได้สังเกตพัฒนาการทางความคิดของตัวละครที่ค่อย ๆ เปลี่ยนจากผู้รักความเป็นธรรมมาเป็นผู้ที่พร้อมที่จะเข้าร่วมในการต่อสู้ ทั้งนี้เพราะเขาได้ไปเห็นและเข้าใจในชีวิตอันทุกข์ยากของชาวไร่ชาวนา

3.10 นกพญาไฟ ของสถาพร ศรีสัตย์จิง แสดงปัญหาของคนบนภูเขาสูงซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย คือกะเหรี่ยง ซึ่งเจ้านายบอกให้เลิกปลูกฝิ่น ลองปลูกผักทดแทน แต่ก็ถูกกดราคาเมื่อแบกไปขายที่เมืองล่าง ต่อมาเจ้านายบอกให้เตรียมดินไว้ปลูกกาแฟ จะเอาพันธุ์กาแฟมาให้ แต่รอแล้วรอเล่าก็ไม่มา ผู้เขียนให้ตัวละครเอกแนะนำพวกเขาว่าให้หวานฝิ่นไม่อย่างนั้นก็จะอดตายโดยไม่มีการเหลียวแล

3.11 คนในนา ของสถาพร ศรีสัตย์จั่ง แสดงปัญหาของคนชนบทในส่วนที่ เกี่ยวข้องกับข้าราชการท้องถิ่นซึ่งทำตัวเป็นเจ้านายประชาชน ไม่เต็มใจติดต่อ อำนวย ความสะดวกตามหน้าที่ ทั้งยังอาศัยความไม่รู้ของประชาชนเพื่อขูดรีดเอาเปรียบประชาชน

3.12 นาน้ำฟ้า ของสถาพร ศรีสัตย์จั่ง แสดงปัญหาของชาวนาซึ่งนาของเขา ต้องอาศัยแม่น้ำปน เพราะคลองส่งน้ำจากเขื่อนไม่เคยยอมผ่านที่นาของคนจน ๆ ที่นาส่วนใหญ่ ในละแวกนั้นเป็นของนายทุนเงินกู ซึ่งใช้ความไม่รู้หนังสือของชาวนาทำสัญญาคดโกงเพื่อยึด ที่นาไปเป็นของตน พวกชาวนาที่ถูกคดโกงแบบเดียวกันได้ตัดสินใจซื้อลูกปืนเอาไว้ทดแทน ความโหดเหี้ยมที่อาศัยเล่ห์ทางกฎหมายของนายทุน

3.13 ก่อนไปสู่ภูเขา ของสถาพร ศรีสัตย์จั่ง สะท้อนให้เห็นความไม่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม ตำรวจเอาแต่จับเหล้าเถื่อนที่ชาวบ้านทำไว้กินกันเอง แต่โจรลักวัว ลักควายที่มีค่าขึ้นตำรวจกลับไม่สนใจ นโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ก็มีลักษณะเหี้ยมแทะ ใครทำไม่ถูกใจก็จับไปแล้วไม่เคยไต่กลับมาอีก จนชาวบ้านรู้ว่า "นายเอาไปฆ่า" แม้แต่ หญิงแม่มดลูกออน ทหารก็มาจับเอาไปพร้อมกับชาวบ้านอีกหลายคน สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้าน บางคนตัดสินใจไปสู่ภูเขา

3.14 ...ซึ่งรอวันแตกทำลาย ของศรีดาวเรือง สะท้อนปัญหาคนชนบทซึ่ง มีที่ดินไม่เพียงพอแก่การทำกิน ชาคนน้ำ แม่แต่น้ำกินน้ำใช้ก็ต้องไปหาบกันไกล เงินต้นของ รัฐบาลก็ถูกใช้ไปในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน สหกรณ์การเกษตรและมีกฎหมายไม่ สามารถช่วยเหลือชาวไร่ชาวนาที่ยากจนจริง ๆ ได้ เมื่อวัวที่รับจ้างเลี้ยงให้เคราะห์ถูก ขโมย ชาวนาก็ต้องหนีเข้ากรุงเทพฯ เพราะเกรงเจ้าของวัวจะเอาเรื่อง เขาไม่หวัง ฟังตำรวจ เพราะเขาคิดว่าพวกที่มาขโมยวัวไปอาจจะมียาตำรวจอยู่ในกลุ่มด้วยก็ได้

3.15 สิ่งที่ต้องทุน ของศรีดาวเรือง แสดงถึงการลงทุนตามค่านิยมคนเมือง ของชาวชนบท ซึ่งเป็นการลงทุนที่สูญเปล่า เพราะไม่เหมาะกับสภาพที่เป็นจริงของชนบท

3.16 วาวยบนฟ้า ของศรีดาวเรือง บรรยายสภาพความแร้นแค้นของคนชนบท ที่ต้องหากินกันตั้งแต่เล็ก แม่แต่ความหวังเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างความอยากได้วาวลักตัวหนึ่ง เด็กยากจนในชนบทก็ยังไม่ไ้ค้หวัง ข้าตัวเองก็ต้องมาตายขณะกำลังพยายามทำความหวัง ให้เป็นจริง

4. เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตโดยทั่วไป เรื่องสั้นประเภทนี้สะท้อนภาพชีวิตในแง่ที่เกี่ยวกับ ความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมและค่านิยม มักสะท้อนให้เห็นความแตกต่างและการต่อสู้กัน ระหว่าง "เก่า" กับ "ใหม่" บางเรื่องสะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมและสิ่งที่เรียกกันว่า "ความเจริญ" บางอย่างนั้น ทำให้วิถีชีวิตของคุณคนเปลี่ยนไปในทางที่ไม่สู้จะน่าชื่นชมนัก

4.1 ถึงคราวจะหนีไกลจากลำคลองสายนั้น ของอัศศิริ ธรรมโชติ เป็นเรื่องราวการตัดสินใจของผู้หญิงผู้ถูกสามีทอดทิ้งให้ต่อสู้กับความยากจนและความเลวร้ายของสังคม กับลูกอีก 2 คน ควบความรักและเป็นห่วงลูกสาวว่าจะกลายเป็นโสเภณีไปตามผู้หญิงแถวนั้น เธอจึงพาลูกหนีไปจากสภาพเสื่อมทรามของถิ่นนั้น

4.2 ขายน้าเหลือง ของศรีดาวเรือง เป็นเรื่องของครอบครัวชนชั้นกลาง ที่เลื่อมใสศาสนา แต่ได้มาพบกับสิ่งที่ไม่ได้ประพฤติปฏิบัติตามแนวทางของพุทธองค์ จึง เกิดความคิดว่าลูกชายเป็นคนดีได้ก็ไม่ว่าเป็นทองบวช

4.3 ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว... ของศรีดาวเรือง แสดงให้เห็นสภาพชีวิตของเด็กสาวจากอีสาน ซึ่งเข้ามาใช้ชีวิตไปตามสภาพสังคมที่เหลวแหลกในกรุงเทพฯ

4.4 มอมให้คนบัณฑิต ของไพสินธุ์ พรหมน้อย เป็นเรื่องสั้นที่เรียกร้องให้ บัณฑิตสำนึกว่า คุณค่าของมหาวิทยาลัยก็คือการเป็นตัวแทนของความเป็นอยู่และการเมือง บัณฑิตจะต้องยึดมั่นในอุดมการณ์เพื่อความถูกต้อง และเป็นธรรมตลอดไป ต้องเป็นบัณฑิตของ ประชาชนผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบ ทั้งนี้เพราะวันข้างหน้าที่ดีกว่าย่อมจะมาถึง ชีวิตมนุษย์ ย่อมเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่าเสมอ

4.5 กลับไปสู่จุดเริ่มต้น ของไฟสันติ พรหมน้อย เป็นเรื่องสั้นที่แสดงให้เห็น ค่านิยมทางการศึกษาของคนชนบท พวกเขาคิดแต่เพียงว่าเรียนหนังสือเพื่อเป็นเจ้าคนนายคน

4.6 ไพรลดา ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล เรื่องสั้นเรื่องนี้สะท้อนภาพ ความขัดแย้งและการต่อสู้ระหว่างคนรุ่นใหม่กับระบอบ ชุมชนนิยมของคนรุ่นเก่า โดยผู้เขียน เขียนถึงการทำงานและความคิดของอาจารย์คนหนึ่ง การต่อสู้ของอาจารย์นี้ประสมกับความ พายแพ่ ถูกกลืนกลืนไล่ออกจากราชการ แต่ก็ไม่ไ้ทำให้เขาล้มลง

4.7 คนที่แดนเหงา ของวัฒน์ วรรลยางกูร เป็นเรื่องสั้นซึ่งสะท้อนภาพชีวิต ของผู้คนในหมู่บ้านริมน้ำ สิ่งมันเิ่งอย่างเดียวนในหมู่บ้านคือ วิถีชีวิตแบบชิลเตอร์ซึ่งมีแต่โฆษณา สินค้าและโฆษณาชวนเชื่อให้คนเกลียดชังคอมมิวนิสต์ อ้างว่าพวกนั้นจับคนไปโดนา เผาวัด จับคนแก่ไปทำปุ๋ย แต่คนในหมู่บ้านนั้นเองกลับใช้ศพชาวบ้านยากจนทำปุ๋ย เพราะไม่มีใคร ช่วยเผ่าให้

4.8 ฝุ่นรอฟน ของวัฒน์ วรรลยางกูร ผู้เขียนแสดงแนวความคิดว่า คนชนบทที่ยากจนนั้นจะต้องพยายามช่วยตัวเอง ไม่ใช่คอยความช่วยเหลือ ด้ง ๆ นอกจากนั้น ยังสะท้อนความเชื่อในเรื่องบุญวาสนาของชาวชนบท

4.9 วันหนึ่งผมจะฆ่าคนทั้งโลก ของอัคร ทองน้อย ผู้เขียนให้ตัวละครแสดง ความเคียดแค้นชิงชังสังคมและผู้คน เพราะความหนาใจหัวหลังหลอกของผู้คนในสังคมเมือง หลวง ชีวิตที่ไม่มีความหวัง จำเอยกับการแสสร้งแกล้งทำ ไม่มีการสร้างสรรค์ ไม่มี อิสระ มีความกดคั้นสารพัด ท้ายที่สุดผู้เขียนให้ตัวละครออกไปสู่สังคมที่แม่จะยากจนลำเค็ญ กว่า แต่ทำให้เกิดความสมคุลย์ทางภาวะจิตใจมากกว่า

4.10 นาแดง ร่องอัคร ทองน้อย แสดงแนวความคิดว่าในความสับสน เคว้งคว้างของสังคมนี้ไม่อาจสร้างความหวังกับสิ่งใดได้อีกแล้ว ผู้คนพากันทนอยู่กับสภาพที่ เป็นอยู่ เหมือนทนนั่งนิ่งไฟทั้ง ๆ ที่อากาศร้อน ผู้เขียนให้ตัวละครเห็นว่าเขาไม่ใช่คนต่อสู้ ไม่ใช่คนปฏิวัติ เป็นเพียงผู้ต้องการการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

4.11 นักมนุษยธรรม ของชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ ผู้เขียนแสดงแนวความคิด
ในเชิงตั้งข้อสงสัยว่า ชนชั้นกลางนั้นมีมนุษยธรรมจริงหรือไม่ การเอื้อเฟื้อช่วยเหลือคนที่ทำ
ต่อยกวนนั้นบางครั้งก็ทำไปเพราะการกระทำเช่นนั้นทำให้รู้สึกตัวเองคล้าย ๆ เทพเจ้า
แต่ถ้าจะต้องเอื้อเฟื้อช่วยเหลืออยู่นาน ๆ ก็รู้สึกรำคาญและเป็นภาระน่าเบื่อหน่าย

4.12 มาตุมาต ของชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ ผู้เขียนใช้ "แม่" เป็นสัญลักษณ์
แทนความคิด ความเชื่อ และค่านิยมเก่า ๆ ซึ่งขัดขวางการเปลี่ยนแปลงของสังคม
ผู้เขียนให้ตัวละครมาแม่ แล้วถูกสังคมประณาม

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคม
กับสภาพทางการเมืองและสังคม ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมกับสภาพทางการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ผู้เขียนจะแยกวิเคราะห์เป็นหัวข้อดังนี้

1. ความสัมพันธ์กับสภาพทางการเมือง
2. ความสัมพันธ์กับสภาพสังคมในด้านต่าง ๆ ดังนี้
 - 2.1 เศรษฐกิจ
 - 2.2 วัฒนธรรม
 - 2.3 ค่านิยม

ความสัมพันธ์กับสภาพทางการเมือง

ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 แม้จะเข้าใจว่าเป็นยุคที่ประชาธิปไตยเบ่งบาน เพราะประชาชนมีสิทธิมีเสียงในการแสดงความคิดเห็น เรียกร้องความเป็นธรรม และมีเสรีภาพในการรวมตัวกันเพื่อต่อต้านสิ่งที่ตนเห็นว่าไม่ถูกต้อง แต่อีกด้านหนึ่ง ปัญหาทุปประการที่สั่งสมมาตั้งแต่สมัยรัฐบาลเผด็จการยังคงดำรงอยู่ สิทธิเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนจึงเป็นสิทธิเสรีภาพที่จะร้องเรียนปัญหาซึ่งไม่เคยมีโอกาสร้องเรียนมาก่อนในช่วงของรัฐบาลเผด็จการเท่านั้น ระยะเวลาเพียงสามปีไม่สามารถทำให้ผู้ถือครองอำนาจรัฐจัดต้นตอของปัญหาที่เกิดขึ้นกับประชาชนได้สำเร็จสักที ประกอบกับอหุของรัฐบาลก็ไม่ได้ต่อเนื่องกันตลอดระยะเวลาสามปี การขจัดต้นตอของปัญหาซึ่งต้องใช้เวลาและนโยบายระยะยาวจึงทำไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ เมื่อพิจารณาปรากฏการณ์ที่อุบัติขึ้นในช่วงนี้ ก็จะทำให้เห็นว่าการทำงานของรัฐบาลเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าตามคำเรียกร้องเสียเป็นส่วนใหญ่

เรื่องสั้นในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งผู้เขียนนำมาวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์กับสภาพทางการเมืองก็ได้แสดงให้เห็นปัญหาทางการเมือง และปัญหาอันสืบเนื่องมาจากระบบการเมืองการปกครอง บางเรื่องเพียงแต่กองการสะท้อนภาพปัญหาที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข บางเรื่องเสนอแนวความคิดในการแก้ไขปัญหาค้วย

แรกที่เกียวยเขียนเรื่องสั้นมีน้ำเสียงเรียกร้องให้ผู้อ่านมองเห็นต้นทุนของปัญหาและให้รู้สึกตัวเสียก่อนว่า ประชาชนถูกเอารัดเอาเปรียบโดยวิธีใด เช่น ในเรื่อง เราจะผ่าข้ามไป โลกสองหน้า และนครเนา ของวิสา คัญทัพ คนแปลกหน้า ของสถาพร ศรีสังข์

ในเรื่อง เราจะผ่าข้ามไป ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าประเทศใหญ่ดำเนินนโยบายรุกรานกษัตริย์ประเทศเล็ก โดยการส่งคนไปเกลี้ยกล่อมผู้ครองอำนาจรัฐเพื่อให้ดำเนินนโยบายรุกรานกษัตริย์ร่วมกัน ประเทศใหญ่ร่วมกับผู้ครองอำนาจรัฐและนายทุนร่วมกันครอบงำและคุกคามประชาชนในประเทศเล็ก ประชาชนที่รู้ตัว มองเห็นความจริงเริ่มเคลื่อนไหวต่อสู้คัดค้าน แต่ก็ยังมีอีกจำนวนมากที่ไม่รู้ เช่นเดียวกับเรื่อง คนแปลกหน้า ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า แอ่งใหญ่ที่สุดของประเทศ คือมหาอำนาจที่มา "ปล้นสดมภ์ประเทศเราก็งนานมาแล้ว"

(สถาพร ศรีสังข์ 2518 : 48)

สาเหตุที่มีประชาชนบางส่วนไม่รู้ถึงภัยของมหาอำนาจจักรวรรดินิยม นั้น ในเรื่อง เราจะผ่าข้ามไป และคนแปลกหน้า ได้แทรกคำตอบไว้เหมือนกันว่า เป็นเพราะระบบการศึกษาซึ่งประเทศค่อยพัฒนามักจะรับเอาระบบการศึกษาของประเทศมหาอำนาจมาใช้ ประชาชนจึงถูกหลอหลอมให้เห็นดีเห็นงาม หรืออย่างน้อยก็มองไม่เห็นข้อเสียของประเทศมหาอำนาจ วิสา คัญทัพ จึงเขียนไว้ใน เราจะผ่าข้ามไป ว่าคนที่ยังมองไม่เห็นพิษภัยของมหาอำนาจนั้น "เพราะถูกล้างสมองด้วยแผนการศึกษาที่มันเป็นคนวางเอาไว้"

(วิสา คัญทัพ 2517 : 191) และสถาพร ศรีสังข์ เขียนไว้อย่างประชดประชันว่า "โอ้ประเทศมหาอำนาจมันเอาชี้อ้อยมายักใส่หัวสมองคุณแล้วตั้งแต่เด็ก คุณก็ยังไม่รู้"

(สถาพร ศรีสังข์ 2518 : 48)

ใน เรื่องนครเนา สะท้อนภาพการเข้ามาตั้งโรงงานในประเทศไทยของญี่ปุ่น โรงงานเหล่านี้ปล่อยควันพิษจนผู้คนเจ็บป่วยกันไปหมด ผู้เขียนแสดงเหตุผลที่ญี่ปุ่นเข้ามาตั้งโรงงานในไทยไว้ตอนหนึ่งว่า

ญี่ปุ่นจึงได้วางแผนที่จะกระจายความโสโครกออกจากประเทศของตน แต่อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นเองก็ไม่สามารถจะล้มเลิกการพัฒนาเศรษฐกิจแบบอาณานิคมที่เคยทำมาแต่แรกได้ จึงสนับสนุนให้นายทุนอุตสาหกรรมมาตั้งโรงงานในต่างประเทศแทน แล้วส่งสินค้าที่เป็น สิ่งผลิตเบ็ดเสร็จเรียบร้อยแล้วกลับคืนไป ซึ่งนอกจากจะแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ แล้วยังเป็นการเข้ามาใช้แรงงานที่ถูกจากประเทศเราก็คง (วิสา คัญทัพ 2517: 218)

เรื่องเกี่ยวกับประเทศมหาอำนาจและประเทศด้อยพัฒนา วิทยากร เชียงกุล เคยเขียนถึงลักษณะความสัมพันธ์ที่อานวยประโยชน์ต่อกันระหว่างประเทศมหาอำนาจและ ผู้ถือครองอำนาจอธิปไตยในประเทศด้อยพัฒนาไว้ว่า

.....รัฐบาลในประเทศด้อยพัฒนาส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยมีความมั่นคงทางการเมืองมากนัก เนื่องจากไม่ได้อำนาจมาโดยการสนับสนุนจากประชาชน จึงอาจถูกประเทศมหาอำนาจ ส่งคนเข้ามาแทรกแซงให้โค่นล้มได้ หากดำเนินนโยบายที่ขัดต่อผลประโยชน์ของประเทศ มหาอำนาจนั้น ๆ มากเกินไป (เช่นสนับสนุนนักการเมือง นักการทหารกลุ่มอื่นให้ทำ รัฐประหาร) นอกจากนี้แล้วรัฐบาลในประเทศด้อยพัฒนาส่วนใหญ่ก็มักสนใจที่จะพัฒนา ผลประโยชน์ของตนเองและพรรคพวกมากกว่าเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนอยู่แล้ว จึงนิยมที่จะสมคบกับประเทศพัฒนาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกัน มากกว่าที่จะพยายาม รักษาผลประโยชน์ของประชาชนในประเทศของตน..... (วิทยากร เชียงกุล 2517 : 23)

ส่วน เรื่องโลกสองหน้า แสดงแนวความคิดว่า โลกนี้มีอยู่สองด้าน ด้านหนึ่งมันคง มีความสุข อีกด้านที่ถูกบีบอัดไว้คือ ความยากจนข้นแค้น ผู้คนในโลกด้านนี้เองที่ถูก ชูริกเอารัดเอาเปรียบเพื่อนำไปสร้างความมั่งคั่งให้โลกอีกด้านหนึ่ง และสาเหตุของการ เกิดสภาพเช่นนี้ว่า "ความทุกข์ยากของประชาชนที่กำลังประสบอยู่นั้นมันมาจากการกำหนด ของชนชั้นปกครอง หากได้เกิดขึ้นลอย ๆ หรือขึ้นอยู่กับคิณฟ้าอากาศแต่อย่างใดไม่" (วิสา คัญทัพ 2517 : 239)

เรื่องสั้นที่พยายามชี้ให้เห็นคุณค่าของปัญหาทั้งสามเรื่องดังกล่าว ได้เสนอแนวทางแก้มปัญหาไว้ในระดับต่าง ๆ กัน กล่าวคือ ในเราจะผ่าข้ามไป ผู้เขียนทิ้งท้ายไว้เพียงว่า "....เราจะต้องลงมือทำอะไรอีกสักอย่าง ก่อนที่จะพากันผ่าข้ามไปได้อย่างแท้จริง"

(วิสา คัญทัพ 2517 : 192) ในโลกสองหน้า กล่าวว่า "สภาพชีวิตมนุษย์จะดีขึ้นก็ต่อเมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยทำลายระบบสังคมคนกินคนนี้ให้หมดสิ้นไปเสียก่อนเท่านั้น"

(วิสา คัญทัพ 2517 : 239) ส่วนในคนแปลกหน้า การดำเนินเรื่องทั้งเรื่องบอกให้รู้ว่าการชู้รักเอารัดเอาเปรียบของมหาอำนาจซึ่งสมคบกับนายทุนในประเทศนั้นต้องจบลงด้วยการต่อสู้รุนแรง และกำหนดเป้าหมายการต่อสู้ไว้เด่นชัดว่า "เขารู้ว่ากระสุนนัดแรกที่เขาจะยิงต้องตรงกับหัวของโสมมหาอำนาจทะเลเจ้านายคุณ (บรรดานายทุนที่สมคบกับมหาอำนาจผู้วิจัย) นั่นแหละ มันต้องตายก่อน พวกคุณจึงจะได้รู้สำนึก ไม่อย่างนั้นแล้วพวกคุณก็ยังคงเป็นทาสที่ไม่ยอมถูกปลดปล่อยอยู่เหมือนเดิม" (สถาพร ศรีดีจาง 2518 : 53)

จนถึงดวงดาว เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งแม้ประเด็นหลักของเรื่องจะมุ่งสะท้อนภาพความรุนแรงที่ฝ่ายเอารัดเอาเปรียบชอบใช้กับผู้รักความเป็นธรรม แต่สาเหตุที่นักหนังสือพิมพ์ตัวเอกของเรื่องถูกยิงตายก็เพราะเขาไปซุกซนเปิดโปงเรื่องราวที่ผู้มีอำนาจสมคบกับฝรั่งอเมริกันโกงทรัพยากรล้ำค่าของชาติ

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งขณะนั้น นักศึกษาประชาชนมีการเคลื่อนไหวต่อต้านการครอบงำของต่างชาติทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ และประเทศที่เป็นเป้าหมายในการเคลื่อนไหวต่อต้านคือ ญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา อาทิเช่น เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2516 นักศึกษาจาก 6 ประเทศ คือ ไทย สิงคโปร์ ฮองกง อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และออสเตรเลีย ซึ่งมาร่วมประชุมเกี่ยวกับภาวะเศรษฐกิจที่กรุงเทพฯ ได้ร่วมกันเดินขบวนประท้วงสถานทูตสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น กล่าวหาว่าประเทศทั้งสองเป็น "จักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ" ที่ขยายอิทธิพลของตนเข้าครอบครองประเทศที่กำลังพัฒนาในเอเชีย เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2517 นายคาคุเออิ ทานากะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นเดินทางมาเยือนประเทศไทย นักศึกษาประชาชนได้เดินขบวนประท้วงการกุมอำนาจทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น

การเรียกร้องทางการเมืองอันเกี่ยวเนื่องกับมหาอำนาจที่สำคัญกรณีหนึ่ง คือการเรียกร้องให้ถอนฐานทัพสหรัฐอเมริกานอกจากประเทศไทย ก่อนวันที่ 4 กรกฎาคม 2517 ซึ่งเป็นวันชาติของสหรัฐอเมริกา มีข่าวว่านิสิตนักศึกษาจะเดินขบวนประท้วงการแทรกแซงของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย แต่ได้เกิดกรณี "จรวดพลับพลาไชย" ขึ้นเสียก่อน การเดินขบวนประท้วงในกรณีดังกล่าวจึงต้องระงับไป อย่างไรก็ตามเสียงเรียกร้องของนักศึกษาประชาชนทำให้รัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องรับเอาการถอนทัพสหรัฐอเมริกาออกจากประเทศไทยไว้ในนโยบายของรัฐบาลด้วย ดังปรากฏในคำแถลงนโยบายของรัฐบาลต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2518 ตอนหนึ่งดังนี้

..... เพื่อให้เกิดดุลยภาพในความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจ รัฐบาลนี้จะดำเนินการเพื่อให้มีความสัมพันธ์เป็นปกติกับสาธารณรัฐประชาชนจีน จะให้มีการถอนทหารต่างชาติออกจากประเทศไทยภายในเวลาหนึ่งปี โดยคำนึงถึงสถานการณ์ในภูมิภาคนี้ และเจรจกันอย่างฉันทมิตร

ในด้านการรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศนั้น รัฐบาลนี้จะพิจารณาถึงภาระผูกพันเป็นสำคัญ และจะไม่ยอมให้มีการเสียเปรียบใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะรัฐบาลประสงค์ที่จะสร้างพื้นฐานการพึ่งตนเองให้มากที่สุด และโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการทหาร....(สยามจดหมายเหตุ เล่ม 1 2519 : 277-278)

นโยบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ของรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นับได้ว่าสอดคล้องกับปฏิบัติการเรียกร้องของนักศึกษาประชาชนซึ่งไม่ต้องการให้ประเทศถูกรบงำโดยมหาอำนาจ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและการทหาร แต่การดำเนินการถอนฐานทัพที่ยังไม่สำเร็จคล่องภายในหนึ่งปีตามนโยบายที่รัฐบาลแถลงไว้ กระแสเรียกร้องเร่งเร้าให้รัฐบาลปฏิบัติตามนโยบายก็เริ่มเคลื่อนไหวอีก เริ่มตั้งแต่วันที่ 11 มีนาคม 2519 เลขาธิการศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยได้แถลงว่า ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย จะดำเนินการต่อต้านกองกำลังทหารของสหรัฐในประเทศไทยจนถึงที่สุด แต่ทั้งนี้การต่อต้านจะอยู่ในกรอบของกฎหมายและสิทธิในระบอบประชาธิปไตย วันที่ 13 มีนาคม 2519

ผู้บริหารศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเข้าเจรจากับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ผลการเจรจาสรุปได้ว่าทั้งสองฝ่ายมีความต้องการตรงกัน คือต้องการให้กองกำลังทหารสหรัฐอเมริกาดอนออกจากประเทศไทย ถ้าหากจะมีเจ้าหน้าที่ส่วนใดคงอยู่ในประเทศไทยอีก ก็ต้องอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายไทย และต้องไม่ใ้การมาอยู่เพื่อแทรกแซงกิจการภายในของประเทศเพื่อนบ้าน วันที่ 16 มีนาคม 2519 นิสิตนักศึกษา 8 สถาบัน คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาลัยเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้ออกแถลงการณ์ 2 ข้อคือ

1. ให้รัฐบาลปฏิบัติตามที่แถลงต่อรัฐสภา และประชาชนอย่างจริงจัง ไม่หลอกลวงประชาชนด้วยการคงไว้ซึ่งที่ปรึกษาทางทหารในฐานทัพต่าง ๆ ที่หาประโยชน์ไม่ได้แล้ว
2. ให้รัฐบาลสหรัฐยุติการครอบงำและแทรกแซงไทยด้านต่าง ๆ ตลอดจนประเทศเพื่อนบ้านโดยสิ้นเชิง (สยามจดหมายเหตุน เล่ม 1 2519 : 280)

วันที่ 20 มีนาคม 2519 ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยร่วมกับอีก 52 กลุ่มพลังจัดชุมนุมที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีมติให้ออกประกาศ "เจตนารมณ์ 20 มีนาคม สีสันสนับสนุน สักคักกัน" มีข้อความดังนี้

สีสนับสนุนคือ

1. สนับสนุนให้กองทัพไทยเป็นกองทัพพิทักษ์เอกราชของชาติและประชาธิปไตยของประชาชนอย่างแท้จริง
2. สนับสนุนนโยบายทางการเมืองที่เป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง และรักษาผลประโยชน์ของประชาชน
3. สนับสนุนนโยบายทางเศรษฐกิจของชาติที่ยึดหลักพึ่งตนเอง
4. สนับสนุนนโยบายทางการศึกษาที่เป็นไปเพื่อคนส่วนใหญ่และการเผยแพร่วัฒนธรรมอันดีงามของประชาชนชาวไทย

สี่ัคค่านคือ

1. คัดค้านการคงไว้หรือการเข้ามาของฐานทัพ หน่วยรบ และหน่วยปฏิบัติการทุกชนิดของต่างชาติที่จะเมือคองขีปไทยของไทย และคัดค้านการกระทำใด ๆ ที่เป็นการรุกราน หรือแทรกแรงมิตรประเทศ
2. คัดค้านการครอบงำแทรกแรงทางการเมืองทุกรูปแบบจากต่างชาติ
3. คัดค้านการปล้นสคมกัทรพยากร และการกอบโกยชุกริตทางเศรษฐกิจจากต่างชาติ
4. คัดค้านการครอบงำและมอมเมาทางวัฒนธรรมและการศึกษาจากต่างชาติ

(สยามจดหมายเหตุ เล่ม 1 2519 : 281-282)

นโยบายถอนฐานทัพสหรัฐอเมริกาส่งออกจกประเทศไทยมาสำเร็จลุล่วงตามความเรียกร้องต้องการของประชาชนในวันที่ 20 กรกฎาคม 2519 และในขณะที่ฝ่ายหนึ่งมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้การถอนฐานทัพก็ปรากฏว่ามีฝ่ายที่ต่อต้านความเคลื่อนไหวนี้ อาทิ เช่น กลุ่มแนวร่วมต่อต้านเผด็จการจกัรวรรคินิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งนายสุชาติ ประไพหอม เลขาธิการแนวร่วมดังกล่าวได้แถลงเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2519 ว่าจะต่อต้านการกระทำซึ่งเกี่ยวกับการประหว่งสหรัฐอเมริกาส่งออกจกประเทศไทยของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย การประกาศต่อต้านครั้งนี้มีนัยของความรุนแรง เพราะนายสุชาติ ประไพหอม ได้ประกาศเตือนประชาชนไว้ด้วยว่า ถ้าไม่มีกิจจำเป็นก็อย่าผ่านมาทางถนนราชดำเนินและท้องสนามหลวง ระหว่างวันที่ 15 - 20 มีนาคม 2519 อันเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยกำหนดจะเริ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐบาลให้ปฏิบัติตามนโยบายที่แถลงไว้เกี่ยวกับการถอนฐานทัพ

กลุ่มต่อต้านการเคลื่อนไหวที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มกระหิงแดง ซึ่งได้ร่วมกับแนวร่วมต่อต้านเผด็จการจกัรวรรคินิยมคอมมิวนิสต์ ตั้งแนวสะกิดการเดินขบวนโดยการนำของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2519 เพื่อมิให้ขบวนดังกล่าวผ่านอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และเมื่อฝ่ายเดินขบวนเปลี่ยนเส้นทางอ้อมไปทางถนนพระอาทิตย์เข้าถนนพระสุเมรุ มีกระหิงแดงประมาณ 50 คนใช้ไม้เป็นอาวุธสะกิดไว้แต่ก่อนที่จะเกิดเหตุร้ายมีชายคนหนึ่งนั่งรถเก๋งมาสั่งให้กระหิงแดงถอนตัวกลับ ขบวนของ

นักศึกษาประชาชนจึงเดินต่อไปได้อีก ขณะเดินไปมีประชาชนเข้าสมทบตลอดทางจนกระทั่งจำนวนเมื่อเริ่มออกเดินประมาณ 4,000 คน กลายเป็นประมาณ 10,000 คน เหตุร้ายเกิดขึ้นเมื่อหวัชบวนเคลื่อนไปถึงวัดปทุมวนาราม หวัชบวนอยู่บริเวณศูนย์การค้าสยาม มีผู้ขวางระเบิดมาตกทางจากรถบัญชาการการเดินขบวนประมาณ 2 เมตร ทำให้มีผู้เสียชีวิต 4 คน บาดเจ็บ 73 คน เมื่อเหตุการณ์สงบลงแล้ว ขบวนดังกล่าวได้เคลื่อนต่อไปจนถึงหน้าสถานทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย ถนนวิบูลย์ (สยามจกหมายเหตุ เล่ม 1 2519 : 284-285)

* ตามสภาพการที่ปรากฏเป็นข่าวนี้เมื่อเทียบกับเนื้อหาในเรื่องสั้นแล้ว เห็นได้ว่าเรื่องสั้นได้สะท้อนภาพแนวความคิดของนักศึกษาประชาชนที่ไม่ต้องการการครอบงำจากต่างชาติ แต่จุดที่เรื่องสั้นซึ่งเสนอแนวทางแก้ปัญหาทางองค์ความรู้ความรุนแรงนั้น ขบวนการนักศึกษาประชาชนยังไม่ไปถึง ยังคงใช้วิธีการต่อสู้โดยสันติวิธีแม้จะถูกฝ่ายตรงข้ามใช้วิธีการรุนแรง ก็เรียกร้องแต่เพียงให้ผู้รักษากฎหมายดำเนินการจับกุมผู้ทำผิดกฎหมายมาลงโทษให้ได้เท่านั้น แม้ในเรื่องก่อนถึงดวงดาวที่ตัวละครของเรื่องถูกยิงตาย เพราะเป็นนักศึกษาไปชุกคุยเรื่องผู้มีอำนาจสมคบกับอเมริกันกองทัพบกธรรมชาติ ซึ่งตรงกับกรณีของบริษัท Thailand Exploration and Mining Co., Ltd. (TEMCO) ซึ่งมีบริษัท Union Carbide Company (UCC) ของสหรัฐอเมริกา และบริษัท Billiton N.V. (B.N.V.) ของเนเธอร์แลนด์เป็นผู้ถือหุ้น TEMCO ถูกนักศึกษาประชาชนประท้วงว่า เป็นบริษัทที่ตั้งขึ้นอย่างมีเงื่อนไขทุจริต และเอาเปรียบรัฐบาล และประชาชน โดยการกอบโกยขูดรีดขูดฉีกจากสัญญาที่ทำไว้เมื่อได้สัมปทาน เสียงคัดค้านของนักศึกษาประชาชนทำให้รัฐบาลถอนสัมปทานของบริษัท TEMCO เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2518 แล้วพัน วรธยากร ผู้เขียนเรื่อง ก่อนถึงดวงดาว ก็มุ่งแสดงให้เห็นว่าการต่อสู้ของผู้รักความเป็นธรรมอาจถูกบีบคั้นโดยสื่อมวลชนซึ่งรักษาผลประโยชน์ให้กอบโกยเอาเปรียบ แต่การต่อสู้เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชนก็เป็นหน้าที่ของผู้รักความเป็นธรรม มากกว่าที่จะเสนอให้ใช้ความรุนแรงโต้ตอบความรุนแรง

ถัดจากการชี้ปัญหาว่าจักรวรรดินิยมเป็นตัวละครสำคัญ เป็นต้นเล่าของการก่อกบฏที่ชุกคริต
 เรื่องสั้นก็ชี้ให้เห็นปัญหาที่เกิดจากการใช้อำนาจรัฐโดยไม่ชอบธรรม นโยบายปราบปราม
 คอมมิวนิสต์แบบเหวี่ยงแห ทหารุณโหดร้ายต่อประชาชน เป็นจุดที่เรื่องสั้นสะท้อนให้เห็นภาพ
 ชัดเจนที่สุด ดังปรากฏในเรื่องเสียงเรียกจากแผ่นดิน เด็กหญิงคนนั้นกับการปฏิวัติ
 แค้นของคำพา สองเรื่องแรกสะท้อนภาพการจับกุมประชาชนในข้อหาคอมมิวนิสต์อย่าง
 เหวี่ยงแห ไม่มีเหตุผล ไม่มีพยานหลักฐาน จับแล้วไม่มีการส่งฟ้อง คงขังอยู่อย่างนั้น
 โดยไม่มีกำหนดว่าจะได้รับการปลดปล่อยเมื่อไหร่ เวียน วัน ฟา ตัวเอกในเรื่อง
 เสียงเรียกจากแผ่นดิน ถูกจับเพราะพ่อของเธอเดินทางกลับไปฮานอยบ้านเกิด เพื่อไปร่วม
 กองกำลังจัดการกับปัญหาในแผ่นดินของเธอเอง เธอถูกจับขณะไปเล่นบิงปองกับเพื่อนสี่ห้าคน
 เธอแสดงความไม่เข้าใจที่ถูกจับกุมกับนักข่าวที่ไปคุยกับเธอในที่คุมขังว่า "คงเป็นเพราะการ
 มาเล่นบิงปองของพวกเรามากเกินไป 5 คนก็ได้ เห็นเขวามีข้อห้ามชุมนุมกันเกิน 4-5 คน....
 หรืออะไรนี่แหละ เวียนเองก็ไม่เข้าใจ" (สำเริง คำพะอ 2522 : 115)
 เด็กหญิงอายุเจ็ดแปดขวบในเรื่อง เด็กหญิงคนนั้นกับการปฏิวัติ เข้ามาอยู่ในคุกกับพ่อซึ่งถูก
 จับกุมคุมขังโดยไม่มีการส่งฟ้องมาเจ็ดปีแล้ว เธอต้องเข้าไปมีชีวิตร่วมอยู่ในคุกโดยที่พ่อของเธอ
 ไม่ได้ถูกศาลตัดสินว่ามีความผิดหรือไม่

[แค้นของคำพา] เป็นเรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นความทารุณโหดร้ายของการปราบปราม
 คอมมิวนิสต์โคเคนซ์ที่สด กองกำลังที่ใช้ปราบปรามคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลมีพฤติกรรมโหด
 ร้ายเลวทราม เทียบขมเหงรังแกชาวบ้าน มาชาวบ้านเล่นเหมือนฝึกปลา ถ้าทำได้โดย
 ไม่มีใครเห็นก็อ้างว่าเป็นฝีมือของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ แต่ถ้ามองพบเห็นข้ออ้างก็จะเปลี่ยน
 เป็นว่า ผู้ตายเป็นพลพรรคของคอมมิวนิสต์ ผู้หญิงในหมู่บ้านตกอยู่ในอันตราย เพราะพวกนี้
 ไม่เลือกถูกเขาเมียใครหากต้องการขึ้นมา จนชาวบ้านเริ่มรู้สึกว่า "เรื่องราวร้ายแรงต่าง ๆ
 ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านไม่มีท่าทีว่าจะยุติลงได้เลย ทราบไต่คนของหลวงยังคงมาวนเวียนอยู่แถบนี้
 คำพาเองแน่ใจอย่างถึงที่สุดว่า พวกนี้ที่แท้คือตัวก่อเหตุ ที่แท้คือผู้ก่อการร้าย ชาวบ้าน
 ทุกคนมีความรู้สึกคล้ายกัน เพราะพวกนี้ไม่เคยทำอะไรที่พอจะกล่าวได้ว่าเป็นการก่อการดี"
 (วิสา คัญทัพ 2518 : 263)

ข่าวสำคัญสองข่าวที่สอดคล้องกับเนื้อหาในเรื่องสั้นเรื่องนี้ คือข่าวกรณีบ้านนาทราย จังหวัดหนองคาย และกรณีดังแดง จังหวัดพัทลุง ที่บ้านนาทรายนั้นกลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (ปช.ปช.) ได้นำชาวบ้านนาทรายมาเปิดเผยความจริงว่า หมู่บ้านถูกเผา เกือบหมดเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2517 และมีการสังหารชาวบ้านโดยมีหน่วยอาสาสมัครกึ่งแดนและหน่วยปฏิบัติการพิเศษ ไม่ใช่เพราะการกระทำของผู้ก่อการร้ายอย่างที่ทางการออกข่าวว่าเกิดการปะทะกัน แล้วผู้ก่อการร้ายเผาหมู่บ้าน ครั้งแรกนำชาวหมู่บ้านนาทราย มาเลาขอเท็จจริง 4 คน แต่ถูกเจ้าหน้าที่ฝ่ายปราบปราม จังหวัดหนองคายระบุว่า ชาวบ้านบางคนในจำนวน 4 คนนี้เป็นพรรคพวกคนสำคัญของผู้ก่อการร้าย กลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตย จึงนำชาวบ้านนาทราย 64 คน และพระภิกษุรูปหนึ่ง มาเลาเรื่องให้ประชาชนฟังอีกครั้งที่ ศาลาวิศาลพระยา เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2517 และในวันรุ่งขึ้นกลุ่มประชาชนเพื่อ - ประชาธิปไตยร่วมกับสหพันธ์นักศึกษาเสรีได้จัดชุมนุมที่สนามหลวง เรียกร้องให้รัฐบาลเปลี่ยนแปลงแผนการปราบปรามคอมมิวนิสต์ เพื่อมิให้ชาวบ้านผู้บริสุทธิ์ต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย รัฐบาล นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ตั้งกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเพื่อสอบสวนข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ ส่วนกรณี ดังแดงนั้นเหตุการณ์คล้ายคลึงกัน ผิดแต่ว่าที่ถูกเผาไม่ใช่หมู่บ้าน แต่เป็นคน นักศึกษาประชาชน ผู้เคลื่อนไหวต่อต้านกรณีนี้เรียกร้องให้รัฐบาลและกลไกของรัฐเลิกใช้มาตรการอำมหิตจับคน ไปเผาสดอย่างโหดร้ายทารุณเพียงเพราะสงสัยว่าจะเป็นคอมมิวนิสต์ หรืออ้างเอาข้อหา คอมมิวนิสต์มาเป็นเครื่องมือกำจัดบุคคลที่ขัดผลประโยชน์กับตน แต่รัฐบาลก็ทำได้เพียงตั้ง คณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อสอบสวนหาข้อเท็จจริงเท่านั้น

✱ เมื่อเปรียบเทียบเหตุการณ์ที่ปรากฏเป็นข่าวกับเนื้อหาเรื่องสั้นแล้ว จะเห็นได้ว่า ความโหดร้ายทารุณที่ปรากฏในข่าวเข้มข้นกว่าที่นักเขียนเรื่องสั้นในยุคนี้สะท้อนออกมาให้ ผู้อ่านร่วมรับรู้ แต่หากกล่าวเฉพาะทางเสียงเรียกร้องให้มีการแก้ปัญหาแล้ว ในเรื่องสั้น ไม่ไกลกว่า คำเรียกร้องของนักศึกษาประชาชนยังอยู่เพียงการขอพึ่งอำนาจรัฐ ขอให้รัฐ แก้ไขการใช้อำนาจให้เป็นธรรม แต่ในเรื่องสั้นโดยเฉพาะแก่นของคำพาไม่ได้ปากความหวัง ในการแก้ปัญหาไว้กับอำนาจรัฐเดิม แสดงความหมดหวังในชนชั้นปกครองถึงกับชี้ออกมาว่า

.....ชีวิตของคำพาคือชีวิตที่อยู่ในโรงหนังไม่ใช่เรื่องเพ้อฝัน ผู้ที่สร้างนรกเหล่านี้ขึ้นมาเป็นใครหรือ คำพาคิดและเติบโตขึ้นมาในสังคมที่ร้าวฉานหลาย สภาพแวดล้อมกำหนดให้หลอนเป็นคำทั้งคอมมิวนิสต์ โซเซียล และอะไรอีกหลายอย่าง นี่หรือคือสิ่งที่เรียกว่าโอกาสในการมีชีวิตอย่างเสรีของประชาชนไทย ที่คำขวัญของรัฐบาลทุกยุคทุกสมัยมุ่งแต่กันชนมาหลอกลวง เราจะปฏิเสธหรือไม่ว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นมาจากสภาพแวดล้อม แล้วสภาพแวดล้อมที่เอวระยำเช่นนี้เล่า ใครเป็นผู้สร้าง ชนชั้นปกครองเผด็จการผูกอำนาจและเงินตราไม่ใช่หรือที่มันสมคบกันปล้นชาติปล้นประชาชน มันแสวงหาความสุขบนรอยเลือดของมวลชนผู้ยากไร้....(วิสา คัญทัพ 2518 : 268-269)/

เมื่อหมดความหวังในชนชั้นปกครอง ผู้เขียนก็เสนอแนวทางแก้ปัญหาว่า "คำพา หึน ๆ แล่น ๆ คนเหล่านี้จะลุกขึ้นมาแก้ปัญหาของเขาคอยตนเอง เราจะต้องหาวิธีที่จะให้คำพาได้ลุกขึ้นสู้ด้วยตัวเองเท่านั้น ชัยชนะจึงจะมาถึงเร็ววันยิ่งขึ้น" (วิสา คัญทัพ 2518 : 269)

แนวทางแก้ปัญหาที่ผู้เขียนเสนอในคำพามีนำไปถึงการช่วงชิงอำนาจรัฐให้นายอยู่ในมือของประชาชนอย่างแท้จริง ซึ่งรับกับแนวทางแก้ปัญหาในเด็กหญิงคนนั้นกับการปฏิบัติ ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งดังนี้

.....การก้าวไปสู่การมีชีวิตอยู่อย่างมีความหมายสำหรับทุก ๆ คนนั้น หากมีอุปสรรคแล้วละก็ จำเป็นที่จะต้องพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่สมบูรณ์โดยสิ้นเชิงของการต่อสู้ที่เห็นอกว่าและแยบยลกว่า จงล้มลงเถิดถ้าจะล้มลงเพื่อกลับไปสู่สังคมใหม่อันไพศาล ประวัติศาสตร์ได้บันทึกไว้ว่า ช่วงแห่งการล้มลงมักจะเกิดขึ้นก่อนที่วันแห่งชัยชนะจะมาถึงเสมอ..... (วิสา คัญทัพ 2517 : 209)

ในเรื่องเสียงเรียกจากแผ่นดิน แม้จะไม่มีข้อความตอนใดที่เสนอแนวทางแก้ปัญหาออกมาตรง ๆ แต่โดยนัยของเนื้อหา ก็แสดงให้เห็นชัดว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองเป็นหน้าที่ของประชาชนที่จะต้องร่วมกันลงมือแก้ไขด้วยตัวเอง ถ้าจะมีการต่อสู้ก็ต้องพร้อมที่จะต่อสู้

บางครั้งการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างเหี้ยมโหดประกอบกับบุคคลากรในองค์กรของรัฐบาลมีพฤติกรรมที่ทำให้ประชาชนเกลียดชัง ก็ผลักดันให้ประชาชนไปรวมกับกองกำลังของคอมมิวนิสต์เสียจริง ๆ ในเรื่องสั้น ก่อนไปสู่ภูเขา สะท้อนภาพปรากฏการณ์ออกมาอย่างชัดเจน ตำรวจซึ่งมีหน้าที่พิทักษ์คุ้มครองประชาชนเอาแต่จับน้ำตาตลไมที่ชาวบ้านทำไว้กินกันเอง แต่โจรลักขโมยวัวควายที่มีอยู่ตามคันตำรวจกลับไม่สนใจ เพิ่ง ตัวเอกของเรื่องถูกจับน้ำตาตลไม ต้องจำนองนาแปลงสุดท้ายเอาเงินมาประกันตัว กลับมาบ้านปรากฏว่าวัวสองตัวถูกขโมยไป เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ยังถูกซ้ำเติมด้วยการกระทำของตำรวจซึ่งใช้วาจาสามทวารกับประชาชน อย่างเช่นตอนที่เพิ่งไปประกันตัว ตำรวจบอกเขาว่า

... แกได้ประกันตัวแล้วนี่ มาเสียค่าปรับให้เรียบร้อยวันหลังก็แล้วกัน แล้วอย่าเลือกไปเข้าคอมมาเสียอีกละ เห็นเขาบอกว่าลักเข้าไปทางบ้านโตน กงหรา มันเป็นกันหมคแล้วนี่ ระวังกันให้ดีเถอะ พวกทหารเขาเข้ามาแล้ว ไ้ลงถึงไ้กินลูกปืนกันบ้างละที่นี่ (สถาพร ศรีสัจจ 2518 : 124)

เมื่อทหารเข้ามาตั้งค่ายเหตุการณ์ก็ยิ่งร้ายแรงใหญ่ เพราะ "มันฆ่าคนทิ้งแล้วก็อ้างชื่อคอม" ชาวบ้านบางคนถูกจับไปแล้วก็ไม่เคยไ้กลับมาอีก คนที่หายไปเหล่านี้เป็นที่รู้กันว่า "นายเอาไปฆ่า" เรื่องมาขมวดเกลียวเมื่อสถานีตำรวจที่ตำบลลูกโหมตี และขณะที่เพิ่งออกไปสืบเบาะแสว่าที่ถูกขโมยทหารก็มาจับเมียเขาไปพร้อมกับชาวบ้านอื่น ๆ อีกเกาคน โดยกล่าวหาว่าพวกบนเขาฆ่าสองสามคนในหมู่บ้านไปบุกโรงพัก ความคับแค้นเหล่านี้ทำให้เพิ่งตัดสินใจไปรวมกับกองกำลังคอมมิวนิสต์ "พรุ่งนี้บนภูเขาพีน้าจะมีคนเพิ่มอีกคนหนึ่ง คนที่เป็นคอมมิวนิสต์ตัวจริง คนที่ชื่อเพิ่ง ผู้เค้นขึ้นภูเขาไปจับปืนต่อสู้" (สถาพร ศรีสัจจ 2518 : 129-130)

ก่อนไปสู่เขาก็เช่นเดียวกับแก่นของคำพา และเด็กหญิงคนนั้นกับการปฏิวัติ คือไม่หวังพึ่งอำนาจรัฐเดิมอีกต่อไป แต่มุ่งเปลี่ยนแปลงระบบสังคมด้วยวิธีการรุนแรง

การที่นักศึกษาประชาชนจำนวนมากเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยหลังเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม 2519 เป็นภาพเปรียบเทียบที่เห็นได้ชัดว่า เมื่อใดที่ผู้ถือครองอำนาจรัฐใช้วิธีการรุนแรงโดยไม่แยกแยะผิดถูก ประชาชนก็ยอมหันเหไปพึ่งพิงแหล่งที่จะ

สามารถให้ความรุนแรงโต้ตอบได้ เท่ากับเป็นการผลักไสประชาชนไปให้ฝ่ายที่รัฐบาลถือว่าเป็นศัตรูของประเทศชาติ

นโยบายต่อต้านและปราบปรามคอมมิวนิสต์ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์อย่างหนึ่งในสังคม นั่นคือการกล่าวร้ายป้ายสีกันอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เพียงแค่ขัดแย้งกันทางความคิดเห็น เช่น อาจารย์ไพโรลดาในเรื่อง ไพโรลดา ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลง มีเหตุผล และกล้าแสดงความคิดเห็นตามที่ตนวิเคราะห์แล้วว่าสมเหตุสมผล แต่เธอกลับถูกอาจารย์ผู้ใหญ่กล่าวหาในที่ประชุมว่า "เป็นคอมมิวนิสต์ เป็นมาร์กซิสต์ เป็นสมุนเหมาเจ๋อตุง เป็นลูกของเลนิน" ในเรื่องก่อนถึงดวงดาว ร้อยมีความคิดว่าสังคมยังไม่เป็นธรรม เพราะยังมีการชู้รักเอารัดเอาเปรียบกันอยู่ เขาเชื่อว่าการมีชีวิตอยู่เพื่อผู้เสียเปรียบในสังคมไม่ใช่การเสียสละแต่เป็นหน้าที่ เขาเพียงแค่เป็นนักข่าวที่พยายามตีแผ่ความจริงให้ประชาชนได้รับรู้ เท่านั้นที่ถูกสื่อมวลชนและตำรวจกล่าวหาหลังจากที่เขาถูกลอบยิงตายว่า เขา ำเนินงานตามแผนของลัทธิตรงข้าม ในเรื่องด้วยมือของพวกเขา ผู้แต่งได้กล่าวถึงชาวบ้านที่ท่ามาหากินอยู่บริเวณคงพญาไฟ ซึ่งพยายามให้ความร่วมมือกับทางทหารอย่างตามที่ผู้ใหญ่บ้านมาบอกให้ทำ แต่เมื่อองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ส่งเจ้าหน้าที่มาตรวจป่าบริเวณเชิงเขาและหมู่บ้าน และจะเอาบริเวณนั้นเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ชาวบ้านก็สลดที่จะยอมให้ความร่วมมือได้ เพราะเขาทำกินบนแผ่นดินนี้ตั้งแต่หนุ่มจนแก่แล้ว การคัดค้านของชาวบ้านครั้งนี้ทำให้ถูกกล่าวหาจากทางทหารว่า หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านคอมมิวนิสต์

การกล่าวหาอันโดยไม่มีหลักฐานแน่ชัดราวกับว่า "คอมมิวนิสต์" เป็นข้อหาสำเร็จรูป ซึ่งมีไว้สำหรับกำจัดผู้ที่ขัดแย้งกับตนนี้ ในความเป็นจริงได้เกิดกับพรรคการเมือง 3 พรรค คือพรรคพลังใหม่ พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย พรรคแนวร่วมสังคมนิยม ซึ่งถูกโจมตีกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ในระหว่างการหาเสียงเลือกตั้ง 4 เมษายน 2519 ดังได้กล่าวแล้วในบทที่สอง และเกิดกับศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ซึ่งถูกกลุ่มกระหังแดงและแนวร่วมต่อต้านเผด็จการจักรวรรดินิยมคอมมิวนิสต์ กล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ในคราวที่มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการถอนฐานทัพสหรัฐอเมริกามาให้ลุล่วงไปตามนโยบายที่ได้แถลงไว้ เมื่อเดือนมีนาคม 2519

นักกีฬาประชาชนเคลื่อนไหวมากเท่าใด การกล่าวหาว่าเป็นการเคลื่อนไหวของ
คอมมิวนิสต์หรือผู้รับแผนปลุกระดมมวลชนมาจากต่างชาติก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น การกล่าวหา
ทำนองนี้ได้ออกมาจากคำพูดของบุคคลในคณะรัฐบาลก็มี กล่าวคือ นายสมัคร สุนทรเวช
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้กล่าวในการแสดงปาฐกถาที่โรงแรมราชศุภมิตร
เรื่อง การแก้ไขความขัดแย้งในสังคมไทยเพื่อความอยู่รอดของชาติ เมื่อวันที่ 5 กันยายน
2519 ว่ารัฐบาลได้นำนักเรียนอาสาวิชาศึกษาเป็นเครื่องมือต่อรองกับพลังนักศึกษา เพราะศูนย์
กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยรับแผนต่างชาติมาปลุกระดมมวลชนเพื่อล้มล้างประชาธิปไตย
และในกรณีของสถานีวิทยุยานเกราะ ซึ่งออกอากาศวิทยุภาพวีจาร์ณการเคลื่อนไหวทางการเมือง
ของนักกีฬาประชาชนในแง่ร้ายเช่นนั้น นายสมัครได้กล่าวแก้ว่า เป็นเพราะสถานีวิทยุ
ยานเกราะรู้เท่าทันพวกที่ปลุกระดมมวลชนให้วุ่นวาย จึงวิเคราะห์สถานการณ์บ้านเมืองพร้อม
ทั้งชี้แนะประชาชนให้ทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (ประชาชาติ 6 กันยายน 2519 : 1, 12)

นโยบายต่อต้านและปราบปรามคอมมิวนิสต์รวมทั้งการโหมโฆษณาชวนเชื่อทำนองว่า
คอมมิวนิสต์มีการเผาวัดเผาป่า ลักทรัพย์คนไปโดนา จับคนแก่ไปทำปุ๋ย
ทำให้วัน วรรณยางกูร เขียนเรื่อง สันคนที่แสนเหงา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไม่ต้องมีคอมมิวนิสต์
ที่ไหนหรอก ศพคนจน ๆ ในประเทศนี้ก็อาจถูกนำไปเป็นปุ๋ยได้ ยายชิ้นที่ศพของแกถูกนำไป
เป็นปุ๋ยนั้น เชื่อกันว่าเสียจนครั้งหนึ่งแก่คำเด็ก ๆ ว่า "ไอ้พวกฉิบหายบรรลัยจักร คอยดู
จะให้ตำรวจจับไปอยู่เมืองคอมมูนิด ให้มันเอาไปทำปุ๋ยให้หมด" แต่แล้วเมื่อแกตายอยู่อย่าง
โดดเดี่ยวก็มีผู้หาว่าใครจะเป็นเจ้าภาพงานศพ เพราะลูกหลานแกหนีหายไปหมด ชาวบ้าน
ต่างอ้างว่าไม่มีเวลา ไม่ค่อยว่าง บางคนก็รับตรง ๆ ว่าไม่มีเงิน ทางเจ้าของสวนจึง
รับอาสาจะเผาให้ แก่ความมาแตกภายหลังว่า ศพยายชิ้นไม่ไ้ถูกเผาอย่างที่ต่างบอกใคร ๆ
แต่ถูกฝังอยู่ที่โคนมะพร้าวในสวนต่างก คาชั้นซึ่งเป็นเจ้าของวิทยุเครื่องเดียวในหมู่บ้านไม่
ยอมเปิดวิทยุอีกเลย "ฉั่น" ผู้เล่าเรื่องได้บอกเล่าไว้ในตอนจบเรื่องว่า

เจ้าปีศาจร้ายของคารันไม่ค่อยได้มีโอกาสแผ่เสียงอะไรอีก ฉันทู้สึกเกลียดมันมากกว่าเดิม
หลายเท่า คารันเองก็คงรู้แล้วว่า เรื่องน่ากลัวที่เจ้าปีศาจร้ายแผ่ออกมานั้นที่จริงมันอยู่
รอบ ๆ ตัวแก อยู่ในหมู่บ้านของคนที่นี่เอง (วัน วรรณยางกูร 2519 : 88)

นอกจากปัญหาการต่อต้านและปราบปรามคอมมิวนิสต์แล้ว ปัญหาสำคัญระหว่างประชาชนกับผู้นิรโทษกรรมอำนาจรัฐอีกประการหนึ่งคือ กลไกของรัฐบาลที่ต้องเกี่ยวข้องกับประชาชน มีบุคคลากรที่ไร้อำนาจที่ไม่ดีต่อประชาชน ทำตัวเป็นเจ้าขุนมูลนาย เข้าข้างนายทุน ทำรวจกลายเป็นโจรเสียเอง ไม่ทำหน้าที่ของตนให้สมกับที่รับเงินเดือนจากภาษีของประชาชน เรื่องสั้นที่สะท้อนภาพเหล่านี้ไว้อย่างเด่นชัดของคำพา ก่อนไปสู่ภูเขาคังได้กล่าวไปแล้ว นอกจากนั้นยังปรากฏในเรื่องซึ่งรววันแตกทำลาย เขื่อน คนทำอิฐ คนในนา นกพญาไฟ และสี่ควาบนผาขาว

ซึ่งรววันแตกทำลายและเขื่อนนั้น สะท้อนภาพของตำรวจซึ่งมีหน้าที่ไม่เป็นมิตรกับประชาชนสองระดับ คือในเรื่อง เขื่อน ตำรวจเพียงแต่พูดจาสามทวาร และไม่รับแรงปฏิบัติหน้าที่เมื่อชาวบ้านไปแจ้งว่า ควายถูกขโมย โดยชุดะคอกชาวบ้านว่านอนไม่รู้จักระวังแล้วก็ผลัดวันหลังจะไปคุยให้ ส่วนในเรื่อง ซึ่งรววันแตกทำลายนั้น พฤติกรรมของตำรวจทำให้ชาวบ้านถึงกับตั้งข้อสงสัยเมื่อวันที่ได้รับแจ้งเขาเลี้ยงลูกขโมยว่า ตำรวจบางคนอาจร่วมมือกับพวกขโมย ดังคำพูดของตัวละครที่ว่า "เรื่องไปแจ้งตำรวจมีง้อยาคิด...บางทีพวกเมื่อคืนอาจจะมีพวกมันเองอยู่ในนั้นด้วยก็ได้...." (ศรีดาวเรือง 251๗ : 146)

ใบจันทอิฐ สะท้อนภาพความเดือดร้อนของชาวบ้านท่ากระแซง ซึ่งมีอาชีพทำอิฐขาย ถูกพ่อค้ารับซื้อกดราคาอิฐเพียงร้อยละห้าบาท พวกเขาตัดสินใจลงเรือไปขายเอง การกระทำของชาวบ้านทำให้เจ้านกขี้เขี้ยวรับซื้ออิฐเสียผลประโยชน์ จึงเข้าไปอิงอำนาจ "ข้าหลวง" ซึ่งออกคำสั่งมาว่า ชาวบ้านท่ากระแซงเป็นกลุ่มเถื่อน จะทำอิฐไม่ได้ ตำรวจมาจับเอาหัวหน้าของชาวบ้านไป 2 คน แทนที่ชาวบ้านจะได้ทำมาหากินตามวิถีทางที่เขาเห็นว่าดีที่สุด กลับต้องเอาเวลาไปต่อสู้กับบุคคลากรในองค์กรของรัฐซึ่งมีพฤติกรรมเข้าข้างนายทุนชุดรีดชาวบ้าน ส่วนคนในนาสะท้อนภาพการทำงานของข้าราชการในที่ว่า การอำเภอที่มาทำงานสาย พูดจากับชาวบ้านที่ไม่ดีต่ออย่างมะนาวไม่มีน้ำ คิดค่าธรรมเนียมเกินกว่าที่ทางราชการกำหนด นกพญาไฟสะท้อนภาพการทำงานของเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาชาวเขาซึ่งแม้ชาวเขาจะให้ความร่วมมือปลูกฝิ่นโดยยอมปลูกกาแฟแทน แต่เจ้าหน้าที่ก็คิดคิดว่า จะนำพันธุ์กาแฟมาให้ ชาวเขาเตรียมที่ดินรอแล้วรอแล้วแต่ก็รอหาย

นอกจากตำราอาหารและข้าราชการฝ่ายปกครองแล้ว หมอก็เป็นบุคคลอีกประเภทหนึ่งที่เป็นปัญหากับประชาชนในแง่ที่เมื่อถูกส่งไปอยู่ไกล ๆ หมอก็มักไม่ค่อยทำงาน ไม่ค่อยอยู่ที่สุขศาลา มักไปเปิดคลินิกส่วนตัวในเมืองเพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้กับตัวเอง หึงให้ชาวบ้านต่อสู้กับโรคร้ายไขเจ็บไปตามเวรตามกรรม ภาพเหล่านี้สะท้อนอยู่ในเรื่อง สี่คำบนผ้าขาว

ทางออกของเรื่องสั้นดังกล่าวมีหลายระดับ คือ ซึ่งรวนแตกทำลาย ตัวละครที่ถูกโยมัววซึ่งรับจ้างเขาเลี้ยงหนี้เข้ากรุงเทพฯ เพราะ "เจ้าของวังมันเอาถูกตายแน่ ๆ" และจะหันหน้าไปพึ่งตำรวจก็ได้ คนทำอัฐ และคนในนา มีการแก้ปัญหาคล้ายกันคือ มุ่งตอบโต้ผู้ที่ทำให้เขาเดือดร้อน คนทำอัฐ บ้านกระแจะยกขบวนไปที่จวนข้าหลวง แต่ "ท่านข้าหลวงไม่ยอมออกมาพบชาวอัฐบ้านท่ากระแจะ ทั้งทางการยังใช้เล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ จนชาวบ้านเหลืออดพึ่งกำแพงจวนซึ่งกดตัวอัฐประคับทำจากยานน้ำนี้" ท่านข้าหลวงหนีเอาตัวรอดออกทางหลังจวน" ชาวบ้านเริ่มเชื่อมั่นในตัวเอง พวกเขาสรุปบทเรียนได้ว่า "เมื่อพวกเราวมกันทั้งหมด ขอให้พ่อข้าหลวงกับบรรลั ถ้าเข้าข้างคนโกง คนดีเท่านั้นไว้วางใจจะเป็นคนอยู่ได้ ต่อไปนี้ไม่ต้องกลัวแม่...อีกแล้ว" (วัฒน์ วรรณยางกูร 2519 : 266-267) ส่วนคนในนา แคมซึ่งได้พบกับการกระทำที่ไม่ถูกไม่ควรของเสมียนอำเภอดัดสันใจไปอำเภ่อีกครั้งเพื่อพบกับนายอำเภ เรื่องการกระทำของเสมียนคนนั้น ในนกพญาไฟ ผู้เขียนให้ตัวเอกแนะนำชาวเขาว่าไม่ต้องรอพันธุกาแฟจากเจ้าหน้าที่ มิฉะนั้นจะอดตายให้ลงมือปลุกดินไปเถอะ ในสี่คำบนผ้าขาว ผู้เขียนให้ตัวละครผู้ซึ่งภรรยาต้องเสียชีวิตเพราะหมอไม่อยู่สุขศาลาแห่งหมอเพราะบันดาลโหดที่หมอมาทวงค่ายาอีก และจบในทำนองกรรมใดใครก่อกรรมนั้นก็จะต้องกลับมาสนอง เมื่อครูใหญ่และชาวบ้านช่วยกันนำหมอไปสุขศาลาปากคลอง ซึ่งต้องเดินทางโดยเรือยนต์ถึงสองชั่วโมง แล้วพบคำตอบเหมือนกับที่ชาวบ้านต้องพบเสมอเมื่อไปหาหมอ คือ "หมอสั่งว่าถ้าใครมาขอให้ไปหาที่คลินิกในจังหวัด หมออยู่นั้น" (วัฒน์ วรรณยางกูร 2517 : 69)

เหยื่อ เป็นเรื่องสั้นที่เสนอทางออกรุนแรงที่สุด เพราะตัวเอกของเรื่องซึ่งเคยมีโอกาสมาเรียนพาณิชย์ในกรุงเทพฯ เคยเป็นคนว่างงานเพราะไม่มีเงินสาย กลับมาอยู่บ้านในชนบท ยังได้มาพบความอยุติธรรมและการทำตัวเลวร้ายของตำรวจเข้าอีก สิ่งที่เขาพบเห็น

เหล่านี้ทำให้เขาคิดว่ามันหนักเกินกว่าจะทน และเกินกว่าที่จะแก้ปัญหาได้ด้วยวิธีง่าย ๆ การต่อสู้เท่านั้นจึงจะจัดความยุติธรรมบรรดาที่มีเหล่านี้ได้ เขาจึงตัดสินใจเข้าป่า

ในสภาพความเป็นจริง ประชาชนแสดงความไม่พอใจการปฏิบัติตนและปฏิบัติงานของข้าราชการด้วยการรวมตัวประท้วง เพียงในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2516 ถึงเดือนกันยายน 2517 มีการชุมนุมเกินขบวนประท้วงการบริหาร โจมตี ข่มไล่ข้าราชการและผู้บริหารถึง 154 ราย กล่าวคือ ภาคกลาง 33 ราย ภาคเหนือ 26 ราย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 45 ราย ภาคตะวันออก 8 ราย และภาคใต้ 42 ราย

(สวัสดิ์ กฤตวัฑฒันต์ 2517 : 12) และหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้มีการเดินขบวนประท้วงผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัด ยกเว้นกำแพงเพชรเพียงจังหวัดเดียว (ชัยสิริ สมทวนิช 2524 : 57)

เมื่อมีการใช้อำนาจรัฐอย่างไม่เป็นธรรมดังกรณีการปราบปรามคอมมิวนิสต์ และบุคคลากรในหน่วยงานของรัฐส่วนหนึ่งประพฤตินิชอบ ไม่อุทิศตนเพื่อทำหน้าที่รับใช้ประชาชนอย่างจริงจัง เงื่อนไขนี้ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม และเป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดสภาพอย่างที่ยบรรยายไว้ในโลกสองหน้า กล่าวคือ ช่องว่างระหว่างค่านิยมที่มีกับค่านิยมที่ปากจนคนแค่น ถ้าอำนาจรัฐเป็นธรรม กลไกในอำนาจรัฐทำงานเพื่อคนส่วนใหญ่ ปัญหานายทุนผู้ร่ำรวยซูดรีดเอารัดเอาเปรียบคนจนเพื่อไปเพิ่มความร่ำรวยหรูหราให้กับตนเองโดยมิชอบก็จะถูกขจัดไปได้

เนื้อหาเรื่องสั้นแทบทุกเรื่องที่ผมเขียนนำมาวิเคราะห์จะสะท้อนสภาพความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนในคานทาง ๆ ความเดือดร้อนที่เห็นชัดที่สุดคือ ความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดในหัวข้อต่อไป นอกจากนั้น การกระจายความเจริญที่ไม่เป็นธรรม ขนบชาดสถานศึกษา โรงพยาบาลและหมอ รัฐไม่สามารถควบคุมสอดส่องการทำงานของบุคคลากรในหน่วยราชการได้อย่างทั่วถึง ทำให้ข้าราชการบางส่วนใช้อำนาจโดยไม่ชอบธรรมก่อความเดือดร้อนแก่ประชาชน โอกาสซึ่งควรจะเปิดให้กับทุกคนตามอัตภาพของแต่ละคนถูกปิดกั้นสำหรับคนจน มีการโฆษณาหลอกลวงชาวบ้านโดยที่รัฐบาลมิได้สนใจแก้ไข ปัญหาที่ปรากฏในเนื้อหาเรื่องสั้นเหล่านี้ ทุกเรื่องสามารถแก้ไขหรือ

ป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นได้ หากมีระบบการเมืองที่เป็นธรรม อำนาจอรัฐต้องไต่ถามด้วยความ
ยินยอมพร้อมใจของประชาชนอย่างแท้จริง ไม่ใช่ประชาชนต้องจำยินยอมเพราะยังไม่
พร้อมที่จะต่อสู้วางชิง

เรื่องสั้น เมื่อลมฝนผ่านมา สี่ค่านผ้าขาว และเด็กชายก่อนไปโรงเรียน
สะท้อนภาพการกระจายความเจริญที่ไม่เป็นธรรม สองเรื่องแรกเกี่ยวกับสถานพยาบาล
และหมอ ในเมื่อลมฝนผ่านมา เด็กชายคนหนึ่งไปหาปลากับครูแล้วถูกงูกัด เนื่องจากใน
หมู่บ้านไม่มีสถานพยาบาล ไม่มีหมอ พ่อแม่ของเด็กและครูต้องพาเด็กชายซึ่งกำลังสลบไสล
ไม่ได้สติเดินทางควยเกวียนไปสู่ศาลาซึ่งอยู่ไกลจากหมู่บ้าน กลางทางเจอพายุฝน วั
เทียมเกวียนไม่ยอมเดิน เด็กชายเสียชีวิต ผู้แต่งพยายามชี้ให้เห็นว่า หากรัฐสามารถ
แพร่กระจายสวัสดิการในการรักษาพยาบาลได้ทั่วถึง เหตุการณ์อย่างนี้ก็จะไม่เกิดขึ้น ส่วน
สี่ค่านผ้าขาว เป็นเรื่องของหมอที่รัฐส่งไปอยู่ชนบทแล้วไม่ยอมทำหน้าที่ กลับไปเปิดคลินิก
ในตัวเมืองเพื่อหาเงินส่วนตัว ในสภาพความเป็นจริง เป็นที่รู้กันทั่วไปว่าการส่งข้าราชการ
ไปรับตำแหน่งหน้าที่ในชนบททุก การทางไกลความเจริญนั้น ส่วนหนึ่งเป็นการลงโทษ
ข้าราชการที่มีความผิดหรือบกพร่องต่อหน้าที่ แม้สาเหตุนี้จะเป็นส่วนน้อยในบรรดาข้าราชการ
ทุกระดับ แต่ก็มีอยู่ไม่น้อยว่าการกระทำแบบนี้เท่ากับผลักใสบุคคลอื่นไม่เป็นที่ปรารถนา
แล้วในเมืองออกไปให้คนชนบท หากบุคคลเหล่านั้นไม่มีการปรับปรุงตัว ก็เป็นเรื่องที่คาด
กันไม่ได้ไม่ว่าเขาจะต้องไปสร้างปัญหาให้กับคนชนบทอีก เป็นการเอาปัญหาจากที่หนึ่งไป
สุ่มไว้ในอีกที่หนึ่ง คนชนบทเสียเปรียบคนในเมืองในทุก ๆ ด้านอยู่แล้ว ปัญหาที่เพิ่มเข้า
ไปอีกจึงหนักหน่วงและส่งผลร้ายมากกว่าปกติ

เนื่องจากอยู่ห่างไกลสถานพยาบาลและขาดแคลนหมอ ชาวบ้านในชนบทจึงหันเข้า
หาการรักษาพยาบาลด้วยวิธีที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ เช่น รคน้ำมันต์ หรือรักษาโดยหมอมือ
เมื่อเทคโนโลยีใหม่ ๆ เริ่มเข้าไปมีบทบาทในชนบท เช่น วิทยุ หนังสือกลางแปลงที่บริษัทขายยา
นำไปฉาย สองสิ่งนี้เป็นตัวการทำให้คนชนบทหลงเชื่อคำโฆษณาสรรพคุณยา ซึ่งมักโฆษณา
กันอย่างเกินจริง และไม่ได้ออกถึงโทษภัยอันอาจจะเกิดจากการใช้ยาผิดหรือใช้ติดต่อกัน
นาน ๆ ประชาชนในชนบทหรือแม้แต่ในเมืองก็ตามจึงซื้อยากินเองโดยหลงเชื่อคำโฆษณา
และกลไกการทำงานของรัฐก็ไม่ได้จัดการปัญหานี้อย่างเด็ดขาดจริงจัง ทำให้เกิดสภาพ

นำสมเพรอย่างี่ปรากฏในเรื่อง คนที่แสนเหงา ซึ่งผู้เขียนบรรยายไว้ตอนหนึ่งว่า

วิทยุหรือ "เจ้าปี่สาวรายสี่คำ" มีโฆษณาสารพัด ตั้งแต่ยาสระผมถึงยาช้ครองเท้า
ตาชั้นไค้พังโฆษณาแก้ปวดตามข้อกระดูกยี่ห้อยี่ลงท้าย "ก่า ๆ" แกร็บจกดขี่ยา
ฝากคนไปซื้อที่จังหวัดแม่กลองสามสี่สิ่ง แกร็บหมกเป็นกล่องแล้วเก็บกล่องไว้ว่าคน
ตาชั้นภูมิใจที่สามารถท่องชื่อยาเป็นภาษาอังกฤษได้ "นีโอ...ตา...ก่า...ก่า"
แกร็บยาชื่อ "ก่า ๆ" จนหมดเงินไปร้อยกว่าบาท อาการปวดกระดูกไม่ได้ทุเลา มีแต่
หนักลงกว่าเดิม แกร็บเลิกกิน รู้ตัวว่าถูกหลอก (วันัน วรรณยางกูร 2519 : 85-86)

ส่วนในเรื่อง เด็กชายก่อนไปโรงเรียน ซึ่งให้เห็นว่าบางครั้งการที่โรงเรียนอยู่
ไกลเกินไปทำให้เด็กไม่อยากไปโรงเรียน การศึกษาสำหรับเด็กในชนบทนั้นมีความยากจน
ของครอบครัวเป็นอุปสรรคอยู่ข้อหนึ่งแล้ว ดังที่ผู้เขียนเด็กชายก่อนไปโรงเรียนให้เหตุผลที่
ก่อนไม่ยอมไปโรงเรียนไว้สองข้อ คือ ก่อนอยากช่วยแม่รับจ้างขายโรชาวโศดหารายได้
ให้กับครอบครัว และเพราะโรงเรียนอยู่ไกล การกระจายการศึกษาไม่ทั่วถึงจะทำให้เกิด
ปัญหาดังคมตามมาอีกมาก พลเมืองที่ไม่ได้รับการศึกษาย่อมกลายเป็นทรัพยากรที่ไม่เอื้อต่อ
การพัฒนาประเทศชาติอย่างเต็มที่ ผลผลิตของชาติจะได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยเท่าที่ควรหาก
ประชาชนไม่มีความรู้พอที่จะปรับปรุงพัฒนาการผลิต การเอาโรคเอาเปรียบโดยอาศัยความ
ไม่รู้จะไม่วันถูกขจัดไปได้หมดสิ้น เหตุการณ์อย่างี่ปรากฏในน่าน้ำฟ้า และหยาดเหงื่อสีน้ำเงิน
ซึ่งนายทุนใช้เล่ห์ทางกฎหมายทำให้ชาวไร่ชาวนาต้องสูญเสียที่ทำกิน หากการศึกษายังไม่ทั่ว
ถึงเช่นนี้แล้ว เหตุการณ์เท่านั้นนั้นก็เกิดขึ้นอีกวันแล้ววันเล่า

ความยากจนของประชาชนโดยเฉพาะผู้มีรายได้น้อยอย่างชาวไร่ชาวนาและกรรมกร
เมื่อต้องมาถูกซ้ำเติมด้วยความไม่เป็นธรรมของกลไกการทำงานของรัฐ และนายทุนผู้อาศัย
เงินและเจ้าหน้าที่ที่พร้อมจะเข้าข้างนายทุนเพื่อผลประโยชน์ของตน ประชาชนผู้ยากจนอัน
เป็นส่วนใหญ่ของประเทศจึงตกอยู่ในภาวะมีคณ โอกาสในทุก ๆ ด้านถูกปิด เพราะ
เขาขาดสิ่งที่สำคัญที่สุดในระบอบเศรษฐกิจทุนนิยม คือทุนและปัจจัยการผลิต จึงตกอยู่ในฐานะ
ผู้เสียเปรียบตลอดเวลา เสียเปรียบมาตั้งแต่เด็ก ดังที่วันัน วรรณยางกูร ได้เปรียบเทียบ
ชีวิตของหมอง ซึ่งเป็นลูกคนชั้นสามล่อกับเด็กหญิงลูกสาวเจ้าเก่าที่พ่อของหมองขอซื้อสามล่อ

เงินผ่อนมาซื้อหาเงิน ในเรื่องสั้น เลือดทางสี หมองยังนับว่าโชคดีที่ได้มีโอกาสเข้าโรงเรียน แต่กระนั้นเขาก็ต้องไปเรียนอย่างขี้คน อุปกรณ์การเรียนไม่พร้อม ร่างกายเจริญเติบโตไม่เต็มที่ เพราะความยากจนทำให้หาอาหารการกินขาดแคลน ซึ่งตรงกันข้ามกับลูกสาวเจ้าแก้ว คำสนทนาระหว่างหมองกับพ่อของเขาชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างเด็กสองคนนี้ได้

".....ลูกสาวแก้ววน เด็กวนน่ารักดี"

"ฉันน่ารักไหมพ่อ"

"โธ่ ไอ้หมอง เอ็งนะผอมกว่าหมาเขาอีก" พ่อหัวเราะ

"ถ้านั่นวน ฉันก็น่ารัก เขากินอะไรกันพ่อ"

"กินเนื้อกินหมู"

"หมาหรือคน"

"ทั้งหมาทั้งคน เขารวย หมูเนื้อแพง ๆ เขาซื้อกินได้สบาย ๆ"

"กินปลาที่จะวนไหมพ่อ"

"ปลาหนูนะ แดงปากหัวโต เอ็งนะชอบแย่งน้อง อีกหนอยหัวโตเท่าหม้อ"

(วันนั้ วรรณข่างกูร 2519 : 196)

หากตั้งสมมุติฐานโดยตัดปัญหาอื่นออกไปชั่วคราว เพียงแค่การเลี้ยงดูที่แตกต่างกัน ก็เพียงพอแล้วที่จะทำให้โอกาสในชีวิตข้างหน้าของเด็กสองคนนี้ไม่เท่ากัน เพราะมีความเป็นไปได้อยู่มากว่า การพัฒนาทั้งทางสมองและร่างกายของหมองจะช้ากว่าลูกสาวเจ้าแก้ว เพราะวัยเด็กเป็นช่วงวัยที่สมองและร่างกายต้องการการเสริมสร้าง แต่หมองกลับขาดอาหารที่มีคุณค่า ถ้ากินกับข้าวมากก็จะโดนดุ โดนหลอกลงว่าจะมีผลร้ายอย่างนั้นอย่างนี้ เพราะพ่อแม่มีรายได้ไม่พอที่จะซื้ออาหารได้เพียงพอกับความต้องการของร่างกายในวัยกำลังเจริญเติบโตของลูกได้ การเจริญเติบโตของร่างกายและสมองจึงเป็นไปได้ช้ากว่าที่ควรจะเป็น เมื่อถึงวัยที่จะต้องทำงาน ต้องแข่งขันกันทำมาหากินตามสภาพของสังคม เด็กอย่างหมองก็เลยเปรียบลูกสาวเจ้าแก้ว ต้องไปทำงานที่เหนื่อยยากกว่าแต่รายได้น้อยกว่าและเมื่อเขามีลูก ลูกของเขา ก็จะตกอยู่ในสภาพเดียวกับเขาอีก

เรื่องพ่อและแก้วหยดเดียว สะท้อนให้เห็นว่าการใช้อำนาจโดยไม่เป็นธรรม ทั้งทางตรงและทางอ้อมของข้าราชการก่อให้เกิดความอยุติธรรมแก่ประชาชนผู้เสียเปรียบ อยู่แล้วมากขึ้นอีก ในพ่อนั้น ตัวเอกของเรื่องเป็นนักการสถานีรถไฟ เขารวมหารายได้พิเศษกับเพื่อน ๆ ธรรมดาด้วยการรับจ้างขนของที่สถานี แต่มีปัญหาเกี่ยวกับนายสถานีเพราะ นายสถานีสนิทสนมกับเจ้าแกแ้วพ่อค้าใหญ่ของที่นี่ นายสถานีบอกเขาว่าไม่ต้องชิงสินค้า ของเจ้าแกแ้วก็ได้ เจ้าแกแ้วบอกเท่าไรก็ควรจะเป็นเท่านั้น แก้วเขาบายเบี่ยง จึงถูก นายสถานีบีบบังคับต่าง ๆ จนต้องหันเข้าหาเหล่าค้ายกุ่ม ส่วนในแก้วหยดเดียว สะท้อนภาพ การเอาเปรียบธรรมดา การไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงานของนายจ้าง และพวกคนงาน ก็ไม่กล้าคัดค้านหรือเรียกร้องเพราะ "ประธานบริษัทเขาเป็นนายตำรวจ พวกแกจะเอาอะไรไปสู้กับเขา พวกแกรู้จักใครจะช่วยเหลือได้หรือ" (ศรีดาวเรือง 2519 : 267)

ความอยุติธรรมและความไม่เป็นธรรมที่ประชาชนได้รับจากเหตุต่าง ๆ เหล่านี้ มีเรื่องต้นสองเรื่องซึ่งนำเสนอเป็นสัญลักษณ์ว่า ประชาชนถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกกดขี่ โดยผู้ที่อยู่ในฐานะดีกว่า เรื่องต้นสองเรื่องดังกล่าวคือ ทลายเชือก และ โศกนาฏกรรมบนถนนสายนั้น

ทลายเชือก ใช้ลำธารเป็นสัญลักษณ์แทนมวลหมู่ประชาชน ลำธารนั้นขยายกว้างออกไปทุกที แต่ที่ส่วนหนึ่งของลำธารถูกเจ้าของกระท่อมทำเชือกกันการขยายตัวของลำธาร "เขatikเอาชีวิตและความสุขจากลำธาร โดยที่เขาไม่ได้เป็นผู้สร้างชีวิตปลา สำหรับเขา และเขาไม่เคยให้สิ่งอื่นกับลำธารเลย นอกเสียจากการเอาเปรียบ ความเห็นแก่ตัว" (ชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ 2516 : 53) ส่วนโศกนาฏกรรมบนถนนสายนั้น แสดงให้เห็นว่า ประชาชนได้รับความอยุติธรรมและถูกบีบบังคับทางออกจนกระทั่งต้องใช้วิธีรุนแรง ทั้ง ๆ ที่ประชาชนเคารพกฎหมาย แต่ผู้ใดเปรียบกลับไม่เคารพ ผู้แต่งเสนอความคิดในรูปสัญลักษณ์ว่า ประชาชนเคารพกฎหมายไปรอข้ามถนนที่ทางมาหลาย แต่ไม่มีรถคันใดหยุดให้ข้าม สถานการณ์ถึงเลวร้ายขึ้นทุกทีเพราะความอิจฉาไม่พอใจของประชาชนที่มารอข้ามถนน ฟากตรงข้ามเป็นสถานที่ราชการซึ่งกำลังมีการประชุมเรื่องนี้อยู่ แม้การประชุมผ่านไปเป็นเวลานานก็ไม่มีผลสรุปอะไรออกมา ปลอบให้ประชาชนผู้ทำตามกฎหมาย

แล้วต้องเผชิญกับปัญหาการข้ามถนนไม่ได้ด้วยอย่างนั้น สัญญลักษณ์นี้มีนัยว่ารัฐบาลแก้ปัญหา
ความเดือดร้อนของประชาชนอย่างเชื่องช้าไม่ทันการณ์ ทั้งที่มองเห็นอยู่ชัด ๆ ว่าใครเป็น
ผู้ผิดกฎหมาย แต่ก็ยังต้องมาประชุมกัน เหมือนกับจะพยายามปกป้องผู้ผิดกฎหมาย

เรื่องสั้นในกลุ่มนี้บางเรื่องเพียงแต่สะท้อนภาพ เช่น เด็กชายก่อนไปโรงเรียน
จบในรูปโศกนาฏกรรม คือ ก่อนถูกหัว ซึ่งเป็นเครื่องมือตักสัตว์ชนิดหนึ่งล้นเข้ามามีในขณะ
ที่เดินไปโรงเรียนวันแรก เช่นเดียวกับเลือดทางสี เมื่อลมฝนพัดมา และพอ ซึ่งจบลง
ด้วยความตายของตัวเอก คนที่แสนเหงา ผู้เขียนจบเรื่องโดยให้ตัวเอกปฏิเสธวิทยุซึ่งเป็น
ตัวแทนของการโฆษณาชวนเชื่อโดยไม่ยอมเปิดฟังอีก มีเรื่องสั้นอยู่สามเรื่องที่แสดงวิธีการ
แก้ปัญหาของตัวละครในแบบต่าง ๆ กัน คือในเรื่องแก้วหยดเดียว คนงานโรงงานแก้ว
เมื่อถูกเอารัดเอาเปรียบมาก ๆ เขาจนสุดทนก็นัดชุมนุมหยุดงานประท้วง ในน้ำน้ำฟ้า
วิธีการแก้ปัญหารุนแรงขึ้นอีกโดยชาวไร่ชาวนาที่ถูกนายทุนคดโกงจนสูญเสียที่ทำกินได้รวมตัว
กันและเตรียมอาวุธไว้ต่อสู้กับนายทุน และในเรื่องโศกนาฏกรรมบนถนนสายนั้น ประชาชน
ผู้รอข้ามถนนไม่เพียงแต่รวมตัวกันข้ามถนนจนทำให้รถชนกันเองและคนขับรถหลายคนถูก
พวงมาลัยรถตกตายคาที่เท่านั้น แต่กลุ่มของประชาชนยังตรงไปที่สถานที่ราชการที่กำลัง
ประชุมแก้ปัญหากันอยู่ และใคร่ระบายความโกรธแค้นจนกระทั่ง "ไฉนเสียงร้องขอชีวิต
ของบุคคลสำคัญกลุ่มนั้น มันดังโหยหวนอย่างน่าเวทนา รวากับว่าเป็นการเปล่งเสียง
ครั้งสุดท้ายของวามมีชีวิตอยู่" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล 2522 : 171) ทางออก
ในเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า ไม่เพียงแต่เอาเปรียบประชาชนเท่านั้นที่จะถูกพลังประชาชน
โต้ตอบ กลไกของรัฐบาลที่ไม่ทำงานเพื่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ก็ของโดนประชาชน
โต้ตอบด้วย เพราะมีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้สภาพความไม่เป็นธรรมดำรงอยู่

ส่วนในเรื่องหลายเชื่อนั้น ผู้เขียนแสดงให้เห็นว่าผู้ใดเอารัดเอาเปรียบประชาชน
สะกิดกันความเคียดแค้นของกำลังประชาชน ก็จะถูกพลังประชาชนตอบโต้ ทว่าดังที่เจ้าของ
กระท่อมในเรื่องโคนน้ำซัดจนเขื่อนและกระท่อมพัง แต่สิ่งที่ผู้เขียนบรรยายไว้ในตอนจบเรื่อง
ว่า "เจ้าของบ้านยื่นความเสียหาย (เล็กน้อย) ในครั้งนี้แล้วควรมีค้ำไม้ใหญ่ขึ้นมาพร้อมกับ
พิมพ์ว่า "คราวหน้าต้องสร้างเขื่อนให้ใหญ่กว่านี้" แต่ก็ไม่ได้เห็นมีคำตอบจากสายน้ำ"

(ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์ 2518 : 56) นั้น ที่ความได้ว่า ผู้เขียนยังไม่เห็นด้วยว่า การต่อสู้เฉพาะคราวจะให้เกิดสำเร็จที่สมบูรณ์ เพราะผู้ที่ได้รับการตอบโต้ยอมหาวิธีการใหม่ ๆ ที่แบบขลกว่าเก่ามาเอาไว้เอาเปรียบประชาชนอีก การตอบโต้เป็นคราว ๆ ไปอาจจะได้ผลในระยะสั้น ๆ เพราะต้นเหตุของปัญหายังไม่ถูกขจัด แม้ผู้เขียนจะไม่ได้ชี้ชัดว่าอะไรเป็นต้นเหตุของปัญหา แต่หากดูจากเรื่องสั้นเรื่องอื่นประกอบจะเห็นได้ว่านักเขียนเรื่องสั้นในช่วงนี้เชื่อว่าต้นเหตุของปัญหาคือ โครงสร้างของสังคมในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ กล่าวคือ ประชาชนไม่สามารถเป็นเจ้าของและควบคุมอำนาจรัฐได้อย่างแท้จริง ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมยังขาดการควบคุมจากรัฐเพื่อให้เกิดความเป็นธรรม ดังนั้นนักเขียนเรื่องสั้นในช่วงนี้หลายคนจึงเรียกร้องหรือมีทางเสียดสีเรียกร้องให้ขจัดปัญหา โดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมเสียใหม่ อาทิเช่น ในเรื่องโลกสองหน้า ได้สรุปไว้ตอนหนึ่งว่า "สภาพชีวิตมนุษย์จะดีขึ้นก็ต่อเมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยทำลายระบบสังคมคนกินคนนี้ให้หมดสิ้นไปเสียก่อนเท่านั้น"

(วิสา คัญทัพ 2517 : 239) เรื่องการจากที่รอการกลับมา กล่าวไว้ว่า ความหวังของผู้เสียเปรียบในสังคมที่เป็นอยู่นี้คือ "ความขัดแย้งของสังคมจะต้องจบลงอย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล 2519 : 82) ในเรื่องครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ผู้เขียนได้สรุปท้ายเรื่องว่า "การกดขี่ทุกระดับ เป็นภารกิจประจำวันที่จะต้องขจัดให้หมดสิ้น"

(ศรีดาวเรือง 2518 : 63) เรื่องความตายของคนสองคน ได้กล่าวถึงการกระทำของนักศึกษาที่ถูกมือปืนรับจ้างฆ่าว่า "เขาเป็นนักศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง เขาไม่พอใจในสังคมที่เป็นอยู่ และเห็นการเมืองเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคม"

(วัฒน์ วรรณยางกูร 2519 : 233) นอกจากนั้นเรื่องสั้นเรื่องอื่น ๆ ที่ลงจบโดยการให้ตัวละครตัดสินใจเข้าไปร่วมกับกองกำลังคอมมิวนิสต์ก็มีความได้ว่า ผู้เขียนเห็นว่าต้นตอของปัญหามากหลายในสังคมนี้นี้จะถูกขจัดให้หมดไปได้ด้วยการเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างสังคมเสียใหม่เท่านั้น

ในสภาพความเป็นจริง การจะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมให้พลิกหน้ามือเป็นหลังมือนั้นมิใช่จะกระทำได้ง่าย ๆ เพียงนโยบายสังคมนิยมประชาธิปไตยซึ่งมีพรรคการเมืองอย่างน้อยที่สุดสองพรรคที่ถือนโยบายนี้คือ พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย และพรรคแนวร่วมสังคมนิยม ถูกกล่าวหาในการหาเสียงเลือกตั้งปี พ.ศ. 2519 ว่าเป็นพรรคของ

คอมมิวนิสต์ ทั้ง ๆ ที่เคยมีนักวิชาการและอาจารย์กลุ่มหนึ่งแถลงไว้ว่า จะรวมตัวเป็น
 กลุ่มการเมืองเพื่อสมัครรับเลือกตั้งและจะใช้นโยบายสังคมนิยม เพราะเห็นว่าถ้าไม่ใช่
 นโยบายสังคมนิยมเพื่อแก้ปัญหาของว่างระหว่างคนรวยกับคนจนซึ่งห่างไกลกันมากขึ้นทุกที
 แล้ว ประชาชนก็คงต้องเป็นคอมมิวนิสต์แน่เมื่อประชาชนถูกบีบบังคับจนทนไม่ไหว
 (สยามรัฐ 2 มกราคม 2517 : 1, 16) แต่ความคิดและการกระทำเหล่านี้ก็ยังไม่
 สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมได้

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้สรุปลักษณะพิเศษของสังคมไทยในเรื่องเกี่ยวกับ
 โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และระบบความเชื่อไว้ว่า

พัฒนาการของสังคมไทยเป็นไปในลักษณะวิวัฒนาการมากกว่าการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว
 รุนแรงและกระทันหัน การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ก่อให้เกิดผลในการเปลี่ยน
 โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และระบบความเชื่อ หรือประเพณีดั้งเดิมที่แท้จริง
 ยังไม่เคยเกิดขึ้นในสังคมไทย ทั้งนี้ไม่มีข้อยกเว้นแม้แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 พ.ศ. 2475 หรือการปฏิวัติของนิสิตนักศึกษาประชาชนในเดือนตุลาคม 2516
 (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2523 : 238-239)

แม้จะเป็นเรื่องยากในการเปลี่ยนโครงสร้างสังคม แต่ความไม่เป็นธรรม
 มากมายที่ประชาชนต้องประสบทำให้ประชาชนมีอาจจะอยู่นิ่งเฉยโดยไม่ต่อสู้คัดค้านได้
 ประชาชนผู้เปราะบางได้น้อยเช่นกรรมกรได้รวมตัวกันเรียกร้องความยุติธรรมจากนายจ้าง
 ดังปรากฏสถิติข้อพิพาทแรงงานซึ่งแสดงไว้ในบทที่สอง ชาวนาซึ่งแม่โดยสภาพทั่ว ๆ ไป
 แล้วจะ "... แยกกันอยู่ และการมีความคิดผูกพัน แนบแน่นอยู่กับชะตากรรม พรหมลิขิต
 มีบุคลิกภาพแบบปัจเจกชนนิยมสูง คิดแก้ปัญหาระยะสั้น ไม่มองปัญหาระยะยาว ขาดระเบียบ
 วินัย มีอิสระดุดอง ทำให้ชาวนาไม่อยู่ในฐานะที่จะจัดตั้ง รวมกลุ่มกันอย่างมีระเบียบ"
 (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2523 : 238) ก็ยังต้องรวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องต่อสู้กับความ
 ไม่เป็นธรรม

เนื้อหาของเรื่องสั้นโคสสะท้อนภาพการต่อสู้เรียกร้องของประชาชนโดยเฉพาะ
ชาวไร่ชาวนาและกรรมกร เพราะบุคคลสองอาชีพนี้มีความยากจนและตกเป็นผู้เสียเปรียบ
มากที่สุด ในสังคมทุนนิยมที่ไม่เป็นธรรม การต่อสู้เรียกร้องของกรรมกรที่ปรากฏในเนื้อหา
เรื่องสั้นสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม นั่นคือการหยุดงานชุมนุมประท้วง ซึ่งผู้แต่ง
กล่าวถึงในเรื่องแล้วเราจะเห็นกัน เรื่องนี้ไม่ได้ระบุสาเหตุของการประท้วงแน่ชัด เพราะ
สารสำคัญของเรื่องต้องการแสดงให้เห็นว่า ผลประโยชน์อาจทำให้คนบางคนไขว่คว้าได้
ในเรื่องแก้วหยดเดียว คนงานโรงงานแก้วซึ่งมีนายตำรวจเป็นประธานบริษัท ทำนิต
กฎหมายแรงงานโดยจ่ายเงินเดือนแค่ 140 บาท จ้างเด็กอายุเก้าขวบสิบขวบทำงาน
เมื่อคนงานประสบอุบัติเหตุในการทำงานก็ไม่จ่ายแม้แต่ค่ารักษาพยาบาล ไม่จ่ายเงินชดเชย
เมื่อพิการเพราะการทำงาน ไล่คนออกโดยไม่มีความผิดและไม่จ่ายเงินชดเชยตามกฎหมาย
แรงงานด้วย คนงานจึงประท้วงหยุดงาน โดยไม่เกรงคำขู่ของผู้จัดการซึ่งอ้างอำนาจของ
นายตำรวจที่เป็นประธานบริษัท ส่วนในเรื่องคนสิ้นระฆัง เป็นการประท้วงของพนักงาน
สถานีรถไฟ เนื่องจากมีการปรับเงินเดือน แล้วเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ถ่วงเวลาการจ่ายเงิน
เอาเงินนั้นไปหาผลประโยชน์

ส่วนการต่อสู้ของชาวไร่ชาวนาก็เห็นถึงการรวมตัวเพื่อต่อสู้กับนายทุนและการ
เตรียมสู้ด้วยอาวุธ กล่าวคือในเรื่อง งูกินนา อดีตผู้ใหญ่บ้านชื่อ อินสอน ได้รวมชาวนา
เข้าเป็นกลุ่มแบบเดียวกับชาวนาในตำบลใกล้เคียง เพื่อขอต่อรองลดค่าเช่านากับเจ้าแก้ว
โรงเลื่อยในเมืองผู้เป็นเจ้าของนา แต่ในเรื่องน่าน้ำฟ้า การแก้ปัญหาของชาวนาใน
เรื่องสั้นเรื่องนี้ไม่ใช่การเรียกร้องขอความเป็นธรรมอีกต่อไป พวกเขาคับแค้นกับเล่ห์กล
ของนายทุนที่ใช้เล่ห์ทางกฎหมายและความไม่รู้หนังสือของพวกเขาอีกทีทำกินไป จึงตกลง
กันเตรียมปืนและซื้อลูกปืนเอาไว้เมื่อจะมีการมายึดที่ดิน เช่นเดียวกับเรื่องด้วยมือของพวกเรา
ซึ่งชาวไร่ชาวนาเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้ด้วยอาวุธกับเจ้าหน้าที่จะมายึดที่ดินของเขายักเป็น
เขตป่าสงวน ทั้งที่เขาทำกินบนผืนแผ่นดินนั้นมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ

นอกจากการต่อสู้เรียกร้องของกรรมกรและชาวไร่ชาวนา การต่อสู้ของนักศึกษา
 ประชาชนในวงการอื่น ๆ ก็ถูกสะท้อนให้เห็นดังกล่าวนำแล้วในเรื่องโศกนาฏกรรมบนถนน
 สายนั้น และหลายเชื่อกัน ซึ่งแสดงการต่อสู้ของประชาชนในรูปสัญลักษณ์ นคร เน่า
 แสดงภาพนักศึกษาประชาชนรวมตัวกันประท้วงผู้ป่วนซึ่งมาตั้งโรงงานในประเทศไทย โรงงาน
 เหล่านั้นปล่อยไอพิษจนกรุงเทพฯ กลายเป็นนคร เน่า และยังมีเรื่องสั้นอีกหลายเรื่อง
 สะท้อนภาพการต่อสู้ของนักศึกษาประชาชนในรูปของปัจเจกบุคคล ซึ่งมีทั้งการต่อสู้ทาง
 ความคิดและการกระทำ ดังปรากฏในเรื่องเสียงเรียกจากแผ่นดิน แสดงให้เห็นว่าปัญหา
 ของแผ่นดินบ้านเกิด เมืองนอนเป็นหนี้ ที่ของประชาชนทุกคนที่จะต้องร่วมกันต่อสู้แก้ไข
 พ่อของเหวียน วัน ฟา กลับไปช่วยปลดแอกแผ่นดินบ้านเกิดเมืองนอน ตัวเหวียน วัน ฟา
 เองเมื่อได้รับการปลดปล่อย เขาก็เดินทางไปฮานอยเพื่อร่วมภารกิจในการกู้เอกราชของ
 ชาตินี ยูทพงษ์ และนลิน ในเรื่องแล้วเราจะเห็นกัน เข้าร่วมการต่อสู้เรียกร้องของกรรมกร
 เพราะมองเห็นว่ากรรมกรถูกเอารัดเอาเปรียบ และเพราะสำนึกว่าจากหยาดเหงื่อแรงงาน
 ของคนจน ๆ นี้เองที่ทำให้เกิดมหาวิทยาลัยให้เขาได้เรียน ร้อย ในเรื่องก่อนถึงดวงดาว
 เป็นนักศึกษาและนักหนังสือพิมพ์มุ่งเห็นความจริงในสังคมว่าเต็มไปด้วยการกดขี่เอารัด
 เอาเปรียบ เขาตั้งปณิธานในการเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่จะยืนอยู่ข้างคนส่วนใหญ่ที่ทุกข์ยาก
 และเปิดโปงความไม่เป็นธรรมในสังคมเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสรู้ความจริง ตัวเอก
 ในเรื่องโลกสองหน้าสัญญาว่าเขาจะต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมที่ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับเท่าที่
 เขาจะสามารถทำได้ ในเรื่องไฟ ตัวเอกขัดแย้งทางความคิดกับพ่อซึ่งเป็นทหารในเรื่อง
 เกี่ยวกับสังคม แต่เขาก็เลือกเอาประชาชนโดยหวังว่าวันหนึ่งพ่อจะทรงรู้ความจริง พจน์
 ในเรื่องไปสู่การเปลี่ยนแปลง ได้ไปพบเห็นปัญหาที่แท้จริงของชาวไร่ชาวนาว่ายังขาดปัจจัย
 การผลิต และถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค่านายทุน เมื่อเข้าใจต้นเหตุของปัญหา เขาเกิดปณิธาน
 ว่าจะต้องศึกษาและร่วมต่อสู้กับประชาชนที่ยากจนมากขึ้น ในเรื่องกลับไปสู่จุดเริ่มต้น
 ชายหนุ่มตัวเอกของเรื่องเรียนจบมหาวิทยาลัย แต่ไม่ต้องการรับราชการ เพราะไม่เชื่อว่า
 เมื่อเข้าไปอยู่ในระบบราชการแล้วเขาจะทำอะไรเพื่อชาวบ้านได้ เขากลับบ้านทำนา
 ตั้งใจจะใช้วิชาความรู้ที่เรียนมาช่วยพัฒนาการทำนาทำกินของคนในหมู่บ้าน อาจารย์ไพโรลดา
 ในเรื่องไพโรลดา ต่อสู้กับความคิดและระเบียบเก่า ๆ ภายในมหาวิทยาลัย แม้เธอจะแพ้

จนถูกไล่ออกจากราชการ แต่ยังมีคัมม์อยู่กับความคิดของตน ไม่ทอดย เพราะเขเชื่อมั่นว่าไม่ว่าที่ไหนก็มีโอกาสที่จะทำงานตามความคิดของตนได้ และในเรื่องนาแดง ซึ่งเป็นเรื่องสั้นที่ผู้แต่งเสนอในรูปแบบของกลอนเปล่า แสดงความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชายหนุ่มคนหนึ่ง ซึ่งเมื่อแรกสัมผัสความจริงของสังคมก็เกิดความสับสน แสวงหาอยู่พักหนึ่ง แต่ในที่สุดก็กลายเป็นผู้มีปณิธานที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น

เนื่องจากในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 นักศึกษามัธยมศึกษาในทางสังคมและการเมืองมาก การตื่นรู้ต่อสู้ทั้งทางสังคมและการเมืองในเนื้อหาเรื่องสั้น ยกเว้นกรรมกรและชาวนาแล้ว ตัวเอกส่วนใหญ่จึงเป็นนักศึกษาหรือผู้ที่เพิ่งจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัย ซึ่งนับว่าสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม

ในท่ามกลางการต่อสู้ของกรรมกร ชาวไร่ชาวนา และนักศึกษาประชาชนนั้นย่อมมีผู้เสียผลประโยชน์ที่เคยได้รับ จึงมีการต่อต้านการเคลื่อนไหวของผู้เรียกร้องความเป็นธรรม หรือในบางครั้งเพียงความขัดแย้งกันทางความคิดก็เกิดการต่อต้านกลั่นแกล้งเสียแล้ว เช่นที่ อาจารย์ไพโรลดา โคนไฉ่ออกจากราชการ หรือคำรงในเรื่องไปสู่การเปลี่ยนแปลง โคนสั่งพักการเรียบ เพียงเพราะแสดงความคิดเห็นว่า พรรคคืบบางเรื่องมีเนื้อหาทางไกลจากชีวิตความเป็นจริงเท่านั้น

การต่อต้านการเคลื่อนไหวต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมในเนื้อหาเรื่องสั้นวิธีที่เด่นชัดที่สุดคือ การใช้ความรุนแรง เริ่มตั้งแต่เรื่อง ดอกไม้ที่เธอถือมา ซึ่งผู้เขียนเขียนถึง การต่อสู้ของนักศึกษาต่อต้านจนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และถูกฝ่ายรัฐบาลใช้ความรุนแรงจนต้อง "มาหักล้มตกเกลื่อนกลิ้งกลางคืน กลางกิลันเลือดวันเป็น" (อัศศิริ ธรรมโชติ 2521 : 52) ในเรื่องก่อนถึงดวงดาว ร้อยนักหนังสือพิมพ์เข้าไปซุกคืบเปิดโปงเรื่องราวของคนไทยผู้มีอำนาจร่วมมือกับต่างชาติโกงทรัพย์สินของชาติ ทำลายผลประโยชน์ของชาติและประชาชน การกระทำของร้อยถูกต่อต้านครั้งแรกด้วยการชุมนุม แต่เขาก็ยังทำงานตามความคิดของเขาต่อไป ในที่สุดเขาถูกลอบยิงตาย ในเรื่องความตายของคนสองคน ฝ่ายต่อต้านการเคลื่อนไหวต่อสู้ของนักศึกษาประชาชนจำมือเป็นยิงนักศึกษาโดยให้เหตุผลว่า เป็นคอมมิวนิสต์ก่อความวุ่นวาย ในเรื่องกินนา สายรั้งจ้างเถาแก่โรงเลื่อยผู้เป็นเจ้าของนาจึงอินสอนอดีตผู้ใหญ่นาน ซึ่งเป็นหัวเรี่ยวแรงรวบรวมชาวนาไปทอรองราคาค่าเช่ากับเถาแก่

ปรากฏการณ์ในสังคมที่เป็นชาวลองในหน้าหนังสือพิมพ์ที่มีการลอบสังหารนักศึกษาและประชาชนที่มีบทบาทเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมและการเมืองหลายราย เช่น นายแสง รุ่งนิรันดรกุล นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง และกรรมการพรรคสังคมนิยม อันเป็นพรรคของนักศึกษาฝ่ายก้าวหน้าในมหาวิทยาลัยรามคำแหงถูกลอบสังหาร เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2517 นายอมเรศ ไชยสะอาด นักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล เป็นรองประธานสหพันธ์นักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดลฝ่ายกิจกรรมภายนอกและกรรมการศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เคยร่วมงานต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกาและขับไล่อเมริกันชนในไทย ถูกลอบสังหารขณะออกฝึกงานภาคสนามตามโครงการของมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งมุ่งให้นักศึกษาได้ฝึกใช้ความรู้เพื่อประชาชนในชนบท ที่หมู่บ้านคานนอก อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2517 ดร.บุญสนอง บุญโยทยาน เลขาธิการพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ถูกลอบสังหารขณะขับรถกลับบ้าน เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2517 และนายอินตา ศรีบุญเรือง ประธานสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ภาคเหนือถูกลอบสังหาร เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2518

มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ตามทางเสี้ยมในเรื่องสั้น ถือว่าการคัดค้านปัญหาอย่างหนึ่งของรัฐบาลถือเป็นการต่อต้านการเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชนวิธีหนึ่งด้วย ทางเสี้ยมนี้ปรากฏชัดเจนในเรื่อง โศกนาฏกรรมบนถนนสายนั้น กับนครเน่า เพราะเรื่องราวของปัญหาที่ปรากฏในเรื่องนั้นชี้ให้เห็นชัดเจนว่าพลังประชาชนเป็นฝ่ายถูกกดขี่ ไม่จำเป็นต้องมาประชุมแก้ปัญหาอะไรกันอีกแล้วหากรัฐบาลยืนอยู่ข้างความถูกต้อง จึงกลายเป็นว่าการประชุมเพื่อแก้ปัญหาของรัฐบาลกลายเป็นการถ่วงเวลาที่จะปฏิบัติตามคำเรียกร้องของประชาชน และตามสภาพความเป็นจริงก็มีบุคคลากรของรัฐออกโรงต่อต้านการต่อสู้ของนักศึกษาประชาชน โดยใช้เครื่องมือของรัฐ เช่นในกรณีสถานีวิทยานเกราะ หัวหน้าฝ่ายรายการซึ่งเป็นตัวตั้งตัวตึงในการโจมตีนักศึกษาประชาชนเป็นข้าราชการทหาร และตามกฎหมายแล้วเอกชนไม่มีสิทธิตั้งสถานีวิจัย จึงต้องถือว่าสถานีวิจัยเป็นเครื่องมือของรัฐบาล อยู่ในความควบคุมดูแลของรัฐบาล สถานีวิทยานเกราะซึ่งเป็นสถานีวิจัยในสังกัดกระทรวงกลาโหม ได้โจมตีขบวนการนักศึกษาประชาชนที่เคลื่อนไหวเรียกร้องความเป็นธรรมและขณะเดียวกันก็หนุนกลุ่มผู้ต่อต้าน

นักศึกษาประชาชน เช่น กลุ่มกระทิงแดง อยู่ในที่ จนกระทั่งนักศึกษาก่อการประท้วงการกระทำของสถานีวิทยูแห่งนีที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2519

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ได้กล่าวตำหนิการกระทำของสถานีวิทยูยานเกราะ เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2519 ว่า

สถานีวิทยูยานเกราะออกข่าวร้ายประชาชน ในยามที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะเช่นนี้ ทุกฝ่ายมีหน้าที่ต้องสามัคคีกัน ทำไมออกข่าวให้แตกแยกความสามัคคีกัน เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ข้าราชการทุกคนมีหน้าที่สร้างความสามัคคี ทำไมสถานีวิทยูของทางราชการจึงมาช่วยให้ออกความสามัคคีกัน (สยามจดหมายเหตุ เล่ม 1 2519 : 663)

การที่สถานีวิทยูยานเกราะเป็นของทางราชการ และม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้าคณะรัฐบาล ทำให้สรุปความจริงได้ประการหนึ่งว่า รัฐบาลที่มีรูปเป็นประชาธิปไตยมาจากการเลือกตั้งของประชาชน ยังไม่สามารถควบคุมอำนาจรัฐได้อย่างแท้จริง เพราะหากควบคุมได้ สถานีวิทยูยานเกราะควรจะหยุดบทบาทลงเพียงเท่านั้น เพื่อความสามัคคีของคนในชาติอย่างที่ท่านายกรัฐมนตรีปรารถนา ไม่ใช่ยังคงมีบทบาทแบบเดิมเรื่อยมาจนกระทั่งกลายเป็นศูนย์ปลุกระดมกำลังต่อต้านนักศึกษาในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

ตามข่าวที่ปรากฏในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ไม่ปรากฏว่าขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของนักศึกษาประชาชนใช้วิธีการรุนแรงอย่างผิดกฎหมายตอบโต้ความรุนแรงของฝ่ายต่อต้าน แม้จะมีแถลงการให้ประชาชนตอบโต้ความรุนแรงด้วยความรุนแรง เช่น แถลงการของพรรคจุฬาราชวิทยาลัย ดังได้กล่าวแล้วในบทที่สอง แต่นั่นก็เป็นเพียงความคิดซึ่งยังไม่ได้แปรมาเป็นการกระทำ แต่ในเนื้อหาเรื่องสันนิษฐานมีปรากฏทั้งที่เป็นตัวหนังสือ และการกระทำตอบโต้ความรุนแรงด้วยความรุนแรงของตัวละคร แต่ประการหลังมีน้อย

เรื่องสันนิษฐานซึ่งเห็นว่า ต้องใช้ความรุนแรงตอบโต้ความรุนแรงเท่านั้นจึงจะเอาชนะศัตรูของประชาชนได้ เห็นได้จากเรื่องเกี่ยวกับวันเวลาและศัตรู ซึ่งผู้แต่งเขียนไว้ตอนหนึ่งว่า

จะมีแต่วิธีการเป็นตอบเป็น ความรุนแรงต่อความรุนแรงเท่านั้นที่ประชาชนจะมีชัยชนะเหนือ
 ทรราช และสามารถแหวกคานายที่เหล่าจักรวรรดินิยมอันชั่วช้าซึ่งคักไว้ (ลดาพร ศรีสัจจัง
 2518 : 91)

ในเรื่องเด็กหญิงคนนั้นกับการปฏิวัติ ผู้เขียนชี้ว่าโดยใช่ท่วงทำนองคาคการณว่า
 ผมคิดไม่ออกเลยว่า ถ้ายังมีการกดขี่เอารัดเอาเปรียบกันอยู่อย่างนี้แล้ว มวลชนอันไพศาล
 จะไม่ลุกฮือขึ้นมาโค่นล้มระบบเลวทราม แน่จนไม่วันใดก็วันหนึ่ง (วิสา ศุภทัต 2517:201)

"โคลนล้ม" นั้นบอกนัยของวิธีการอันรุนแรง เช่นเดียวกับในเรื่องโลกสองหน้า ซึ่ง
 ใช้คำว่า "ทำลาย" บอกนัยความรุนแรงเช่นกันโดยผู้แต่งชี้ว่า

สภาพชีวิตมนุษย์จะดีขึ้นก็ต่อเมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยทำลายระบบสังคมคนกินคนนี้ให้
 หมดสิ้นไปเสียก่อนเท่านั้น (วิสา ศุภทัต 2517 : 239)

ส่วนเรื่องสั้นที่ให้ตัวละครตอบโต้ฝ่ายต่อต้านการเคลื่อนไหวของประชาชนนั้น มีน้อย
 ที่ปรากฏชัดเจนที่สุดคือในเรื่องงูกินนา หลังจากตายมือปืนรับจ้างยิงผู้นำชาวนาแล้วก็เกิด
 ความสำนึกว่าแท้จริงแล้วศัตรูของเขาคือ เจ้าแก้งเลื้อยเจ้าของนาที่พยายามทำลายการ
 รวมตัวของชาวนานั่นเอง หาก เขาจึงหยิบปืนขึ้นมาอีกครั้ง และตั้งปฏิธานว่า "พรุ่งนี้
 กระบอกปืนจะหันกลับ" นั่นคือเขาคัดสินใจใช้ความรุนแรงตอบโต้ความรุนแรงของฝ่าย
 ต่อต้านการเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชน

ถึงไต่ถลาแล้วก็ตามทางเสียงในเรื่องสั้น การคัดสินใจชาของรัฐบาลหรือ
 เจ้าหน้าที่ยุ่เกี่ยวข้อง ก็ถือเป็นการต่อต้านการเคลื่อนไหวต่อสู้ของนักศึกษาประชาชนรูปแบบ
 หนึ่ง จึงมีเรื่องสั้นอีกสองเรื่องที่นักศึกษาประชาชนตอบโต้ด้วยความรุนแรง คือเรื่อง
 โศกนาฏกรรมบนถนนสายนั้น ซึ่งประชาชนเข้าไปทำร้ายเจ้าหน้าที่เพราะประชุมกันไม่รู้จัก
 เสรีจิ้น และเรื่องนครเฝ้า ตัวละครใช้น้ำมันและระเบิดเผาทำเนียบ ซึ่งคณะรัฐมนตรี
 ไล่ประชุมแก้ปัญหาไอพิษจากโรงงานที่ประชาชนประท้วง เนื่องจากประชุมกันนานเหมือนจะ
 ถ่วงเวลา

ในขณะที่ในสังคมมีการต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมอย่างกว้างขวาง และเรื่องสั้นก็ได้อะทอนภาพเหล่านี้ รวมทั้งชี้แนะแนวทางแก้ปัญหาด้วยวิธีต่าง ๆ แล้ว เนื้อหาเรื่องสั้นในช่วงนี้ยังมีทางเสียงแสดงความมั่นใจว่าในที่สุดชัยชนะจะเป็นของประชาชน หากต่อสู้โดยไม่ย่อท้อ สังคมที่เป็นธรรมกับทุก ๆ คนก็จะมาถึง ทางเสียงแสดงความมั่นใจนี้มีอยู่ในเรื่องการจากที่รอกการกลับมา ซึ่งฝากความหวังว่านักศึกษาซึ่งมีโอกาสดีกว่าประชาชนทั่วไปจะต้องพยายามช่วยกันกำจัดความเลวร้ายในสังคมให้หมดไป เด็กหญิงคนนั้นกับการปฏิวัติโลกสองหน้า ซึ่งนอกจากมีทางเสียงเชื่อมั่นในชัยชนะของประชาชนแล้ว ยังได้ชี้แนะว่าในการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมนั้นต้องใช้พลังกรรมกรและชาวนาเป็นหลัก นิสิตนักศึกษาเป็นเพียงแรงหนุนช่วย / คนแปลกหน้า เกี่ยวกับวันเวลาและศัตรู ซึ่งเป็นเรื่องทำนองคาดการณ่ว่าวันหนึ่งศัตรูของประชาชนจะถูกลงโทษจากประชาชน ไฟ ซึ่งลุกชัคแย้งทางความคิดกับพ่อ แล้วเลือกอยู่ข้างประชาชนเพราะมองเห็นว่าในที่สุดแล้วประชาชนก็จะชนะ เพราะประชาชนเป็นฝ่ายถูกต้อง ~~นิสิต~~ ซึ่งผู้แต่งเขียนในเชิงสัญลักษณ์ทำนายว่า การต่อสู้ระหว่างประชาชนกับบุคคลชั้นปกครองที่มีแจะรวางโรยและพินาศไปในที่สุด ไปสู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งตัวละครแสดงความเชื่อมั่นว่าชัยชนะต้องเป็นของประชาชน สังคมที่ประชาชนต้องการจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน

แม้ตามสภาพที่เป็นจริง สังคมที่เป็นธรรม สังคมที่ปราศจากการกดขี่ขูดรีด สังคมที่ช่องว่างระหว่างคนรวยคนจนลดลงจะยังไม่เกิด แต่สังคมเช่นนั้นย่อมเป็นสังคมที่ประชาชนไทยซึ่งส่วนใหญ่ยากจนปรารถนาแน่นอน ไม่อาจกล่าวได้ว่าทางเสียงแสดงความมั่นใจในชัยชนะของประชาชนในเนื้อหาเรื่องสั้นนั้นสอดคล้องกับความเป็นจริง คือความรู้ลึกของประชาชนหรือไม่ เพราะไม่มีข้ออ้างอิงที่สามารถยืนยันได้ แต่กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ของเรื่องสั้นกับสภาพสังคมในกรณีนี้ คือรูปแบบสังคมที่เป็นธรรมนั้น เป็นที่ปรารถนาของประชาชนผู้ทุกข์ยากด้วยเช่นกัน เพราะหากประชาชนไม่ปรารถนาการต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมก็จะไม่เกิดขึ้นแน่นอน

ความสัมพันธ์กับสภาพสังคม

ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมกับสภาพสังคมนี้ จะแยกการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เป็นสามด้าน คือ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และค่านิยม

เศรษฐกิจ

ประเทศไทยเป็นประเทศด้อยพัฒนาและยากจน ซึ่งตรงกับลักษณะของประเทศด้อยพัฒนาที่วิทยากร เชียงกูล เขียนไว้ว่า

ประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่คล้ายกันคือ อาชีพและรายได้ของประชาชนส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับ การเกษตร หรือการผลิตสินค้าขั้นต้น อื่น ๆ เป็นต้นว่า การทำเหมืองแร่และการขุดน้ำมัน การผลิตสินค้าเกษตรของประเทศด้อยพัฒนาโดยทั่วไป เป็นไปอย่างล้าสมัย ขาดประสิทธิภาพ เมื่อเทียบกับการทำการเกษตรในประเทศพัฒนาแล้ว ขณะที่การทำเหมืองแร่และการขุดน้ำมันอยู่ภายใต้กำมือของนายทุนต่างชาติ การที่ประเทศด้อยพัฒนาทำการเกษตรโดยที่ไม่มีประสิทธิภาพและขายไม่ได้ราคา กับ การที่ประเทศพัฒนาเข้ามาลงทุนพัฒนาทรัพยากรของประเทศด้อยพัฒนาไปใช้โดยไม่ให้ค่าตอบแทนค่า เป็นสาเหตุสำคัญสองประการที่ทำให้ประเทศด้อยพัฒนามีรายได้น้อยและอยู่ในสภาพยากจนจนแค่น (วิทยากร เชียงกูล 2517 : 16)

ประชาชนไทยส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตรจึงตกอยู่ในฐานะผู้ยากจนไปโดยปริยาย และถ้าหากดูจากรายได้ประชากรต่อคนต่อปีดังปรากฏในบทที่สองแล้ว ก็สรุปได้ว่าคนไทยส่วนใหญ่ยากจน ความยากจนนั้นนอกจากเกิดจากสภาพโดยทั่วไปของประเทศด้อยพัฒนาแล้วยังเกิดจากเหตุอีกสองประการคือ การกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม และเพราะโครงสร้างเศรษฐกิจเสรีนิยม ซึ่งวิทยากร เชียงกูล เขียนไว้ว่า

...ลักษณะที่สำคัญทางเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่งคือ การกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรมใน
 หมู่คนของประเทศด้อยพัฒนาเอง เพราะในขณะที่ชาวนาต้องทำงานหนักหารายได้มา
 พอกินพอใช้ไปวัน ๆ โดยไม่มีทางที่จะสะสมความร่ำรวยขึ้นมานั้น บรรดาคนอื่นประเภท
 หนึ่ง เช่น เจ้าของที่ดิน พ่อค้า นักอุตสาหกรรม นายธนาคารหรือนายทุนใหญ่โดย
 ทั่วไป กลับสามารถสะสมความร่ำรวยที่ได้จากค่าเช่า ดอกเบี้ย กำไร ผลตอบแทน
 อื่น ๆ ซึ่งมีอัตราสูงไต่มาขึ้นทุกที ทำให้ช่องว่างแห่งความแตกต่างทางรายได้ของคน
 กลุ่มแรกและกลุ่มหลังนี้วันแต่ละจะขยายกว้างขึ้น เพราะโครงสร้างของเศรษฐกิจระบบ
 เสรีนิยมที่อาจจะเรียกว่า "มือใครยาวสาวได้สาวเอา" เปิดโอกาสให้คนที่รวย
 สามารถพัฒนารฐานะทางเศรษฐกิจของตนได้สูงกว่าคนที่จนอยู่แล้ว....(วิทยากร เชียงกูล
 2517 : 19)

เนื้อหาเรื่องสั้นในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ได้สะท้อนภาพ
 ความยากจน การมีชีวิตอยู่อย่างคนแค่นของชาวนาและกรรมกร ซึ่งเป็นกลุ่มคนกลุ่มใหญ่ที่สุด
 ของประเทศ และเป็นกลุ่มคนที่มียาได้น้อยของประเทศด้วย

เรื่องสั้นที่สะท้อนภาพความยากจนเพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และถูกเอารัด
 เอาเปรียบ ถูกกดขี่จากนายทุนของชาวไร่ชาวนา ได้แก่เรื่อง งูกินนา ซึ่งชาวนายากจน
 เพราะอยู่ในดินกันดาร ต้องเช่านาเจ้าแก่โรงเลื่อยในเมืองท่ากินในราคาแพง ผู้แต่งให้
 คำตอบในเชิงสัญลักษณ์ว่าพวกเขายากจนเจียนตายกันอยู่ เพราะงูจากในเมืองใหญ่ออกมา
 อาละวาด จนพวกเขาต้องคอย ๆ ล้มตายกันไปทีละคนสองคน งูนั้นเป็นสัญลักษณ์ของ
 นายทุนและพ่อค้าจากในเมือง ซึ่งเป็นเจ้าของที่นาและผู้รับซื้อผลิตผลของพวกเขาในราคาต่ำ
 นาน้ำฟ้า แสดงสภาพที่ชาวนาต้องฝากความหวังไว้กับน้ำฝน น้ำชลประทานผ่านเฉพาะที่นา
 คนรวย ๆ จะทำนาสองครั้งอย่างที่ว่าการชักชวนก็ทำไม่ได้ ชาวบ้านถึงกับกล่าวออกมาด้วยความ
 อึดอัดอันตันใจว่า

กินน้ำหลวงมันเคยผ่านที่น้ำไอพวกจน ๆ อย่างเราบ้างหรือเปล่าละ ถ้าที่นั่นไม่มีคนโต ๆ
อยู่ควยอย่างน้อยก็ของกำนัน หรือผู้ใหญ่ เรื่องนี้เข้าไปถามทีไร เขาก็บอกว่าทำตามแผนที่
ก็แผนที่นั้นมันใครเขียน เขาว่าค่าทำเหมืองทำฝายมันแพง มันสร้างยากสร้างเย็น ช่าง
สงสัยอยู่เหมือนกันว่าไอที่กันคลองเก็บน้ำไว้เหนือเขื่อนนะ มันเก็บไว้หาพระแสงอะไร
(สถาพร ศรีสังข์ 2518 : 111)

การทำนาโดยอาศัยฝนเพียงอย่างเดียวเป็นเรื่องเสี่ยง โดยปกติชาวนาก็หากิน
ปีต่อปีอยู่แล้ว ถ้าโคนนาแล้งเสียปีหนึ่งก็ต้องกู้ยืมเขามากินมาใช้ หนี้สินและดอกเบี้ยเป็น
ภาระผูกพันที่ทำให้ชาวนาต้องสูญเสียที่ทำกินให้แก่นายทุนเงินกู้ นายทุนในนาน้ำฟ้ายังใช้วิธี
คดโกงชาวนา โดยให้ยืมเงินมาซื้อปุ๋ย ชาวนาไม่รู้หนังสือก็เซ็นชื่อไว้ในหนังสือสัญญา
สองสามเดือนต่อมา ชาวนายังไม่ทันจะเกี่ยวข้าวก็แจ้งว่า ถึงเวลาชำระหนี้สินแล้ว ถ้าไม่
ชำระก็ต้องยึดที่นา

ในเรื่องซึ่งรวันแตกทำลาย และว่าบนฟ้า สะท้อนภาพความลำบากยากแค้น
ของชาวนาที่ไม่มีนาของตัวเอง และไม่สามารถเช่านาผู้อื่นทำได้ ต้องครองชีพอยู่ด้วยการ
รับจ้างเกี่ยวข้าวและรับจ้างเลี้ยงวัวแบ่งลูกกับเจ้าของ สองปีถึงจะได้ลูกวัวตัวหนึ่ง แต่ก็
ต้องระวังวัวให้ดี ถ้าถูกขโมยไปก็จะต้องชดใช้ให้เจ้าของ มีชีวิตอยู่เพื่อสร้างความร่ำรวย
ให้คนอื่น ดังที่ในเรื่องซึ่งรวันแตกทำลายบรรยายไว้ตอนหนึ่งว่า

พวกเราไม่มีที่ดินทำกิน ความรู้ก็เพียงแค่ว่า ป.4 ข้างอ่านไม่ค่อยออกเขียนไม่ค่อยได้
ถูกเขาหลอกมอไป สิ่งที่เราจะมีก็เพียงพลังที่ใช้สร้างความร่ำรวยให้แกคนอื่นเท่านั้น
(ศรีดาวเรือง 2519 : 145)

หยาดเหงื่อสีน้ำเงิน สะท้อนภาพชีวิตของชาวไร่ที่มีชีวิตอยู่คล้ายกับเป็นผู้สร้างสมบัติ
ให้นายทุน เพราะต้องกู้หนี้ยืมสินเขามาลงทุนปลูกข้าวโพด และต้องใช้หนี้ด้วยข้าวโพดซึ่งคิด
ได้ในราคาต่ำ ในที่สุดภาระหนี้สินก็ทำให้เสียที่ทำกิน ผู้เขียนบรรยายถึงภาพชีวิตที่เหมือน
เกิดมาเป็นทาสนายทุนไว้ตอนหนึ่งว่า

แผนส่งสารเพื่อเหลือเกิน พอมาถึงเปเล่ หักร่างนางพจนป้าเป็นไร่ ทำงานหนักเหมือน
เครื่องจักรหลายต่อหลายปี แต่พอไม่ได้อะไรเลย ยกที่ไร่ให้เจ้าแก่แล้วยังไม่หมดหนี้
ต้องหาเงินใช้ให้อีกสองพันกว่าบาทจึงหมดพันธะ (วันน์ วรรณางกูร 2519 : 181)

ในเรื่อง ภูกินนา และฝุ่นรอน แสดงภาพความยากจนของชาวไร่ชาวนา โดย
ในเรื่องแรก ชาวนามีรายได้น้อยพอใช้จ่ายจนต้องรวมตัวกันเรียกร้องให้นายทุนเจ้าของที่ดิน
ลดราคาค่าเช่าลงบ้าง ส่วนในฝุ่นรอนแสดงภาพชีวิตคนชนบทที่ขาดแคลนไปทุกอย่าง แม้
แต่เสื้อผ้าซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของชีวิตก็ต้องรอให้คนในเมืองนำไปแจก

ความยากจนคนแค่นของชาวไร่ชาวนานั้น ตามสภาพความเป็นจริงปรากฏในคำ
เรียกร้องของชาวนาต่อรัฐบาลว่าเป็นเพราะไม่มีที่ทำกินของตนเอง มีหนี้สิน และขายผลผลิต
ได้ในราคาต่ำถึงใกล้ค่าแล้วในบทที่สอง เรื่องสั้นที่กล่าวพาดพิงถึงชาวไร่ชาวนาทุกเรื่อง
ก็จะกล่าวถึงความยากจนคนแค่นของพวกเขาด้วย ซึ่งสรุปได้ว่าเนื้อหาเรื่องสั้นสอดคล้องกับ
สภาพที่เป็นจริงในสังคม

ส่วนภาพชีวิตที่ยากจนลำเค็ญของกรรมกรมีปรากฏในเรื่อง แก้วหยดเดียว ซึ่งแสดง
ให้เห็นชีวิตของคนงานในโรงงานแก้ว ซึ่งถูกนายจ้างเอาเปรียบโดยจ่ายค่าแรงเพียงเดือน
ละ 140 บาท ต่ำกว่าอัตราค่าจ้างขั้นต่ำที่กรมแรงงานกำหนดไว้มาก ทั้งยังไม่มีสวัสดิการ
ใด ๆ ทั้งสิ้น ประสบอุบัติเหตุในการทำงานก็ไม่จ่ายค่ารักษาพยาบาล ไม่จ่ายค่าชดเชย
เมื่อพิการเพราะการทำงาน ไล่นักงานออกโดยไม่มีความผิด เพียงแค่นักงานที่ออกไปส่ง
แก้วแว่นกินข้าวเพราะเห็นว่าจะกลับมากินที่โรงงานไม่ทันก็ถูกนายจ้างตำว่า จนในที่สุดก็
ถูกไล่ออก

ในเรื่องคนทำอิฐ ผู้เขียนแสดงภาพการทำงานของคนที่ทำอิฐ บ้านท่ากระแซง
กว่าจะได้อิฐแต่ละก้อนนั้นเหนื่อยนัก มีความท้อหนึ่ที่ว่า

...คนที่ทุ่มแรงงานทำกินเล่นเป็นก้อนอิฐสำหรับก่อสร้าง กว่าจะได้อิฐแต่ละก้อนแสนเหนื่อย
ยาก เมื่อยล้า ปวดแสบปวดร้อน ผิวแตก ร้อนผิวกาย งานของเขามีทั้งสะเทือนน้ำสะเทือนบก
และตากแดด เริ่มแต่ถือเรือมาดอีก ๆ หาทำเลทำดินที่น้ำขึ้นและดินดี เพื่อล้เลียงดิน
ไถน้ำใส่เรือมาดจนเพียบ ถอนกลับลานอิฐ

กว่าจะดำดินได้เต็มเรือ ตาแดงกำ ปวดแหวะ คนทำอิฐแก่ตัวลงมักพาฟางหนุนอก
 ปอดพวกเขานึกโศกเพราะต้องกลั้นหายใจนาน ๆ อยู่ใต้น้ำ พร้อมกับละเทาหยิ่งคุณภาพดิน
 เสี่ยงทอดมกระเบื้องหรือเศษแก้วที่คนมักง่ายเหยียงทิ้งไว้ สองมือกอบดินเลนเหลว ๆ
 กับอก กินอุณน้ำหนักอึ้ง ก่อนสิ้นอีกหายใจสุดท้าย เขาก็หะลึ่งสู่วินน้ำพร้อมด้วยดินในอุ้งอก
 หึ่งลงเรือทั้งแฉะ ๆ พอเรือเทียบหลุมดินขายน้ำ เด็กซึ่งกำลังเล่นอยู่ที่ลานอิฐจะเฮโล
 มาช่วยกันไขสองมือกอบดินโยนลงหลุมดิน โรยกลับเพื่อให้อิฐสุกทั่วแผ่นเมื่อเผา และโรย
 ชี้เถ้ากลับเพื่อให้อิฐเหนียว เด็กช่วยกันบ่าเทาเล็ก ๆ ลงบนเลนเพื่อให้กลับและชี้เถ้า
 เกล้าเป็นเนื้อเดียวกับดิน เหนียวเหมือนบุกไปบนหลุม พวกเขาร้องพร้อมกันเป็นเสียง
 อูยเลอูย ดังชมทองน้ำ แดกกล้าเผารางคำเป็นเหนียง
 ดินเลนถูกดำเลียงจากหลุมดินไปสู่ลานอิฐ โดยล้อเลื่อนเพื่อเข้าพิมพ์ตากแดดไว้บนลาน
 พอแห้งหมาดก็ใช้มีดแทงขอบให้เป็นสี่เหลี่ยมเรียบ ดังโปรง ๆ ตากแดดให้แห้งสนิทจึง
 ชำเลียงเข้าเพิง จนเตาอิฐสูงสักห้าศอก เจ็ดศอก ซึ่งเทียบความสูงได้จากหลังคาบ้าน
 ก็เอาเสนาหาให้ทั่ว ตั้งเตาเผา (ฉันทน์ วรรณยางกูร 2519 : 261-263)

ขบวนการผลิตที่ยากลำบากและเสี่ยงอันตรายนี้ กลับได้คำตอบแทนน้อยมาก นายทุน
 แบ่งเขตกันรับซื้ออิฐ ใ้ราคาเพียงร้อยละห้าบาท ทำให้ชาวบ้านทำกระแฉงมีชีวิตอยู่อย่าง
 ขัดสน ทั้ง ๆ ที่ทำงานหนัก

ในเรื่องห้องพระ ผู้เขียนสะท้อนภาพของชาวนาที่กลายมาเป็นกรรมกรในกรุงเทพฯ
 ที่อยู่อาศัยของเขาก็ไม่พ้นสลัม เขาทำงานก่อสร้าง ภารยารับจ้างร้อยพวงมาลัยคอกไม้สด
 การขายแรงงานไม่เคยมีหลักประกันความมั่นคง เขาต้องว่างงานเพราะนายจ้างบอกเลิก
 จ้าง ภารยาก็ป่วยด้วยไข้หัดกระดูก เขาต้องเก็บกระต่ายจากกองขยะไปขายเอาเงินมา
 ประทั้งชีวิตตนและลูกเมีย ขณะเก็บกระต่ายเขาได้รับการว่าจ้างให้ซ่อมห้องพระของบ้าน
 ใหญ่โตหลังหนึ่ง เขาทำงานทั้งวัน ได้ค่าจ้างเพียง 30 บาท "ที่จริงเขาคิดว่าเขาควร
 จะได้รับมากกว่านั้น แต่จะคิดอะไรได้เล่าเขาไม่มีอะไรที่จะเรียกร้องต่อรองคุณท่านเจ้าของ
 บ้านได้เลย เขามีเพียงแรงงานที่จะขาย" (สถาพร ศรีสัตยจิง 2519 : 101)
 ครั้นกลับมาถึงบ้านก็ได้รับข่าวร้ายซ้ำ เขามาคิดว่า หากการมาไล่ที่ในสลัมที่เขาอยู่ เพื่อเอา
 ที่ปลูกบ้านให้คนจนเขาชื่อ

ในเรื่องพ่อ แสดงภาพชีวิตที่ยากจนต้องชวนขายทำงานทุกอย่างที่พอจะทำได้ของ
นักการสถานีรถไฟซึ่งมีลูกถึงเก้าคน แต่มีเงินเดือนเพียง 400 บาท ชีวิตความเป็นอยู่ใน
ครอบครัวของเขาผิดเคียงคนแค่น้อยแล้ว เขายังต้องมาจูงกับนายสถานีซึ่งสนิทสนมกับพ่อค้า
ประจำท้องถิ่นที่พยายามจะให้เขาและเพื่อนคิดราคารับจ้างขนสินค้าตามน้ำหนักที่พ่อค้าคนนั้น
บอกโดยไม่ต้องรัง เมื่อเขาย้ายเบี่ยงเพราะเห็นว่าไม่ยุติธรรม เขาก็โดนขู่ โดนบีบคั้น
ต่าง ๆ นานา จนต้องหันเข้าหาเหลาอย่างคนจนหนทาง

ในเรื่องเลือดต่างสี แสดงภาพชีวิตที่แตกต่างกันของเด็กที่เป็นลูกกรรมกรกับสามล้อ
กับลูกเจ้าแก้วที่มีสามล้อให้เขาและขาย เด็กสองคนนี้มีชีวิตต่างกันราวฟ้ากับดิน ในขณะที่คน
หนึ่งพร้อมทุกอย่าง อีกคนกลับขาดทุกสิ่งที่เป็นต่อการเจริญเติบโตและการศึกษา

ภาพความยากจนคนแค่นของกรรมกรในเนื้อหาเรื่องสั้น กล่าวได้ว่าสอดคล้องกับ
ความเป็นจริง เพราะหากพิจารณาจากอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ สถิติข้อพิพาทแรงงาน และ
อัตราการว่างงานแล้ว จะเห็นได้ว่าทุกอย่างซึ่งถึงความยากจนที่ผู้ใช้แรงงานจะต้อง
ประสบอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

นอกจากเรื่องสั้นที่มุ่งสะท้อนภาพความยากจนของชาวไร่ชาวนาและกรรมกร
ดังกล่าแล้ว ยังมีเรื่องสั้นบางเรื่องที่กล่าวหาพิงถึง หรือกล่าวในแบบให้ภาพรวมว่า
ประชาชนยากจน ดังปรากฏในเรื่องโลกสองหน้า กล่าวถึงหญิงสาวที่ เป็นลูกมือขาย
เขาลางชาวมชาวม พ่างงานทั้งวันทั้งคืนได้ค่าจ้างเพียง 10 บาท และกล่าวถึงผู้หญิงที่
มาเต้นระบำเปลื้องและมาเป็นโสเภณีว่า "ความยากจน ความทวิโหยต่างหากที่เป็นตัว
กำหนดให้หล่อนต้องมาเป็นเช่นนี้" (วิสา คัญทัพ 2517 : 239) ทำนองเดียวกับเรื่อง
ถึงคราวจะหนีไกลจากลำคลองสยนั้น ซึ่งกล่าวถึงคนชนบทที่อพยพเข้ามาหาความหวังใหม่
ในกรุงเทพฯ แต่สิ่งที่เธอได้รับคือที่อยู่ใต้สะพาน ในคลองน้ำเน่ามีเรือของโสเภณี
เธอเลี้ยงชีพตัวเองและลูกสองคนด้วยการเก็บของจากกองขยะ ผู้เขียนบรรยายถึงที่เธอ
อยู่และผู้คนแถวนั้นไว้ว่า

ใครต่อใครมาจากไหน ได้มาพมพวนกันที่นี่ ลำคลองสาบนี้ ทั้งที่มีกลิ่นน้ำคร่ำเหม็นอับ
ชีวิตที่ ล่องลอย หรือ โลดขี้ อยู่กับมัน ดูเหมือนจะมีแต่สรรพสิ่งอันโสโครก เป็นชีวิต
เป็นสิ่งที่ถูกทิ้งขว้างเหลือใช้และไร้ความสมบูรณ์ (อัศศิริ ธรรมโชติ 2521 : 33)

ในที่สุดเธอพบพลุกหนีไปจากที่นั่น เพราะไม่ต้องการให้ลูกสาวคนเล็กอยู่ในแควงของโลภะและกลายเป็นหญิงโลภะไป ผู้เขียนจบเรื่องไว้เท่านั้นเหมือนจะให้คำถามผุดขึ้นในใจผู้อ่านเองว่าเธอจะไปไหน คนในฐานะอย่างเธอมีที่ลี้ภัยลี้ภัยลี้ภัยกว่านี้จะไปหรือ ในเมื่อคนยากจนมากมายในประเทศนี้ต้องจำยอมอยู่ในสภาพที่เลวร้ายเหมือนเธอหรือยิ่งกว่าเธอทั้งที่ใจไม่ต้องการ

ในเรื่องแล้วเราจะเห็นกัน ซึ่งสารหลักของเรื่องต้องการแสดงถึงความคิดและอุดมคติที่เปลี่ยนแปลงไปตามผลประโยชน์ ก่ออาศัยการชุมนุมประท้วงของกรรมกรเป็นฉาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากรรมกรได้รับความไม่เป็นธรรม จึงต้องมีการชุมนุมประท้วง ในเรื่องคนแปลกหน้า กล่าวถึงการกระทำของนายทุนที่เอาเปรียบกรรมกรว่า

...คุณนั่นแหละเป็นคนที่เขาแอกไปสวมให้คนอื่นในประเทศนี้ อย่างน้อยก็ในโรงงาน ยี่สิบกว่าโรงของคุณ คุณคงภูมิใจกับเศษกระดุกสองสามชิ้นที่คุณโยนให้พวกคนในโรงงานของคุณได้แหละ ขณะที่คุณยัดเนื้อสันเข้าไปในกระเพาะจนอืดล้นมาถึงคอหอยทุกวันนี้...
(สถาพร ศรีสังข์ 2518 : 52)

ในเรื่องคนสิ้นระฆัง แม้ต้องการสื่อสารความคิดว่าที่ใดมีความไม่เป็นธรรม ที่นั่นย่อมมีการต่อสู้ แต่ฐานะของตัวละครเอกในเรื่องก็บ่งชี้ถึงความยากจน กล่าวคือ อายุ 58 ปี ได้รับเงินเดือน 998 บาท มีลูกห้าคน ภรรยาต้องรับจ้างรื้อพวงมาลัยคอกไม้สด ในเรื่องการจากที่รอกการกลับมา กล่าวพาดพิงถึงเด็กชายคนหนึ่งซึ่งนักศึกษาไปพบในคราวไปงานสหกรณ์การเกษตร เด็กคนนั้นยังอยู่ในวัยเรียน แต่ก็ได้เรียนเพราะยากจนต้องมาทำงานเป็นเด็กรับใช้ในโรงแรม ทำงานตั้งแต่หกโมงเช้าจนถึงสองยาม นอนตามม้านั่ง น้องต้องเอาข้าวมาส่ง ได้รับค่าจ้างเพียงเดือนละ 200 บาท ผู้เขียนกล่าวถึงโอกาสที่ไม่เท่ากันของคนเอาไว้อีกตอนหนึ่งว่า

หลังจากได้เรียนรู้ชีวิตของเด็กคนนั้น ยิ่งทำให้ผมทบทวนใจยิ่งขึ้น จริงอยู่อาจเป็นเด็กคนเดียวที่ผมได้พูดคุยด้วย แต่ผมก็เชื่อว่ายังมีเด็กอีกมากมายที่ตกอยู่ในภาวะเช่นนี้ คุณหาทางเด็กคนนี้เฉลี่ยเวลาพักผ่อนสมควรทีเดียว ถ้าหากแก่ใจแล้วเรียนแกลงเป็นกำลังสำคัญให้

ชาติบ้านเมืองได้ ผมนึกถึงเด็กมากมายที่ไม่มีโอกาสที่จะได้ศึกษาเล่าเรียนเพราะพ่อแม่ยากจน มันไม่ยุติธรรมเลยที่คนรวยคนจนมีโอกาสเล่าเรียนไม่เท่ากัน.....

(ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล 2519 : 81)

ในเรื่องมอบให้คนมีจิต ก็เช่นกัน กล่าวถึงเด็กชายพวงมาลัยในวัยที่ควรจะได้รับ การเลี้ยงดูอย่างดีและได้รับการศึกษา ในเรื่องนักมนุษยธรรมกล่าวถึงผู้หญิงคนหนึ่งที่ถูกซื้อ มาจากเชียงขวาง สามีมาเข้าบ้านให้อยู่ นาน ๆ มาหาที ให้เงินให้อาหารทีละ 50 บาท มีลักษณะคล้าย ๆ เมียเก็บนั้นก็นับเป็นการแนะนำให้เห็นภาพความยากจนของคนในชนบท เพราะโดยธรรมชาติไม่ว่าผู้หญิงคนไหนยอมไม่ต้องการถูกขายมาเป็นโสเภณี หรือโสเภณี ถูกขายอย่างเมียเก็บ แต่ที่ตอ้งยอมเพราะความยากจนบังคับ

ในเรื่องไปสู่ความเปลี่ยนแปลง ซึ่งต้องการเสนอแนวความคิดว่า เมื่อคนได้ เรียนรู้ความเป็นจริงของสังคม เขาก็ยอมกลายเป็นเสียงหนึ่งที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือต้องการให้สังคมมีระบบที่เป็นธรรมสำหรับคนส่วนใหญ่ แต่สะท้อนภาพความยากจน ของคนชนบทเอาไว้ในฉากที่ตัวละคร ออกออกไปศึกษาความเป็นจริงของสังคมที่จังหวัดสุโขทัย กรทำไร่นาท้องเลียงกับน้ำท่วมจนหมดตัว หันมาทำไร่นาแกงโม ก็ต้องลงทุนมาก "ไหนจะค่า เขาที่ดิน ค่าปุ๋ย ค่ารถไถ แล้วก็ต้องเสียค่าน้ำอีกหลาย....เมื่อน้ำยมเคียวนี้ต้องมันสูง บังเกะศึกลิบชั้นในเมือง มันต้องใช้เครื่องสูบน้ำ คนที่เขามีเครื่องสูบน้ำนั้นแหละเขาเก็บเงิน ถ้าไม่ฟังเขาก็ไม่รู้จะฟังใคร มันจำเป็น...." (สถาพร ศรีสัจจ 2518 : 203) และผู้เขียนได้บรรยายความรู้สึกของตัวละครเอกที่ได้ไปพบเห็นภาพชีวิตเหล่านี้ไว้ตอนหนึ่งว่า

เขาเรียนรู้อย่างชัดเจนแล้วว่า คนบ้านนอกนั้นมีจำนวนมหาศาล เมื่อเทียบกับคนในเมือง คนเหล่านี้ต้องทำงานหนัก ท่องกรำลมแดดลมฝน แต่ได้รับค่าตอบแทนน้อยเหลือเกิน ทุก ๆ ด้านของชีวิตเขาล้วนถูกเอาเปรียบ ทั้ง ๆ ที่พวกเขาเป็นพวกที่เสียภาษีให้มากที่สุดในแต่ละปี มันเป็นเรื่องที่จะต้องแก้ไข เขาคิดอย่างนั้น และเขาเริ่มมองเห็นแล้วว่า เขาจะต้องเป็นส่วนหนึ่งในงานเปลี่ยนแปลงสังคมนี้ ทุกอย่างมันจะต้องดีขึ้น.....

(สถาพร ศรีสัจจ 2518 : 204)

ตามสภาพความเป็นจริงในสังคม ปรากฏว่าผลการวิจัยในเรื่องการกระจาย รายได้ระหว่างเมืองกับชนบท และต้นเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาการกระจายรายได้ไม่เป็นธรรม ดังนี้

ดร.อุดม เกิดพิบูลย์ แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้รายงานผลการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบเกี่ยวกับการกระจายรายได้ระหว่างครัวเรือนในชนบทกับครัวเรือนในเมืองว่า กลุ่มครัวเรือนในชนบทมีรายได้โดยเฉลี่ยมีค่าไม่ถึงครึ่งหนึ่งของรายได้โดยเฉลี่ยของกลุ่มครัวเรือนในเมือง ซึ่งแสดงว่ามีความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างกลุ่มครัวเรือนทั้งสองนี้เป็นอย่างมาก ตัวประกอบทางเศรษฐกิจที่มีส่วนทำให้เกิดสภาพดังกล่าวนี้ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำของขนาดการเป็นเจ้าของทรัพย์สินที่ก่อให้เกิดรายได้ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ความไม่เสมอภาคของโอกาสที่จะได้รับการศึกษาและการเข้าทำงาน และโครงสร้างของสถาบันสังคมและการปกครอง เช่น การเก็บภาษีอากร การใช้จ่ายและการจัดสรรงบประมาณของรัฐบาล ซึ่งมีลักษณะที่ไม่เป็นการส่งเสริมให้มีการกระจายรายได้ของประชาชนให้มีความเสมอภาค (สยามจดหมายเหตุ เล่ม 1 2519 : 462)

ต้นเหตุเหล่านี้กลายเป็นวัฏจักรความยากจน เมื่อไม่มีทรัพย์สินที่ก่อให้เกิดรายได้หรือปัจจัยการผลิต รายได้ก็น้อย เพราะต้องเช่าหรือกู้ยืมปัจจัยการผลิต โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีการผูกขาดตัดตอน กักตุนเงินกำไร มีผลให้ผลผลิตถูกกดราคา ขณะเดียวกันสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตกลับมีราคาสูง ความยากจนก็ยิ่งเพิ่มขึ้นอีก เมื่อจนโอกาสจะได้ศึกษาเล่าเรียนก็น้อย เพราะต้องรับใช้แรงงานหาเลี้ยงชีพตั้งแต่ยังเด็ก ไม่มีโอกาสพัฒนาตัวเอง รัฐบาลก็ไม่มีงบประมาณมาช่วยเหลือช่วยเหลือ ความยากจนจึงต่อเนื่องกันไปเป็นลูกโซ่จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง

แนวทางแก้ปัญหาที่ปรากฏในเนื้อหาเรื่องสั้นนั้นมีตั้งแต่การรวมตัวประท้วงดังปรากฏในเรื่องแล้วเราจะเห็นกัน แก้วหยดเดียว คนสิ้นระมิง คนทำอิฐ และงูกินนา ซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมซึ่งชาวไร่ชาวนาและกรรมกรได้รวมตัวกันเพื่อชุมนุมประท้วงมากกว่าบุคคลยัใด ๆ ที่ผ่านมา และมีการตอบโต้ความไม่เป็นธรรมด้วยความรุนแรงดังปรากฏใน

เรื่องด้วยมือของพวกเขา คนทำอิฐ นาน้ำฟ้า และงูกินนา เรื่องสั้นบางเรื่องแสดง
แนวความคิดหรือพยายามชี้แนะให้เห็นต้นเหตุของปัญหาว่าอยู่ที่ระบบสังคมที่มีการเอารัดเอา
เปรียบ ดังปรากฏในคำพูดของคนที่พูดกับนลินในเรื่องแล้วเราจะเห็นกัน ตอนหนึ่งว่า

เราไม่เพียงแต่จะต้องนึกถึงคนพวกนี้บางอย่างที่ตนียุคเท่านั้น แต่เราจะต้องเอาจริง
เอาจริงกับปัญหาเหล่านี้ด้วยการศึกษาให้รู้ว่าทำไมชีวิตของคนพวกนี้จึงยากจนคนแค่น
เพราะเราได้มาเห็นกันแล้วว่าคนพวกนี้ไม่ได้ใช้เกียจหลังยาว พวกเขาออกแรงทำงาน
กันตัวเป็นเกลียวจนไม่มีเวลาพักผ่อน ชีวิตของนายบุญลือที่มาช่วยพวกเราได้ไม่เมื่อ
กลางวันนี้เป็นตัวอย่างก็ได้

นายบุญลือเล่าให้ผมฟังว่าเขามีโอกาสได้เรียนหนังสือแค่ชั้นประถมปีที่สี่ ต้องออกมาช่วย
พ่อแม่ทำนา ทั้ง ๆ ที่ใจอยากเรียนเหมือนกับครูสมศักดิ์ ลูกชายกำนันที่จบป.กศ.

คุณานาบุญลือก็ทำนา ปักคำเสร็จก็เข้าไปรับจ้างในเมือง ถึงเวลาเก็บเกี่ยวเขาก็
กลับมาเก็บเกี่ยว เก็บเกี่ยวเสร็จแล้วก็เข้าไปในเมืองรับจ้างอีก อาจจะเลยเมือง
เข้ามากรุงเทพฯ เป็นกรรมกรแบกหาม อาจจะแบกกระสอบข้าวลงเรือไปต่างประเทศ
ข้าวที่บุญลือแบกอาจจะจะเป็นข้าวที่ได้จากการปักคำ เก็บเกี่ยวด้วยเหงื่อด้วยแรงของ

บุญลือเอง แต่นั่นไม่ใช่ปัญหาสำคัญหรอก

ที่สำคัญคือ บุญลือไม่มีใครช่วยขึ้น เขายังคงลำบากยากจนอย่างเดิม อย่างที่พ่อ แม่
ปู่ ย่า ตา ยายของเขาเคยจน ถ้าบุญลือมีลูกมีหลาน ลูกหลานของเขาก็ต้องลำบาก
ยากจน ไม่ได้มีโอกาสเรียนสูง ๆ หางานดี ๆ ที่สบายเช่นเดียวกับบุญลือ แต่เรา
ยอมรับไม่ใช่หรือว่ามีคนร่ำรวยจากการทำงานหนัก ๆ ของคนอย่างบุญลือ มีความเป็น
อยู่หรูหรา มีชีวิตที่สะดวกสบายด้วยเหงื่อไคลของคนอย่างบุญลือ เมื่อเรารู้อย่างนี้แล้ว
เรายังจะปล่อยให้มีการเอารัดเอาเปรียบกันต่อไปอีกหรือ

ปัญหาข้างหน้ายังรอเราอยู่มากนลิน จริงอยู่เราต้องขึ้นชมกับการกล่าวลูกชั้นสู่ด้วยความ
วิระอาญาของนักเรียนนักศึกษาประชาชน แต่เราก็ไม่ควรจะขึ้นชมกับชัยชนะจนกระทั่ง
ลืมไปว่า ชัยชนะของพวกเขาทำให้ทหาร 2-3 คน หอบลูกหอบเมียออกนอกประเทศ
เท่านั้น แต่กลไกของการเอารัดเอาเปรียบ กลไกของการกดขี่ข่มเหงยังไม่ถูกแตะต้อง
เลยแม้แต่หน่อย.....(สำเนา คำพะอู 2522 : 125-127)

ข้อความจากแล้วเราจะเห็นกันที่คัมมานี้ แสดงให้เห็นวัฏจักรความยากจน เพราะกลไกแห่งการเอารัดเอาเปรียบ ผู้เขียนมีทางเดียวเรียกร้องให้จัดการเอารัดเอาเปรียบ และจากเนื้อหาทั้งหมดในเรื่องก็ตีความได้ว่ากลไกแห่งการเอารัดเอาเปรียบนี้จะหมดไปได้ก็ด้วยการต่อสู้เพื่อสร้างสังคมที่เป็นธรรม

ในเรื่องโลกสองหน้า ผู้เขียนได้ให้เหตุผลว่าทำไมในสังคมยังต้องมีคนจน มีคนที่ตกอยู่ในสภาพความเป็นอยู่แร้นแค้นก็เพราะ "ชนชั้นปกครองของเราทุกยุคทุกสมัยจัดสังคมให้มันเน่าเฟะ เมื่อเป็นเช่นนั้นจะทำให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนมันดีไปได้อย่างไร.... ความทุกข์ยากของประชาชนที่กำลังประสบอยู่นั้นมันมาจากการกำหนดของชนชั้นปกครองทำให้เกิดขึ้นลอย ๆ " และเสนอแนวทางแก้ปัญหาว่า "สภาพชีวิตมนุษย์จะดีขึ้นก็ต่อเมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยทำลายระบบสังคมคนกินคนนี้ให้หมดสิ้นไปเสียก่อนเท่านั้น" (วิสา คัญทัพ 2517 : 239) แนวทางแก้ปัญหาที่เสนอออกมาในเรื่องนี้คือการแก้ไขโครงสร้างและระบบของสังคมเสียใหม่

ในเรื่องคนแปลกหน้า ซึ่งกล่าวถึงคนแปลกหน้าที่อยู่บนภูเขา เขากำลังทำสงครามที่ไม่ใช่สงครามโฆษณาชวนเชื่อ แต่ "กำลังทำสงครามปลดแอกให้ประเทศ" (สถาพร ศรีสัตยจ 2518 : 52) ก็ยืนยันให้เห็นว่าต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมให้หลุดพ้นจากจักรวรรดินิยมทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจซึ่งผู้เขียนใช้คำเรียกว่า "โหมหาอำนาจทะเล" ซึ่งสมคบกับนายทุนในประเทศเอารัดเอาเปรียบประชาชน

ในเรื่องไพรลดา ผู้เขียนเขียนถึงความคิดของอาจารย์ไพรลดาและความคิดของนักศึกษาผู้เล่าเรื่องซึ่งตรงกันว่า

...ความเห็นของผมและของอาจารย์ก็ตรงกันในประเด็นที่ว่า ปัญหาคนรวยคนจนเป็นปัญหาที่ต้องรีบด่วนแก้ไข สภาพสังคมเศรษฐกิจในปัจจุบันอยู่ในภาวะที่เน่าเฟะ ทรุดโทรม มีเพียงบุคคลกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งเป็นผู้ได้เปรียบในสังคม กอบโกยเงินทองจนร่ำรวยมหาศาล ขณะที่คนจนคือชาวนา กรรมกร มีแต่ยากจนลง อาจารย์ไม่ปฏิเสธเช่นกันว่าปัญหาของชาติขณะนี้อยู่ที่ระบบเศรษฐกิจแบบสาวไร่สาวเอา (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล 2519 : 406)

แม้อาจารย์ไพรลดาจะไม่เห็นด้วยกับการแก้ปัญหาด้วยวิธีการรุนแรง แต่เขาก็เชื่อว่า สังคมที่เป็นธรรมต้องได้มาเพราะการต่อสู้ ดังที่เขาพูดให้นักศึกษาคนนั้นฟังว่า

...สังคมจะต้องเปลี่ยนแปลงอย่างแน่นอน จะช้าหรือเร็วเท่านั้น ถึงแม้ไม่มีมาร์กซ์ ไม่มีเลนิน ไม่มีเหมา การเปลี่ยนแปลงก็จะต้องมีขึ้นอย่างแน่นอน เพราะเป็นสัจธรรม เป็นวิทยาศาสตร์สังคมซึ่งจะพัฒนาไปตามกฎเกณฑ์โดยไม่มีพลังใด ๆ จะขัดขวางได้ ความคิดเก่า ๆ คับแคบมีแต่จะตายไป ความคิดใหม่ ๆ มีแต่จะแจ่มใสและเติบโตขึ้นแทนที่ ไม่มีคนจนคนไหนในประเทศไทยที่พร้อมใจกันออกขายโดยไม่ลุกขึ้นต่อสู้ ในเมื่อชีวิตเขา ทั้งชีวิตทรากตรำทำงานมาตลอด แต่ถูกบุคคลกลุ่มหนึ่งกอบโกยผลประโยชน์ไปหมดโดยที่ไม่ได้เป็นผู้ลงแรงกระทำการผลิตแต่อย่างใด เพียงแต่อยู่ในฐานะที่มีโอกาสเอาเปรียบ และกอบโกยได้เต็มที่ ในเมื่อบุคคลกลุ่มนี้ใช้โอกาสที่มีอยู่โดยไม่คำนึงถึงคนจนที่ยากจนลงทุกวัน คนจน ๆ ก็ไม่ใช่คนโง่และมั่งงายในโชคชะตาอีกต่อไป และคนจน ๆ นี้แหละที่จะรวมพลังกัน รวมแรงรวมใจกันต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นธรรมในสังคม (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล 2519 : 414)

ในเรื่องการจากที่รอกการกลับมา ซึ่งผู้เขียนแสดงแนวความคิดว่าไม่เชื่อในการรวมกลุ่มเกษตรกร เพื่อกู้เงินจากธนาคาร เพื่อการเกษตรและสหกรณ์จะเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ในเมื่อปัญหาพ่อค้าคนกลางยังคงมีอยู่ ต้นเหตุของปัญหาจะหมดไปก็ต่อเมื่อ "ความบักขบของสังคม" ถูกทำลายไป อันเป็นนัยที่แสดงให้เห็นว่าต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม เช่นเดียวกับเรื่องไปสู่การเปลี่ยนแปลง ผู้เขียนเสนอแนวทางแก้ปัญหาว่าคนยากคนจน และผู้ที่มีความสำนึกในความยุติธรรมของสังคมจะต้องร่วมกันสร้างสรรค์สังคมใหม่ขึ้นมา และแสดงความมั่นใจว่าสังคมที่ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกัน สังคมที่เป็นธรรม สังคมที่ประชาชนต้องการจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน

เรื่องสั้นที่ตัวละครตัดสินใจเข้าป่าจับอาวุธ ทั้งที่ผู้เขียนนำมาวิเคราะห์สองเรื่องคือเหยื่อและกอนไปสู่เขา ที่ความไควว่าเพราะต้องการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมเสียใหม่

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ให้ความเห็นไว้ว่า "สำหรับประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วยนั้น ความต้องการความเสมอภาคทางการเมือง (ประชาธิปไตย) กับความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ (สังคมนิยม) ความต้องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตย กับความปรารถนาที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางการเมืองแบบสังคมนิยม สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันควบคู่กันไป" (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2523 : 314) ทั้งนี้ในการต่อสู้เรียกร้องของประชาชนจึงมีทั้งประเด็นการเมืองและเศรษฐกิจควบคู่กันไปอย่างแยกไม่ออก เรื่องสั้นที่เสนอภาพการเรียกร้องต่อสู้ในรูปสัญลักษณ์จึงตีความได้ว่าเป็นการต่อสู้การเอาใจเอาเปรียบทางเศรษฐกิจด้วยนอกเหนือจากการเรียกร้องต่อสู้ทางการเมือง ดังปรากฏในเรื่องโคกนาฏกรรมบนถนนสายนั้น ซึ่งใช้การข้ามถนนเป็นสถานการณ์สัญลักษณ์แสดงให้เห็นว่าประชาชนพยายามทำตามกฎหมายมารอข้ามถนนตรงทางม้าลาย แต่คนผู้ใดเปรียบคือคนชั่วรูดไม่ยอมหยุดรถให้ประชาชนข้าม เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลแทนที่จะรักษากฎหมายก็กลับไปนั่งประชุมกันเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งที่จริงก็มองเห็นอยู่ชัดเจนแล้วว่าใคร เป็นผู้ผิด ประชาชนจึงต้องรวมพลังกันใช้ความรุนแรงกับคนชั่วรูดผู้เอาเปรียบและเจ้าหน้าที่ที่ไม่ยอมออกมารักษากฎหมาย ทลายเชือกโซ่สายน้ำ เป็นสัญลักษณ์แทนประชาชน ใครที่เอาเปรียบฉกฉวยความสุขสบายจากประชาชน ย่อมถูกพลังของประชาชนกวาดล้างเหมือนสายน้ำทำลายสิ่งกีดขวาง เรื่องสั้นสัญลักษณ์อีกเรื่องหนึ่งคือ เผาศพ ซึ่งผู้เขียนเขียนถึงการต่อสู้ด้วยวิธีการอันประหลาดของชายสี่คนอันเป็นสัญลักษณ์แทนศักดิ์นายทุน นักบวช และนักปฏิวัติ การต่อสู้เป็นนัยสัญลักษณ์แทนการต่อสู้ของประชาชนผู้มีจิตใจปฏิวัติกับกลุ่มผู้กดขี่ และในตอนจบผู้เขียนเขียนในเชิงทำนายว่า ศักดิ์นายทุนและนักบวช "จะมีใบหน้าแกล้งไปทุกที่ ๆ และเมื่อไหร่ที่เขาถูกเผาเป็นเจ้า ช่างของเขาไม่สามารถจุดไฟได้แม้แต่ชนิด" (ชวรินทร์ ไชยวัจน์ 2518 : 43) อันตีความได้ว่ากลุ่มผู้กดขี่เอาใจเอาเปรียบประชาชนจะต้องพินาศโดยไม่มีอะไรเหลืออยู่เลยในที่สุด

แนวทางแก้ปัญหาโดยเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างสังคมที่ปรากฏในเนื้อหาเรื่องสั้นดังกล่าวแล้วนั้น ในสภาพสังคมไทยช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ยังเป็นแต่เพียงความคิด เพราะแค่เพียงนโยบายสังคมนิยมของพรรคการเมืองและการเคลื่อนไหวเรียกร้องความเป็นธรรมทั้งในประเด็นการเมืองและเศรษฐกิจของประชาชนถูกกดขี่คัดค้าน ก่อความทุกข์ทรมานเสียแล้ว

เมื่อต้นเหตุของปัญหาไม่ได้รับการแก้ไข คนยากจนซึ่งเป็นผู้เสียเปรียบในทุก ๆ ด้าน จึงต้องยากจนและเสียเปรียบต่อไป ชีวิตต้องประสบโศกนาฏกรรมเหมือนตัวละครในเรื่องพ่อ เลือดต่างสี และว่าวบนฟ้า ที่ต้องตายไปก่อนวัยอันสมควรด้วยสาเหตุเพราะความยากจน ถูกความยากจนบังคับให้หันมาหาหันคนยากคนจนด้วยกันเอง เหมือนมือปืนรับจ้างในเรื่องงูกินนา และความตายของคนสองคน ซึ่งแม่จะโศกอาวาทมาก ผอนคลายความยากจนของตนไปได้ ระยะเวลาหนึ่ง แต่ก็ไม่ใช่การแก้ปัญหาความยากจนที่ต้นเหตุ ทั้งยังเป็นการชักชวนการแก้ปัญหา ของนักศึกษาประชาชนอีกด้วย หรือต้องหนีความยากจนคนแค่นในชนบทเข้ามากรุงเทพฯ ดังเช่นตัวละครในเรื่องห้องพระ ถึงคราวจะหนีไกลไปจากลำคลองสายนั้น ซึ่งรอวันแตกทำลาย และหยาดเหงื่อสีน้ำเงิน เข้ามาเพื่อจะพบความจริงว่าในสังคมอย่างนี้ คนยากคนจนไม่ว่า จะอยู่ที่ไหนก็ระกำลำบากปานกัน เพราะโครงสร้างทางสังคมเอื้อให้เกิดเหตุการณ์เช่นนี้ ดังเช่นที่วิทยากร เชียงกูล เขียนไว้ว่า

...จะเห็นได้ว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมของประเทศด้อยพัฒนา มีลักษณะเด่นอยู่ 2 ประการคือ

1. เป็นสาเหตุของความด้อยพัฒนานั้นเอง เพราะเป็นตัวชักชวนไม่ให้มีการพัฒนาอย่างเต็มที่และมีผลเกิดขึ้นได้
2. นำไปสู่ความไม่เป็นธรรมระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมมากขึ้น และความไม่เป็นธรรมดังกล่าวนี้อาจทำให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจการเมืองสังคมที่หนักมากขึ้น ซึ่งหากไม่มีความพยายามแก้ไขอย่างถูกต้องและจริงจังแล้ว ปัญหาอาจจะบานปลายใหญ่โตเสียจนต้องเกิดวิกฤติ เช่น คนอดอาหาร หรือเป็นโรคร้ายคนตายเป็นเบือ สงคราม หรือไม่ก็ต้องการหาทางออกด้วยความรุนแรง เช่น การจลาจล ปฏิวัติ โดยชนส่วนใหญ่ ซึ่งย่อมประกอบไปด้วยเหตุการณ์ที่ไม่พึงปรารถนา เช่นการนองเลือดขนานใหญ่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในวันใดวันหนึ่ง (วิทยากร เชียงกูล 2517 : 28)

วัฒนธรรม

เรื่องสั้นที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสภาพทางวัฒนธรรมของสังคม ส่วนหนึ่งแสดงออกในลักษณะความสัมพันธ์ของตัวละคร โดยเฉพาะเรื่องสั้นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตคนชนบทจะแสดงวิถีชีวิตในบางแง่ที่เกิดเพราะวัฒนธรรมของสังคมชนบท เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเท่าที่จะทำได้ ดังปรากฏในเรื่องหยาดเหงื่อสีน้ำเงิน คนรับจ้างขับรถไถ ยินดีให้ครอบครัวของผู้อพยพไปบุกเบิกที่ทำกินใหม่อาศัยนั่งไม่ค้าย ครูในชนบทช่วยเหลือชาวบ้านด้วยการให้คำแนะนำเช่นในเรื่องคนในนา มีความเอื้อเฟื้ออารีารอบต่อผู้อื่น ดังปรากฏในเรื่องไปสู่การเปลี่ยนแปลง นักเรียนที่ออกไปศึกษาชีวิตในชนบทได้รับการต้อนรับจากชาวบ้านด้วยน้ำใจเหมือนเป็นลูกหลาน ทั้งที่พวกเขาเกลียดชัง ในเรื่องนกพญาไฟ ชาวเขาต้อนรับชายหนุ่มผู้ไปเยือนอย่างดีซึ่งจะต้อนรับเพื่อนสนิทในขณะที่พวกเขาเองกำลังมีปัญหาเรื่องการทำกิน เพราะคนของรัฐรับปากว่าจะนำพันธนาเข้ามาให้ปลูก แต่ก็ไม่นำมาสักที ปลอຍให้พวกเขาเตรียมดินค้างไว้ นอกจากนี้ชาวบ้านแม้จะเกลียดชังแต่ก็ใจบุญสุนทาน เช่นในเรื่องก่อนถึงดวงดาว แม่ของร้อยศักดิ์พา นำอาหารไปถวายพระที่วัดเสมอจนสนิทสนมกับท่านสมภาร ในเรื่องชายผ้าเหลืองครอบครัวของตัวละครเอกใฝ่ใจในการกุศลทั้งการทำบุญตักบาตร หอกรุ่นผ้าป่า ให้ความช่วยเหลือวัดและพระอย่างเต็มที่ บางครั้งชาวชนบทมองสังคมเมืองโดยเฉพาะกรุงเทพฯ เป็นเมืองสวรรค์ดังในเรื่องเด็กชายก่อนไปโรงเรียน ก่อนสนอกสนใจอยากไปกรุงเทพฯ เพราะมีคนเล่าให้ฟังว่าสะดวกสบาย ในเรื่องด้วยมือของพวกเรา ผู้ใหญ่สินไค้ไปกรุงเทพฯ แล้วมาเล่าให้ลูกบ้านฟัง "แกเล่าว่ามันเจริญน่าอยู่ มีไฟฟ้า น้ำประปา นอนก็ไม่ต้องกางมุ้ง เขามีมุ้งพิเศษให้ ไปไหนก็ไม่ต้องเดิน ขึ้นรถสบาย" (ไพโรจน์ศักดิ์ พรหมน้อย 2521: 3) คำบอกเล่าของผู้ใหญ่สินไค้ทำให้ "เด็กหญิงและสาว ๆ รุ่นหลายคนมีความใฝ่ฝันจะได้ไปอยู่บ้าง บางคนบอกว่าคงจะมีบุญได้เห็นหน้าตาที่นี่" (ไพโรจน์ศักดิ์ พรหมน้อย 2521 : 4) ในขณะที่คนกรุงเทพฯเองเบื่อหน่ายวิถีชีวิตไร้สาระในเมือง เช่นที่ดินในในเรื่องแล้วเราจะเห็นกันเบื่อหน่าย "พี่สาวซึ่งเอาแต่แต่งเนื้อแต่งตัว น้องชายเอาแต่หาเรื่องสนุกสนานไปวัน ๆ " (สำเริง คำพะอู 2522 : 124) และคนชนบทที่เข้ามาเรียนกรุงเทพฯ นาน ๆ อย่าง "ฉันทน์" ในเรื่องนาแดง ก็มองเห็นว่าวิถีชีวิตในกรุงเทพฯ ไม่ได้เลิกละอย่างที่คุณชนบทมักคิดกัน เขาตอบคำถามเกี่ยวกับกรุงเทพฯ ให้คนที่บ้านเขาฟังว่า

ไม่เห็นมีอะไรแปลกมากนัก

นอกจากจะมีมนุษย์เรียกร้องหาพระเจ้าในเวลากลางวัน

และระงับอาการปวดศีรษะในเวลากลางคืนด้วยการดื่มสุรา

ไม่เช่นนั้นก็นอนเกลือกกลิ้งกินรำเหมือนหมูอยู่ในคอก

สกปรก...แต่ก็อดคิดว่าตื่นแคง กลับเท่าสีคราม (อุคร ทองน้อย 2518 : 179)

ตีความได้ว่าเขาเห็นว่ากรุงเทพฯ เป็นที่รวมของมนุษย์ที่ชอบเพ่งกับสิ่งที่เกินไป ไม่ได้หรือไม่เป็นประโยชน์ คนที่มกมายอยู่กับการดื่มกินสนุกสนาน หรือไม่ก็ไมยอมทำอะไร กินแล้วก็นอนเกลือกกลิ้งเหมือนหมู เนื้อเท่านั้นกรุงเทพฯสกปรก แต่ก็อดคิดว่าวิเศษเลิศหรู

หรือหากจะตีความว่า "พระเจ้า" ในที่นี้หมายถึงเงิน คนกรุงเทพฯก็จะแบ่งเป็น สองกลุ่ม กลุ่มแรกหาเงินเป็นเครื่องจักรในตอนกลางวัน เงินที่ได้มาก็หมดไปกับวันธรรม บันเทิงของกรุงเทพฯ กับอีกกลุ่มหนึ่งนั่งกินนอนกิน ไม่ว่าจะตีความอย่างไรกรุงเทพฯ ก็ไม่ใช่ เมืองสวรรค์และคนกรุงเทพฯ ก็ไม่ได้เลิศลอยเหมือนชาวสวรรค์อย่างที่ใคร ๆ คิด

ในเรื่องเราจะผ่าเข้าไป บรรยายวิถีชีวิตของคนในเมืองไว้ตอนหนึ่ง ซึ่งขัดกับภาพ ความคิดของชาวชนบทที่ยังไม่เคยใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ ว่า

...นี่คือภาพฝูงชนซีเมนต์บู๊บล้าง มีชีวิตอยู่กับความสับสนและวุ่นวาย ฟุ้งเพื่อเห่อเหิม และเอารัดเอาเปรียบกันอย่างถึงที่สุด....

คนในเมืองสนุกกันน่าดูเลยเห็นไหม เอาถ้วยแก้วเล็ก ๆ นี่ใส่ไปถ้วยนะ มันหมายถึง การกินดื่ม ความเมามายและความมกมาย เพื่อเจอกับโลกที่นิยมความเจริญทางวัตถุ จนเกิดความสับสนวุ่นวาย.....(วิสา คัญทัพ 2517 : 186-187)

ในเรื่องวันหนึ่งผมจะฆ่าคนทั้งโลก แสดงให้เห็นภาพรวมว่าวันธรรมและวิถีชีวิตใน สังคม เมืองนั้นสร้างความอึดอัดคับข้องใจให้กับคนผู้อยู่ในสังคมนั้น ตัวละครในเรื่องกล่าวไว้ตอนหนึ่ง ว่า "ครั้งหนึ่งสมัยเมื่อผมเป็นเด็ก ผมเฝื่อนอยากมาเห็นเหลือเกิน อยากรู้ว่าเมืองของความ เจริญนั้นเป็นอย่างไรกันแน่" (อุคร ทองน้อย 2516 : 60) แต่เมื่อเขาเข้ามาอยู่เขาได้ รับความกดดันสารพัดจนเกือบจะกลายเป็นคนวิกลจริต แม้จะหาเพื่อนคุยคลายเหงาหรือปรับทุกข์

ด้วยสักคนก็ไม่มี ไม่มีใครสนใจใคร อยู่ใกล้กันก็เหมือนกับคนละโลก ผู้เขียนบรรยาย
บรรยายภาพของสังคมเมืองไว้ตอนหนึ่งว่า

‘ในเมืองที่ก้าวหน้าและพัฒนาแล้ว ถ้าคุณรักที่จะอยู่คุณต้องยอมถูกบีบอัดกดดันสารพัด และ
ถ้าคำว่าปลดปล่อย ในความหมายของคนเมืองเขาหมายถึงการเรียกหาโลภียวิสัยหยาบ ๆ
การปลดปล่อยความกดดันบีบคั้น คือการดิ้นรนชวนชวายเป็นอย่างบ้าระห่ำเพื่อเงินเพื่อความสุข
(อุคร ทองนอย 2516 : 60)

วิถีชีวิตในเมืองก็มีแต่ความรีบเร่ง ไม่มีสาระ ต้องเสแสร้งแกล้งทำ ทั้งผู้เขียน
บรรยายไว้ตอนหนึ่ง ดังนี้

เขามาผมต้องรีบล้างหน้าล้างตาเพื่อที่จะขึ้นไปทำงาน สับสนวนววยอยู่กับการชวนชวายเป็น
เพื่อปากท้อง เป็นมานั่งรถเมล์ บางทีต้องห้อยโหนแออัดอยู่กับกลิ่นโคลน จำเจอยู่กับ
เรื่องที่ไม่มีความหมายอะไร วันแล้ววันเล่าไม่มีการสร้างสรรค์ ไม่มีคำว่าชีวิตจิตใจที่
แท้จริง มีแต่การเสแสร้งแกล้งทำ (อุคร ทองนอย 2516 : 61)

สิ่งที่เขาประสพทำให้เขาเกิดความรู้สึกโกรธแค้นผู้คนรอบข้าง อยากจะฆ่าเสียให้
หมด เพราะลักษณะเหมือนวัตถุไม่มีชีวิตจิตใจของคนเมืองนั้นทำให้ทางก็กลายเป็นสิ่งแวดล้อม
ที่เป็นพิษของกันและกัน ในที่สุดตัวละครก็ตัดสินใจได้ว่าสังคมเมืองทำให้อารมณ์และจิตใจของ
เขาผิดปกติ เขาควรจะหนีไปจากมันเสีย

ผมจะตั้งต้นจากทุ่งนาชนกรุงเก่า เพื่อจะเดินทางไปสู่ชนบทที่อยู่ห่างไกลออกไป ผมจะ
ต้องออกไปจากความเหลวเลอะของสังคมที่นี่ ไปสู่สังคมที่แม้จะยากจนกว่าหรืออดยาก
ลำบากกว่า ก็เป็นส่วนที่จะให้ผมเกิดความสุขสบายทางภาวะจิตใจและอารมณ์มากกว่า
(อุคร ทองนอย 2516 : 61)

นอกจากนั้นวัฒนธรรมเมืองในค่านที่แสดงความทรูทร่า ฟุ้งเฟ้อ ฟูมเฟือย ซึ่ง
หาชมองเห็น ๆ โดยยังไม่ได้พิจารณาถึงเนื้อแท้มันก็ให้ภาพของความสุสสนุกสบาย โก่โก้
มีหน้ามีตา ภาพลวงตาทำให้คนชนบทต้องมาเสียผู้เสียคนในสังคมเมืองเป็นจำนวนมาก

อย่างที่มีภาษาพูดกันว่า "มาหลงแสงสี" หรือพยายามที่จะเรียนแบบวัฒนธรรมหรูหราฟุ้งเฟ้อ เหล่านั้นเพื่อนำไปใช้ในถิ่นของตน ทั้งนี้เพราะลัทธิวัตถุนิยมและความบันเทิงที่อาศัยเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากตะวันตก เช่น คนตรี ภาพยนตร์ โทรทัศน์ วิทยุ ส่วนใหญ่ล้วนมีต้นกำเนิดไปจากในเมือง และมีสิ่งเหล่านี้เผยแพร่อยู่ ชีวิตที่ยากลำบากอยู่แล้วเมื่อได้พบเห็นภาพนิเวศของสิ่งสวยงามหรูหราก็ย่อมเกิดความต้องการที่จะได้เช่นนั้นบ้าง ประกอบกับเหตุที่การพัฒนาเมืองและชนบทเป็นไปอย่างไม่เสมอภาค ในขณะที่ชนบทขาดแคลนในทุก ๆ ด้าน ในเมืองโดยเฉพาะ กรุงเทพฯ กลับมีทุกอย่างที่ชนบทขาด ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา สาธารณสุข และความเจริญอื่น ๆ สภาพเช่นนี้ย่อมทำให้ชาวชนบทเกิดความเชื่อขึ้นเองโดยปริยายว่าเมืองดีกว่าชนบทบ้านตน คนในเมืองสูงกว่าพวกตน ดังนั้นชนบทจึงมีความพร้อมที่จะรับวัฒนธรรมจากในเมืองโดยแทบจะไม่ได้พิจารณาถึงความเหมาะสมหรือแก่นแท้ของสิ่งที่รับมานั้น

มีเรื่องสั้นสามเรื่องที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับคนชนบทมาหลงอยู่กับวัฒนธรรมเมืองในกรุงเทพฯ คือ เที้ยอ ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว และสิ่งที่ลงทุน

ในเรื่องเที้ยอ คำปั้นไปเรียนพาณิชย์ที่กรุงเทพฯ ผู้เขียนบรรยายไว้ตอนหนึ่งว่า "การปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่ ๆ ของเมืองใหญ่ไม่ยากนักสำหรับคำปั้น" (สถาพร ศรีสังข์ 2518 : 95) วัฒนธรรมเมืองที่เขาเริ่มหลงและอยากจะทำตัวให้เข้ากับมันได้สนิท ทำให้เขาอายชื่อของตัวเอง เพราะ "เมื่อเพื่อน ๆ เรียกชื่อเดิมที่พ่อแม่ตั้งให้มา เขารู้สึกว่ามันมีความเป็นคนภาคเหนือที่ด้าหลัง โง่ และบ้านนอก" (สถาพร ศรีสังข์ 2518 : 95) เขาเปลี่ยนชื่อใหม่ให้ฟังดูมีกลิ่นอายคนเมืองเป็น บัณฑูร แรกที่มาเรียนเขาอยู่วัด แต่ความรู้สึกว่ามันต่ำต้อยและน่าอายเพื่อน ทำให้เขาออกจากวัดไปเข้านานร่วมกับเพื่อน พ่อต้องส่งเงินให้เขาเพิ่มอีกเดือนละสองร้อยบาทเป็นค่าเช่าบ้าน เริ่มเที่ยวเตร่ เล่นการพนัน แต่ในที่สุดเขาก็คิดได้เมื่อจนตรอกจนแล้วหางานทำไม่ได้ ผู้เขียนบรรยายความคิดของตัวละครในตอนนี้อย่าง

เวลาสามปี เขาเรียนรู้วัฒนธรรมเมืองอย่างถวายหัว จนไม่มีความรู้สึกเป็นเด็กชายแดนเมืองเชียงคำหลงเหลืออยู่มากนัก บางครั้งเขานึกไม่ออกด้วยซ้ำว่า แม่พอกับน้องสาวนั่งด้วยกันอย่างไร ทั้งเริ่มลืมนรสแคบหมู น้ำพริกหนุ่ม เขาไม่คิดถึงมันนานมาแล้วจริง ๆ แหะ แแต่วันนี้เขาคิด อาจเป็นเพราะความจนตรอกกรรมัง เขาตัดสินใจกลับบ้าน

เขาถูกตบหน้า ถูกตะเพิดมาจากสังคมเมืองใหญ่แท้ ๆ อย่างน้อยมันก็จะได้เพิ่มที่ว่างให้กับ
 เชื้อตัวใหม่ได้อีกตัวหนึ่ง คำป็นคิดว่ามันเหมือนกับการคลี่คลายของโรคระบาดใหญ่บาง
 อย่าง (สถาพร ศรีสัจจัง 2518 : 98)

หางเลียงของผู้เขียนวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมเมืองเหมือนโรคระบาด และเชื้อของ
 โรคระบาดนั้นคือ คนชนบท ที่ถูกมอมเมาให้เลียนแบบสังคมบริโภคนิยมอย่างสังคมเมือง ซึ่ง
 สังคมเมืองในประเทศค่อยพัฒนาอย่างประเทศไทยมักจะรับวัฒนธรรมทั้งวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับ
 วัตถุ (Material Culture) และวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ (Non-material Culture)
 มาจากประเทศตะวันตกและแพร่กระจายไปสู่สังคมชนบทอีกทีหนึ่ง การรับวัฒนธรรมบางอย่าง
 มานั้นไม่เหมาะสมแต่กับสังคมเมือง เช่น วัฒนธรรมการแต่งกายซึ่งถือว่าการแต่งกายด้วยชุด
 สากดเป็นความเรียบร้อยในงานพิธีการ ทั้งที่ภูมิอากาศของประเทศไม่เหมาะทั้งกับการใส่
 เสื้อสองชั้นและการผูกเนคไท วัฒนธรรมที่มีลักษณะไม่เหมาะสมเช่นนี้ เมื่อสังคมชนบทรับไปอีก
 ทอดหนึ่ง ความไม่เหมาะสม ไม่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต และเป็นการสูญเสียเปล่าก็จะ
 ยิ่งเห็นชัดขึ้นอีก

ในเรื่องครึ่งหนึ่งนานมาแล้ว เนื้อหาของเรื่องแสดงให้เห็นภาพชีวิตของเด็กสาว
 จากอีสาน เธอโดนมอมเมาให้หลงไปกับความสนุกสนาน ฟุ้งเฟ้อ จึงเกิดความฝันที่จะได้ใช้
 ชีวิตอย่างนั้นบ้าง ผู้เขียนบรรยายที่มาและลักษณะของเธอว่า

นึกเป็นเด็กสาวเหมือนเด็กสาวอีกหลายคน เขามองโลกอย่างสดใสในแง่สนุกกราเริง
 ขอให้มีความสุข ๆ ใส่ ใค้หนูบ้าง ๆ มีเงินจับจ่ายใช้สอยอย่างฟุ่มเฟือย มีเพื่อน
 ชายคงไม่ซ้ำหน้า (ศรีดาวเรือง 2518 : 60)

แต่คนไม่มีความรู้ ไม่ได้รับการศึกษาอย่างเธอ จะมีงานไหนหาเงินได้มากและจ่ายพอ
 ที่จะมาตอบสนองความต้องการได้เท่ากับการขายตัว เธอมาทำงานในห้องอาหารที่มีผู้หญิง
 บริการแขกสามารถเข้าผู้หญิงออกไปได้ เธอต้องใช้ความอดทนในเวลาทำงาน แต่เธอก็
 ยินดีทน เพราะเห็นแก่เงินที่จะได้ เขามองไม่เห็นว่าเป็นการใช้ชีวิตผิด ๆ ลมหลงในสิ่งที่ไม่
 แก่นสาร จนกระทั่งเธอต้องทน กินยาขับก็ไม่ออก กินโดยไร้อาหารหลายขนาน จนเวลา

ล่องไปสี่เดือน เธอจึงไปให้หมอตำแยที่รับจ้างบีบเด็กในท้องให้ออกมาตาย เธอต้องทนระบมท้อง เพราะถูกบีบอยู่ห้าวัน เด็กก็ไม่ยอมออก หมอตำแยยอมรับว่าทำไม่สำเร็จ เธอจึงต้องไปโรงพยาบาล ไม่อย่างนั้นเธอก็จะต้องเสียชีวิตไปกับเด็กที่ตายและเน่าอยู่ในท้อง

โศกนาฏกรรมในชีวิตของเธอเกิดจากวัฒนธรรมเมืองอย่างแท้จริง เธออาศัยวัฒนธรรมบันเทิงของคนเมืองที่มีความสำส่อนทางเพศเป็นทางหาเงินเพื่อนำมาสนองความต้องการ ความสนุกสนาน หูเหรา ฟูมเฟื่อย ตามวัฒนธรรมของคนเมืองของเธอ

ผู้เขียนจบเรื่องในทำนองนิทาน ว่า "นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า นับแต่นั้นเป็นต้นมา จนบัดนี้ การกดขี่ทุกระดับเป็นภารกิจประจำวันที่ต้องขจัดให้หมดสิ้น เพราะฉะนั้นจงอย่าได้หวังความสุขอะไรกับนิทานประเภทนี้เลย" (ศรีดาวเรือง 2518 : 63) และในตอนท้ายก็จะต้องไปโรงพยาบาลพร้อมกับเงินก้อนสุดท้ายที่เหลืออยู่ ผู้เขียนบรรยายว่า "เงินก้อนนี้เป็นเงินก้อนสุดท้ายที่เธอได้มาจากก้อนเลือดของการกดขี่ทางเพศ และความโง่เขลาของเธอเอง" (ศรีดาวเรือง 2518 : 63) นั่นคือผู้เขียนมีความเห็นว่า วัฒนธรรมเมืองบางส่วนนั้นเป็นการกดขี่อย่างหนึ่ง โดยเฉพาะกับคนชนบทที่ไร้การศึกษา สังคมเมืองนอกจากจะสูญทรัพยากรของชนบทเข้ามาใช้ในเมืองแล้ว ยังดึงคนชนบทที่คอยโอกาสการศึกษาเข้ามาเป็นเหยื่อในวัฒนธรรมบันเทิงของคน ซึ่งสิ่งผิด ๆ ในสังคมเหล่านี้จะต้องขจัดให้หมดสิ้นไป

ในเรื่องสิ่งที่ลงทุน สะท้อนภาพความสูญเสียเปล่าในการเรียนตัดเสื้อของหญิงชนบทชื่อ จริน เธอลงทุนมาเรียนตัดเสื้อในกรุงเทพฯ ซึ่งสอนให้ตัดแค่ชุดหูรูด ๆ ตามวัฒนธรรมการแต่งกายของคนเมืองที่ฟุ้งเฟ้อ พอเธอกลับไปบ้าน สิ่งที่เธอฝึกมาก็ไม่ได้ใช้ เพราะ "...บ้านเรามันคนจนด้วยกันทั้งนั้น จะเอาสวย ๆ แพง ๆ มาทำพิธีอย่างคนรวยเมืองกรุง เห็นจะไม่ไหวหรอก เพียงแค่กางตัว พ่อแม่ซำก็ซื้อข้าวได้หลายถังแล้ว" (ศรีดาวเรือง 2518 : 87) แต่พอชาวบ้านมาจ้างตัดเสื้อผ้าง่าย ๆ เช่น กางเกงขาก๊วย หรือเสื้อหำตะเข็บสำหรับคนแก่ เสื้อแขนกระบอก เธอกลับตัดไม่ได้ดี เพราะโรงเรียนไม่เคยสอน

นอกจากสารหลักที่ผู้เขียนต้องการสื่อถึงแล้ว ผู้เขียนยังแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมบางประการของคนมีเงินในสังคมเมือง มองผู้หญิงเป็นเครื่องบำเรอ และผู้หญิงก็สมยอมไปกับสภาพความสำส่อนทางเพศเพราะต้องการเงิน ผู้เขียนบรรยายไว้ว่า

นักเรียนที่มีโอกาสมาเรียนที่โรงเรียนแห่งนี้ล้วนมีฐานะการเงินค่อนข้างดี บ้างก็พ่อแม่ส่งมาให้เรียน ถ้าเป็นนางงามทกรบหรือพนักงานบริการก็มีอาเลื้อย ข้าราชการผู้ใหญ่หรือนายพลบางคนในกองทัพไทยที่หลงหูหลงตา ส่งเสียให้เรียนเพื่อแลกกับความดีน กระหาย (ศรีดาวเรือง 2518 : 83)

งานครบรอบสามปีของโรงเรียนและวันเกิดของอาจารย์ทำให้จรีนได้พบกับวัฒนธรรมบ้านที่รับอิทธิพลจากตะวันตกของคนเมือง เธอต้องไปเรียนเต้นรำที่สโมสรวัฒนธรรมหญิง ได้พบเห็นจริตและวิถีชีวิตของคนประเภทคุณหญิงคุณนาย พบเล่ห์เหลี่ยมหลอกลวงผู้หญิงของครูสอนเต้นรำหนุ่ม ความฟุ่มเฟือยหรูหราของคนที่อยู่ในสโมสรวัฒนธรรมหญิง สิ่งที่เขาพบเห็นถ้าเป็นประสบการณ์ก็เป็นประสบการณ์ที่ไร้ประโยชน์ และในสภาพความเป็นจริง หากหญิงสาวคนใดใจไม่แข็งพอหรือมีผู้ลวงให้หลง ชีวิตของเธอก็จะกลายเป็นเหยื่อของผู้คนในวัฒนธรรมเหลวไหลนี้

ในความเป็นจริงวัฒนธรรมความฟุ้งเฟ้อไม่เป็นแก่นสาร นอกจากจะทำให้คนยากจนเสียเปรียบและตกเป็นเหยื่อเพราะการเลียนแบบหรือเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์แล้ว แม้แต่คนในเมืองที่ลุ่มหลงตามไปค้ำยก็จะทำให้ชีวิตต้องสิ้นร่นชวนชวายนมากขึ้น เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการทุจริตในค่านต่าง ๆ เพื่อหาเงินมาตอบสนองความต้องการความหรูหราฟุ่มเฟือย และที่สำคัญคือทำให้เศรษฐกิจของชาติกระเทือนเพราะประชาชนใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายเพียงเพื่อความหรูหรามีหน้ามีตา แทนที่จะเก็บออมเงินจำนวนนั้นเพื่อการลงทุน หรือเพื่อให้นั้นไหลเวียนเข้าไปในระบบการลงทุน ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติมาก

ค่านิยม

ค่านิยมมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด ค่านิยมบางอย่างอาจกลายมาเป็นแก่นของวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ประชาชนมีวิถีชีวิตไปตามค่านิยมนั้น ๆ (อาณนัฏ อภาภิรม 2519 : 106) ดังนั้นเรื่องสั้นแต่ละเรื่องที่สะท้อนภาพวัฒนธรรมของสังคมในค่านต่าง ๆ จึงมักเป็นเรื่องสั้นที่เมื่ออ่านอย่างพิถีพิถันแล้วจะมองเห็นค่านิยมบางประการที่คนในสังคมยึดถืออยู่ควาย กลุ่มของเรื่องสั้นที่ผู้เขียนนำมาวิเคราะห์ในค่านวัฒนธรรมจึงเป็นกลุ่มเดียวกับ

เรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ในที่นี้ค่านิยม และมีความนิยมบางประการที่แทรกอยู่ในเรื่องสั้นอื่น ๆ ก็จะยกมาประกอบการวิเคราะห์ด้วย

ค่านิยมที่ปรากฏมากในเนื้อหาเรื่องสั้นที่ผู้เขียนนำมาวิเคราะห์คือ ค่านิยมเรื่องการศึกษา ทุกเรื่องแสดงให้เห็นว่าประชาชนโดยทั่วไปมองการศึกษาจะทำให้ผู้สำเร็จการศึกษาเป็นเจ้าคนนายคน ความปรารถนาอยากจะเป็นหรืออยากให้อีกคนหนึ่งเป็นเจ้าคนนายคนก็เพราะ ในสังคมมีค่านิยมในทางยกย่อง อำนาจ ความมั่งคั่ง และความหรูหรา ภาพที่พบเห็นในสังคมก็ช่วยย้ำว่าคนที่เป็เจ้าคนนายคนมีสิ่ง เหล่านี้อย่างน้อยที่สุดก็มากกว่าชาวบ้านทั่วไป

ในเรื่อง เลือดค้างสี พอสึง เป็นคนถึบสามล้อพร้าบอกกับลูกชายว่า "เอ็งต้องเรียนให้เก่ง เรียนสูง ๆ ให้ได้เป็นเจ้าคนนายคนก็รวยเอง" (วัฒน์ วรรลยางกูร 2519 : 193) เรื่องเหยี่ยว พอสึงของคำปิ่นทองขายนารถเพื่อส่งเขามาเรียนกรุงเทพฯ เพื่อจะได้เป็นเจ้าคนนายคน เรื่องคนในนา แหม่ทองการให้ลูกไปเรียนต่อในเมือง เขาหวังว่าวันหนึ่งลูกของเขาจะได้เป็นเจ้าคนนายคน พ้นจากงานนาที่เหนื่อยยากแหยากจนเสียที เรื่องเด็กชายก่อนไปโรงเรียน แม่ของก่อนพยายามและขอให้คนอื่นช่วยทวงล้อมให้ก่อนยอมไปเรียนหนังสือ เพราะหวังจะให้ได้เป็นเจ้าเป็นนาย เรื่องกลับไปสู่จุดเริ่มต้น เมื่อตัวเอกของเรื่อง เดินทางจากบ้านมาเรียนหนังสือนั้น คนที่บ้านบอกเขาว่า "เอ็งต้องไปเป็นใหญ่เป็นโคโนะ แล้วย่าลื้มพี่น้องเสียละ" (ไพสันต์ พรหมน้อย 2521 : 118) เรื่องนาแดง ทวีละครเอกเรียนหนังสือ คนที่บ้านบอกเขาว่า "เอ็งมีความรู้จะได้เป็นเจ้าคนนายคน" (อุกร ทองน้อย 2518 : 180) และในเรื่องไปสู่การเปลี่ยนแปลง คำรงถูกทางบ้านจู้ให้เรียนหนังสือโดยไม่ตองสนใจโลกรอบตัว เพื่อจะได้สามารถเรียนต่อชั้นสูง ๆ ได้ และจบออกมาเป็นเจ้าคนนายคนอย่างทีพ่อเป็น

ตามสภาพสังคม ปรากฏว่ามีผู้มุ่งเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยมากกว่าความสามารถของมหาวิทยาลัยที่จะรับไว้ได้ จนรัฐบาลต้องตั้งมหาวิทยาลัยรามคำแหงขึ้นเมื่อปี 2514 โดยให้เป็นมหาวิทยาลัยเปิดเพื่อผ่อนคลายความกดดันในปัญหาไม่มีที่เรียน ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าคนส่วนหนึ่งต้องการยกฐานะตัวเองด้วยการศึกษา แม้จะมีใ้มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาเพื่อเป็นเจ้าคนนายคนเสียทั้งหมดก็ตาม

ในเนื้อหาเรื่องสั้น นอกจากจะสะท้อนให้เห็นว่าผู้คนมีค่านิยมในเรื่องการศึกษา ดังกล่าวแล้ว ยังมีเรื่องสั้นบางเรื่องที่คัดค้านค่านิยมนี้ บางเรื่องคัดค้านระบบและวิธีดำเนินการศึกษาที่เป็นอยู่ คือเรื่องไปสู่การเปลี่ยนแปลง ไฟ และเราจะผ่าข้ามไป บางเรื่องคัดค้านและพยายามเสนอแนวคิดที่ว่าผู้ได้รับการศึกษาคควรจะต้องเปลี่ยนค่านิยมในเรื่อง การศึกษาเสียใหม่ ไม่ใช่มุ่งแต่จะเป็นเจ้าคนนายคน ปรากฏในเรื่อง มอบให้คุณบัณฑิต ก่อนถึงดวงดาว ความตายของคนสองคน แล้วเราจะเห็นกัน และกลับไปสู่จุดเริ่มต้น

ในเรื่องไปสู่การเปลี่ยนแปลง พจน์แสดงความเห็นกับอาจารย์สอนวรรณคดีไทย เกี่ยวกับการเรียนวรรณคดีบางเรื่อง ผู้เขียนบรรยายผ่านความคิดของคำรงค์ เพื่อนของพจน์ ตอนหนึ่งว่า

เขาคิดว่าพจน์โต้แย้งอาจารย์มีเหตุผลเต็มที่ ทั้งเขาเองก็เห็นด้วยอย่างเต็มที่ว่า เรื่องราวที่เรียนกันอยู่ในห้องเรียนนั้น ล้วนแล้วแต่ซ้ำซาก น่าเบื่อหน่าย ห่างเหิน อย่างสิ้นเชิงกับชีวิตที่เป็นจริง บางครั้งเขาหลับในชั่วโมงนี้เสมอ (สถาพร ศรีสังข์ 2518 : 199)

และเมื่อคำรงค์ได้ไปศึกษาชีวิตของคนในชนบท เขาก็ยิ่งมีความคิดวิพากษ์วิจารณ์ ระบบการศึกษามากขึ้นอีก

เขาเริ่มหวนคิดไปถึงบ้านที่คอยแต่จู้จี้ให้เขาเรียนหนังสือ เพื่อจะได้เรียนต่อชั้นสูงได้ ง่ายขึ้น และจะได้ออกไปเป็นเจ้าเป็นนายอย่างที่เขาเป็น คิดถึงระบอบโรงเรียนที่ไม่ เคยให้โอกาสให้นักเรียนคิด และรู้ในเรื่องราวที่ครูและหลักสูตรต้องการให้รู้ และคิดถึง หลักสูตรที่ล้าหลังไม่เคยสัมพันธ์กับชีวิตจริง แม้ชีวิตในกรุงของเขาเอง ยาวว่าแต่จะ ให้สัมพันธ์กับเรื่องราวในชนบทบ้านนอกเลย (สถาพร ศรีสังข์ 2518 : 202)

ในเรื่องไฟ ตัวละครเอกมีความรู้สึกท้อถวนระบบการศึกษา แต่เขาก็ต้องยอมพ้อ ทั้ง ๆ ที่ในใจไม่เห็นด้วย และมีข้อข้องใจสงสัย ผู้เขียนเขียนไว้ว่า

พออยากให้ผมเรียนมหาวิทยาลัย และเมื่อผมไม่ยอมไปสอบแข่งขันบ้า ๆ นั้น พอดีจับผม ยัดเข้าไปอยู่ในตลาดค้าขายวิชาบางแห่งที่ผู้คนเข้าไปอัดกันอยู่เหมือนปลากระป๋อง-ปลา ตายแล้วถูกบรรจุไว้ในกระป๋องเพื่อเป็นอาหารนะ- มันอัดกันอยู่ทั้งสองสามหมื่นคน ผมก็ แปลกใจว่าความรู้นั้นจะเกิดขึ้นได้อย่างไรกันในตลาดค้าขาย แต่มันก็ต้องยอมพอ มัน น่าเบื่อที่จะต้องไปถกเถียงกับคนแก่ ฆงายพรรคนั้น (สถาพร ศรีสังข์ 2518 : 76)

ในเรื่องเราจะผ่าข้ามไป วิพากษ์วิจารณ์ระบบการศึกษาว่าเป็นตัวที่ทำให้ผู้คนโง่ ฆงาย ยอมรับสภาพความอยู่ที่ยึดมั่นที่ตน เหตุมาจากจักรวรรดินิยมสมคบกับนายทุนและผู้มี อำนาจในชาติ "เพราะถูกล้างสมองด้วยแผนการศึกษาที่มันเป็นคนวางเอาไว้" (วิสา คัญทัพ 2517 : 191)

ในเรื่องมอบให้คุณบัณฑิต ผู้แต่งคัดค้านค่านิยมในเรื่องการศึกษาเพื่อตัวเอง โดยเสนอแนวคิดว่

ขอให้คุณจงเป็นบัณฑิตแห่งการต่อสู้ที่รักเสรีภาพ รักความเป็นธรรม บัณฑิตที่ประกอบด้วย ปัญญาอันสูงส่ง เหตุผลที่แหลมคม บัณฑิตของผู้นำงาน คนขับรถสิบล้อ เด็กชาย พวงมาลัยดอกไม้ม และในที่สุดขอคุณจงเป็นกรรมมาบัณฑิต บัณฑิตของประชาชนผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบ ผู้ทุกข์ยากเข็ญขึ้นทั้งมวล (ไพสินธุ์ พรหมน้อย 2521 : 113-114)

เรื่องก่อนถึงดวงดาว แม่ของรอยก็มีค่านิยมทางการศึกษาในแบบเพื่อตัวเอง แม่พูดกับรอยถึงการตั้งเนื้อตั้งตัวโดยทำงานที่มีรายได้ดี โดยยกพี่ชายของรอยเป็นตัวอย่าง แต่รอยไม่เห็นด้วยกับแม่ในแง่นี้ ทั้งที่เขารักแม่ ไม่เคยดื้อกับแม่ เขาทำงานหนังสือพิมพ์ เป็นปากเสียงให้คนจน เปิดโปงพฤติกรรมทุจริตต่าง ๆ ให้ประชาชนได้เห็นความจริง ตั้งแต้อยู่เรียนหนังสืออยู่ และเมื่อจบการศึกษาเขาก็ยึดงานนี้เป็นอาชีพ ถึงแม้เงินเดือนจะ น้อย แต่เขาถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของคนยากคนจนซึ่งเป็นคน ส่วนใหญ่ของประเทศ แม่จะถูกรังแก รอยก็ยังเชื่อมั่นในความถูกต้องของตน ในที่สุดเขาก็ ถูกยิงตาย

เรื่องความตายของคนสองคน ผู้แต่งกล่าวถึงค่านิยมทางการศึกษาทั้งเก่าและใหม่ เช่นเดียวกับเรื่องก่อนถึงดวงดาว กล่าวคือ มื่อเป็นที่รับจ้างยังมีค่านิยมทางการศึกษาในแบบเก่า เขาไม่เข้าใจว่าทำไมนักศึกษาจะต้องออกมาต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ในสังคม และมองไปว่าพฤติกรรมแบบนั้นเป็นเรื่องวุ่นวายน่ารำคาญ ซึ่งผู้เขียนบรรยายไว้ตอนหนึ่งดังนี้

ผมเองก็รำคาญพวกเขาที่ชอบประท้วง ชอบเดินขบวน พวกเขาแสดงความไม่พอใจในหลาย ๆ สิ่งที่มีอยู่ ชอบฉุนให้สังคมเป็นเหมือนสังคมในฝันของเขา ทำไมเขาชอบความยุ่งยาก ทำไมเขาชอบเคียดแค้น ทำไมเขาไม่อยู่เฉย ๆ สนุกสนานอยู่ในมหาวิทยาลัยที่มีของเล่นให้เล่นมากมาย ไม่ต้องออกมายุ่งข้างนอก น่าจะสบายกว่าการดิ้นรนอย่างที่เขาทำอยู่ เขาน่าจะเรียนให้จบ ๆ เพื่ออนาคตที่สดใส ทำงานสบายเงินเดือนสูง.....(วัฒน์ วรรณยางกูร 2519 : 233)

พฤติกรรมของนักศึกษาที่ถูกจ้างมาเป็นภาพแนะให้เห็นว่า ค่านิยมทางการศึกษาของเขาตรงกันข้ามกับค่านิยมทางการศึกษาของมือปืนรับจ้าง เขาศึกษาเพื่อช่วยเหลือสังคม ไม่ใช่ศึกษาเพื่อหาทางกอบโกยผลประโยชน์ให้ตัวเอง ซึ่งเหมือนกับลินและยัททพงษ์ สองนักศึกษาที่เข้าไปช่วยเหลือกรรมการในการชุมนุมประท้วงนายจ้างในเรื่องแล้วเราจะเห็นกันเป็นภาพแนะให้เห็นว่าเขาต่อต้าน ไม่เห็นด้วยกับค่านิยมทางการศึกษาแบบเก่า ซึ่งเท่ากันเป็นการเอาตัวรอดไปคนเดียว ใครจะเป็นอย่างไรก็ช่าง

เรื่องกลับไปสู่จุดเริ่มต้น ตัวละครเอกหลังจากจบมหาวิทยาลัยแล้วไม่ต้องการรับราชการ เพราะเห็นว่าเขาคงทำอะไรไม่ได้เมื่อเข้าไปอยู่ในระบบราชการ เขาต้องการกลับไปทำนาที่บ้าน ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชนบทในรูปของชาวนาธรรมดาที่ได้รับการศึกษา เขาคิดว่าการทำอย่างนี้จะทำให้เขาถึงชาวนาได้มากกว่าที่จะไปเป็นปลัดอำเภอซึ่งชาวนาก็จะมองว่า เป็นเจ้าเป็นนาย และเกรงกลัวไปเสียอีก ไม่มีใครเห็นด้วยกับความคิดของเขาแม้แต่พ่อ พ่อตอบสนองความคิด ความต้องการของเขาอย่างรุนแรง

เอ็งต้องไปเป็นปลัดอำเภอ ข้าส่งเสียเอ็งไปเท่าไรไม่เสียค่าย ก็หวังจะให้เอ็งเป็นใหญ่ เป็นโต ไม่ต้องมาทนทุกข์ทรมานอย่างข้า ถ้าเอ็งจะกลับมาทวนา ข้าก็ாயคนทั่วทั้งอำเภอ ชิวะ คนเขาจะนิทาถันยังไบบ้าง ถ้าหากเอ็งจะทวนาละก็ไปทำที่อื่นไม่ใช่ในาของข้า และถ้าเอ็งไม่ไปเป็นปลัดอำเภอ เอ็งก็ต้องเป็นลูกของข้าต่อไป และไม่ต้องกลับมา ให้อาเห็นหน้าอีก (ไฟสันต์ พรหมน้อย 2521 : 127)

ผู้แต่งทั้งเรื่องไว้โดยการบรรยายอารมณ์ของพ่อ และสรุปว่าพ่อก็คงเหมือนกับพ่อ ของผู้คนอีกมากมายในแผ่นดินนี้ คือมีค่านิยมทางการศึกษาแบบเก่า

เนื้อหาเรื่องสั้นที่เกี่ยวกับค่านิยมทางการศึกษาดังกล่าวมาแล้วมีความสอดคล้องกับ สภาพสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งนักเรียนนิสิตนักศึกษาเรียกร้องให้มีการจัดเนื้อหาวิชาใกล้เคียงกับความเป็นจริงในสังคม สามารถนำไปใช้ได้ ในกรณีนี้วิชาวรรณคดีไทยถูกปฏิเสธมากที่สุด มีเสียงเรียกร้องให้ "เนา" วรรณคดี โดยให้เหตุผลว่าเนื้อหาไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน มีแต่ภาพชีวิตที่ไม่มีสาระของชนชั้นสูง

ในกรณีที่คนมักจะคิดถึงการศึกษาว่าจะทำให้ได้เป็นเจ้าของคนคนนั้น วิทยากร วิทยากร เชียงกูล เขียนไว้ว่า เป็นเพราะระบบการศึกษาในประเทศด้อยพัฒนาได้รับ อิทธิพลจากตะวันตก และนำมาใช้โดยไม่ได้ปรับให้เข้ากับความต้องการอันแท้จริงของ ประเทศว่า

...(นอกจากนั้น) ยังเป็นเพราะว่าการ จัดการศึกษาดังกล่าวดังกล่าวสอดคล้องกันกับเป้าหมาย ของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่ล่าหลังของประเทศด้อยพัฒนาอีกด้วย เพราะว่าการศึกษา เมื่อมองในแง่ของเอกชนแล้วก็คือ การลงทุน เพื่อการยกฐานะ ทางหนึ่งนั่นเอง ผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองซึ่งมีอำนาจในการจัดการศึกษาด้วย จึงย่อมอยากจัดการศึกษาชนิดที่จะเปิดโอกาสให้ลูกหลาน และชนชั้นเดียวกับตนพัฒนา ฐานะทางเศรษฐกิจสังคมได้สูงกว่าคนอื่นเป็นสำคัญ ระบบการศึกษาในประเทศด้อย พัฒนาจึงเป็นระบบที่เน้นการแข่งขันเพื่อที่จะคัดคนกลุ่มน้อยขึ้นไป เป็นเจ้านายคน โดยการแข่งขันดังกล่าวไม่ได้ตัดสินคนตามความสามารถที่แท้จริงและความเหมาะสม แต่อย่างใด แต่ตัดสินจากคนที่มีความรู้วิชาสามัญดี ท่องจำเก่ง สอบได้คะแนนสูง

เป็นสำคัญ ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้คนที่มาจากครอบครัวที่พื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคมดีกว่า หรือคนที่พ่อแม่สามารถลงทุนทางการศึกษาให้ได้มากกว่า ใต้เท้าบันไดของการศึกษาไปได้สูงกว่าคนที่มาจากครอบครัวยากจนหรือครอบครัวที่พ่อแม่ไม่มีการศึกษา (วิทยากร เชียงกุล 2517 : 59)

การที่มีนักเรียนนิสิตนักศึกษาตั้งเป็นกลุ่มหรือศูนย์เพื่อร่วมการเคลื่อนไหวต่อสู้ เพื่อความเป็นธรรมในค่านาง ๆ ร่วมกับประชาชน กรรมกร ชาวไร่ชาวนา ก็เป็นแนวโน้มที่แสดงให้เห็นว่าค่านิยมทางการศึกษาเพื่อสังคมเป็นค่านิยมที่นักเรียนนิสิตนักศึกษาหันมายึดถือแทนค่านิยมทางการศึกษาเพื่อตัวเองโดยเฉพาะ ซึ่งกรณีนี้ก็สอดคล้องกับเนื้อหาเรื่องสั้น

นอกจากค่านิยมทางการศึกษาซึ่งปรากฏในเนื้อหาเรื่องสั้นมากที่สุดแล้ว ค่านิยมในค่านางอื่นก็มีปรากฏในรูปที่ไม่ใช่สารหลักของเรื่อง ส่วนมากต้องมองผ่านพฤติกรรมของตัวละคร ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าเขาพูดหรือทำเช่นนั้นเพราะยึดถือค่านางอย่างไร

ค่านางในเรื่องการทำบุญ ความเชื่อในการสะสมบุญ ชาตินี้ชาติหน้าเป็นสารหลักในเรื่องชายผ้าเหลือง ซึ่งแสดงภาพครอบครัวที่พ่อแม่เลื่อมใสศรัทธาศาสนา ทำบุญตักบาตรอยู่เป็นนิจ ลูก ๆ ก็พลอยมีนิสัยอย่างนั้นไปด้วย จนกระทั่งพบพระรูปหนึ่งซึ่งมาอยู่ใหม่ มีตำแหน่งเป็นรองเจ้าอาวาส ลักษณะของพระองค์นี้เป็นการบอกกล่าววาติกับเสวนนั้นมีอยู่ทั่วไปในทุกวงการ แม้แต่ในหมู่สงฆ์ที่เป็นผู้สืบทอดศาสนกิจ เมื่อแม่มนันต์มาฉันอาหารที่บ้าน พระรูปนี้แสดงความพึงใจในรสอาหาร ออกปากชมเมื่อเห็นอาหารที่พึงใจ "โอ..แฮมอะไรนี่...มีะเด็ด ๆ ทั้งนั้น" ระหว่างฉันอาหารก็ไร้ความสำรวม ฉันเสร็จให้พรและบอกให้ทรวจน้ำ แล้วก็คุ้มหมอ แจกพระเครื่อง ผู้แต่งบรรยายความตอนนีไว่ว่า

เมื่อพระท่านฉันเสร็จเรียบร้อย ท่านก็ให้พรที่เด็ก ๆ ไม่รู้เรื่อง แล้วก็บอกให้ทรวจน้ำได้เด็ก ๆ ทำตามทั้ง ๆ ที่ไม่เข้าใจมานานแล้ว ทุกครั้งที่ทำบุญก็เห็นเป็นอย่างนี้ แต่ก็ไม่มีความใคร่ถาม ผู้ใหญ่เคยทำมาก็ทำตามต่อไป เพราะพวกเขาส่วนมากก็ให้คำอธิบายไม่รู้เรื่องเหมือนกัน พี่นพมาถึงตอนคุ้มหมอบ้าง แจกพระเครื่องบ้าง ท่านก็ทำนายนางแม่จะรวยมากขึ้น และจะรวยขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อคุ้มกันจบ ไม่มีอะไรจะคุ้มแล้ว ท่านจึงลุกขึ้นขับจิวพลางเดินชมห้องโน้นห้องนี้ทั้ง ๆ ที่เจ้าของบ้านยังไม่ไ้กล่าวเชื้อเชิญ....

"โอ...ห้องนอนนี้สวยจริง ๆ แหมเตียงไม้ประคูดังนี้คงหลายเงิน ห้องน้ำห้องท่าอยู่ข้างบนเสร็จ ห้องโถงนี้ทาสีโสมมันไม่ค่อยคิ่นา เปลี่ยนเสียบใหม่จะได้เป็นศิริมงคลเออ...ห้องพระก็จัดเสียบสวยงามน่ารัก ซาคิก่อนนี้โยมทำบุญด้วยอะไรหนอจึงได้มั่งคั่งอย่างนี้ ทำบุญไว้เกิดนะ ซาคิหน้าจะได้มีมากกว่านี้รอยเท้าพันเท้า อ้อ...วันนี้อาตมามีของผ้าป่ามาฝากด้วย นี่แน่ะ เอ้า...." (ศรีดาวเรือง 2518 : 101)

พฤติกรรมเพียงเท่านี้ ก็กล่าวได้ว่าพระรูปนี้ไม่มีคุณสมบัติของสงฆ์ในพุทธศาสนาแล้ว มีแต่ลักษณะภายนอกคือศีรษะโล้น และหม้อจิ๋ว เหลืองเท่านั้นที่ทำให้ผู้พบเห็นหลงไปว่าเป็นสงฆ์เท่านั้นยังไม่พอ ของผ้าป่าที่ให้เขียนตัวเลขจำนวนเงิน 1,000 บาทไว้เรียบร้อย ลูกชายคนโตเป็นผู้รับมา จึงให้อุบายบอกแม่ว่าเขาจะเป็นคนทำบุญเอง เขาใส่เงินไปสิบบาท พระองค์นั้นจากไปอย่างไม่พอใจ เมื่อลูกชายบอกความจริงกับแม่ แม่กลับปกป้องพระ

ลูกตาฝากไปกรรมัง ท่านไม่ทำยังงั้นหรอก ลูกนี้เหลวไหล ท่านเป็นถึงรองเจ้าอาวาสแล้ว ท่านเป็นคนละชั้นกับเรา ก็เลสอย่างนี้ไม่มีที่ท่านแน่ ๆ ท่านบริสุทธิ์เกินกว่าพวกเรามากนัก แต่เอ...แต่หากถึงจะจริงท่านก็ยังมีเรื่องจำเป็นต้องขอบริจาคมากหน่อยเราก็น่าจะทำนี่นา ลูกรู้ไหมว่าการช่วยหาสนานนั้นมันไม่ไปไหนเสียหรอก ถึงอย่างไรก็ตกเป็นของเรายังคำ ไม่ได้ซาคินี้ก็ต้องได้ซาคิหน้า ถ้าลูกอายุครบบวชแม่จะได้ฝากฝังลูกกับท่านใจละ (ศรีดาวเรือง 2518 : 102)

ลูกชายคนโตมีความสงสัยเกี่ยวกับการทำบุญกุศลจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านของตัวเองและจากสิ่งที่เขาเห็นว่า "คนยากคนจน แม้จะไม่ค่อยมีกินก็ยังอุทิศสัจเจียมมาทำบุญเพื่อหวังกุศลซาคิหน้า"

ต่อมาครบครวัจนลงเพราะการคำชาคหุน ต้องอพยพมาอยู่กรุงเทพฯ วันหนึ่งพ่อไคขาวารองเจ้าอาวาสองค์นั้นมาเป็นเจ้าอาวาสที่วัดประทุม ภาษีเจริญ แม่จึงรีบพาลูกชายไปหาหวังจะให้ท่านช่วยบวชลูก ไปถึงวัดสองโมงเช้า พระองค์นั้นยังไม่ตื่น แม่ลูกไคเห็นหญิงคนหนึ่งมาปลุกพร้อมกับส่ำรับกับข้าว ท่านไม่มีท่าทีจำสองแม่ลูกไค แต่พอนึกออกก็ไม่สนใจ ไม่สนทนาด้วยเพราะมีวัธแบกทางภูมิจานอย่างกระตือรือร้น

แม่กับลูกชายจึงเลี้ยงกลับ ผู้แต่งคัดค้านค่านิยมในการทำบุญกุศลอย่างมั่งคั่งโดยผ่านความคิดและการตัดสินใจของแม่ ซึ่งเริ่มมองเห็นความจริงว่า เนื้อแท้ของบุญกุศลนั้นอยู่ที่ไหน ทั้งข้อความว่า

นี่หรือคือวัดซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ทรงศีล ท่านเคยบอกกับเราว่าทำบุญเอาไว้เกิดจะสบาย แต่คนจนที่เสียสละเพื่อทำบุญทำกุศลเล่า.... พวกเขาเป็นใครกัน ใครเป็นคนสร้างวัดวาอารามใหญ่โตเหล่านี้ กองข้าวสกลที่ใส่บาตรนั้นมันมากเกินไปเกินความต้องการของเขาเสียด้วยซ้ำ แต่พวกเขากลับมีข้าวไม่คอยพอกิน.....

ไม่ต้องบวชก็ได้ลูก เท่าที่ผ่านมาลูกก็ปฏิบัติตัวได้ดีแล้ว ลูกเป็นคนดี ทำงานที่สุจริต เห็นอกเห็นใจคนที่ยากจนกว่าเรา ลูกทำดีที่สุดแล้ว แม่จะตายก็ตายนอนตาหลับ แม่ไม่อยากจะเกาะชายผ้าเหลืองของลูกขึ้นสวรรค์หรอก แม่อยากให้ลูกรักคนที่ยากจนกว่าเรา และรักแม่แต่เพียงในชาตินี้ แม่ก็ชื่นใจแล้ว (ศรีดาวเรือง 2518 : 105-106)

ในเรื่องผู้ร่อนนุ้ย ยายพูดให้หลานสาวและเพื่อนของหลานฟังว่า ที่พวกมาแจกเสื้อผ้าเขารวย เขาแต่งตัวสวย เพราะเขาเป็นคนมีบุญวาสนา ผู้เขียนมีทางเสียดสีคัดค้านค่านิยมนี้โดยให้เด็กทั้งสองคนตั้งข้อสงสัยกับยายว่า

"เราทำไมไม่เป็นอย่างเขามั่งคั่งยาย" เด็กหญิงสงสัยในความเป็นไปของชีวิต
"มันเป็นเรื่องราวสาธิตกรรมนังหนูเอ๋ย เราเลือกเกิดไม่ได้ แล้วแต่เทวดาท่านจะโปรด"

"เทวดานี้ทำไมยุ่งจัง" เคียงว่า "ตัวของเรานั้นเรื่องของเรา เทวดานี้ชอบเล่นยาย"
(วัฒน์ วรรณยางกูร 2519 : 102)

แม้แต่คำว่าเด็ก ๆ ก็แสดงให้เห็นค่านิยมและความเชื่อในเรื่องชาตินี้ชาติหน้า ทั้งคำว่าเด็ก ๆ ของยายขึ้นในเรื่องคนที่แสนเหงา "โอ้พวกเด็กนิมหายบรรลัยจักร โอ้พวกซึ่งหมาเกิด พวกมึงต้องตกนรก ไม่มีวันได้ผูกได้เกิด" (วัฒน์ วรรณยางกูร 2519 : 84)

เรื่องสั้นบางเรื่องแสดงความหวังว่า วันหนึ่งประชาชนจะเลิกมงายในโทษชะตา เพื่อหันมาปรับปรุงชีวิตของตนตามสภาพความเป็นจริง ไม่ใช่ยอมจำนนสยบ แล้วโยนให้เป็นเรื่องของโชคชะตากังปรากฎในเรื่องไพรลดา

ในเรื่องห้องพระ อินทการมกรตัวเอกของเรื่องไปรับจ้างซ่อมห้องพระให้ม้านคนมีเงิน เมื่อเขาเห็นพระพุทธรูปจำนวนมากในห้องพระนั้น ผู้เขียนก็ได้แสดงค่านิยมในเรื่องบุญกุศลของเขาควบคู่ไปกับข้อสงสัยซึ่งเริ่มจะเกิดขึ้นในใจ มีความตอนหนึ่งว่า

ขณะที่เริ่มลงมือทำงาน อินทาก็คิดไปเรื่อยเปื่อยว่าเขาเองคงมีกรรมมากจึงต้องอดมือกับ บ่อ ที่ขุดหัวนอนก็เหมือนกับบ่อสองเล็ก ๆ ทั้งยังอัดกันอยู่ทั้งสามสี่คน เขาไม่เข้าใจเลยว่าทำไมท่านเจ้าของบ้านหนาอุมคนนั้นจึงได้มีบุญบารมีมากนัก เพียงห้องพระห้องเดียวก็โอฬารวิจิตรสวยงามเขาต้องท้อใจ ความกว้างใหญ่ที่สามารถบรรจุคนไว้ได้ไม่น้อยกว่าสิบคน เฉพาะพระมณีนพปิ่นก็คงจะมีค่ามากกว่าเรือนอาศัยของเขาทั้งหลายเสียหลายเท่า กระมัง พระในห้องเขาก็ทูลถามสงบเส่งี่ยมสมกับอยู่ในบ้านคนรวยบารมีเสียเหลือเกิน ถึงตอนนี้อินทาคึกใจคิดว่าคงเป็นองค์พระมากหลายนี่เองที่ส่งเสริมให้คุณท่านเจ้าของบ้านมีบุญบารมีใหญ่โตได้ แต่ก็นึกคิดอีกทีว่าที่จริงเขาเองก็กราบไหว้พระท่านมาตั้งแต่เด็ก เพียงแต่ว่าไม่มีปัญญาหาเขาเข้ามาบูชาเป็นส่วนตัวเท่านั้นเอง ทำไมเขาจึงไม่มีบุญอย่างท่านเจ้าของบ้านบ้าง (สถาพร ศรีสัจจ 2519 : 101)

เมื่ออินทาทูลซ่อมห้องพระเสร็จกลับมามานดูข้าวว่าถูกไล่ที่ ความสงสัยของเขาก็ยิ่งเพิ่มขึ้นอีก "เขาให้ลูกใจสงสัยแรงกล้า พระองค์เล็กองค์น้อยในห้องนั้นจะเป็นฝ่ายคุ้มครองท่านหนาอุมเจ้าของบ้าน หรือว่าท่านผู้ว่ารวคนนั้นเป็นผู้คุ้มครองพระทั้งหลายเหล่านั้นกันแน่" (สถาพร ศรีสัจจ 2519 : 102) แม้ผู้เขียนจะสรุปว่าเขาคิดไม่ออก แต่อย่างน้อยก็สะท้อนภาพว่าค่านิยมที่ไม่เป็นประโยชน์กับชีวิต ค่านิยมที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้คนยอมสยบอยู่กับความอยุติธรรมโดยไม่เรียกร้องต่อสู้ ได้เริ่มถูกตั้งข้อสงสัยแล้ว และในที่สุดก็จะถูกทอดทิ้ง ถูกปฏิเสธอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การเล่นการพนันบางประเภทก็จัดว่าเป็นการฝากชีวิตไว้กับโชคชะตา ดังปรากฏในเรื่องเด็กชายก่อนไปโรงเรียน แม่ของก่อนชอบเล่นหวยและหวังว่าจะรวย แต่ก็ไม่เคยรวย วันหวยออกแกเรียกลูกชายว่าก่อนเงินก่อนทอง แต่พอหวยออกแล้วกลายเป็น "ไอ้...ก่อน" ทุกที และในเรื่องเลือกตั้งดี เมื่อลูกถามพ่อว่าเมื่อไหร่จะรวยกันเสียที พ่อตอบว่า "งวคนี่แหละวะ พ่อซื้อไว้ครึ่งใบ" (วัฒน์ วรรลยางกูร 2519 : 198)

การเล่นการพนันบางประเภทก็ให้เห็นถึงการฝากชีวิตไว้กับโชคชะตาและค่านิยมในเรื่องความสนุกสนาน เช่น การก๊อปลา ชนไก่ ดังที่ตัวละครในเรื่องซึ่งรวนแตกทำลาย บอกกับหลานสาวที่มาจากกรุงเทพฯ ว่า "หน้าฝนกูก็ก๊อปลา พอหน้าแล้งก็ชนไก่ บางทีเสียแต่มันก็ยังมีความหวังโว้ย...." (ศรีดาวเรือง 2519 : 144)

ความเชื่อเรื่องโชคชะตานอกจากจะทำให้ชาดการคืนรัตนตอสูแล้ว หากหันเข้าหาการพนันโดยมีความหวังว่า ถ้าโชคชะตาดีก็จะรายนั้น กลับทำให้ฐานะที่ยากจนอยู่แล้วยิ่งจนลงไปอีก ทั้งยังเสียเวลาทำมาหากินเพราะมัวแต่เล่นการพนัน

ในเรื่องด้วยมือของพวกเรา ในฉากที่นายอำเภอเข้าไปในหมู่บ้าน ผู้แต่งบรรยายว่า "ชาวบ้านทรุดตัวลงนั่งกับพื้น พนมมือไหว้กันสลอน" (ไพสันต์ พรหมน้อย 2521 : 8) นั้นเป็นภาพแฉให้เห็นค่านิยมในเรื่องอำนาจ ประชาชนโดยทั่วไปยอมรับผู้มีอำนาจ เกรงกลัวผู้มีอำนาจ อำนาจนำมาซึ่งความมั่งคั่ง ความร่ำรวย ซึ่งเป็นค่านิยมในสังคมไทยอยู่แล้ว

ค่านิยมในเรื่องความมั่งคั่ง ความร่ำรวยนี้ บางครั้งก่อให้เกิดการทุจริต ดังที่ผู้แต่งเรื่องมอบให้คุณสมบัติ เขียนบอกไว้เป็นนัยว่า

คุณคงเคยได้ยินเรื่องราวของรุ่นพี่แต่ละรุ่นมาแล้ว จบไปรับราชการไม่ทันไรก็มีรถเก๋งนั่งราคาแพงเสียด้วย พ่อแม่เขาก็ไม่มีใครว่ารวยถึงขนาดจะนั่งกินนอนกิน แม่ตัวเขาเองก็เถอะ เก็บเงินสักห้าปีจะซื้อได้หรือ (ไพสันต์ พรหมน้อย 2521 : 109)

ค่านิยมในความมั่งคั่ง ความร่ำรวย ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการพนัน เพื่อ พุ่มเฟิย และสร้างปัญหาดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม นอกจากนั้นยังทำให้ผู้คนหลงปฏิบัติกิจอันเกี่ยวเนื่องกับศาสนา เช่น การบวช หรืองานอื่น ๆ โดยยึดถือเอาความ

หรรษาเป็นสำคัญกว่าเนื้อหาแท้ ๆ ของกึ่งนั้น ๆ ดังในเรื่องชายผ้าเหลือง ลูกชายคึกสงสัยว่าเขาจะบวชเพื่ออะไร ความคิดของเขาได้ผกผันไปถึงค่านิยมความมั่งคั่ง ความหรรษาด้วย กึ่งนี้

ถ้าเราบวช เราจะบวชเพื่ออะไรหนอ ก็คงเพื่อให้แม่สบายใจเท่านั้น หรือไม่ก็เพื่อให้พ่อออกการศ เพื่อให้คนในอำเภอว่าดีกันว่างานของเรามีลเก มีหนัง มีเหล้ายา ปลาบั้งเจียงในงานมากมาย การบวชเป็นสงฆ์ที่คึกนั้นจะต้องสิ้นเปลืองมากมายถึงเพียงนี้เชียวหรือ.....(ศรีคาราเรื่อง 2518 : 103)

มีเรื่องสั้นอยู่สองเรื่องที่จะต้องตีความ วิเคราะห์ รวมกันไปทั้งในด้านวัฒนธรรมและค่านิยม คือเรื่องนักมณุษยธรรม และมาตุฆาต

นักมณุษยธรรม เป็นเรื่องสั้นที่ตึงข้อสงสัยในเรื่องมณุษยธรรมของคนชั้นกลางว่าทำด้วยใจจริงหรือทำเพื่อตัวเอง ในขณะที่พูดว่า "ช่วยมันเอาบุญเถอะ...." ซึ่งแสดงให้เห็นค่านิยมในเรื่องการทำบุญกุศล แต่ก็กลับไม่พอใจหากผู้ที่ตนช่วยเหลือไม่ยอมทำตัวเป็น "ลูกทาสที่น่าทแกล้งสงสาร" สำหรับคน รู้ลึกก็คิดว่าคาถาการช่วยเหลือ จะกลับมาเห็นใจผู้อื่นอีกครั้ง ก็ต่อเมื่อมีเหตุร้ายแรงเกิดขึ้นกับชีวิตของเขานีก เป็นการช่วยเหลือความรู้สึกของตัวเองเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจว่าตนเป็นคนดี เป็นคนมีมณุษยธรรม

การตึงข้อสงสัยนี้ หากตีความกว้างออกไป ก็หมายความว่าวิถีชีวิตของคนในสังคมนี้ไม่มีใครมีความจริงใจกับใคร การกระทำต่าง ๆ โดยเนื้อแท้แล้วทำเพื่อตัวเองทั้งสิ้น

ในเรื่องมาตุฆาต ผู้แต่งใช้ "แม่" เป็นสัญลักษณ์แทนความคิด ค่านิยมวัฒนธรรมเก่าในสังคม ผู้แต่งให้ตัวละครแม่อันหมายถึงให้ทำลายสิ่งเก่า ๆ ที่ไม่มีประโยชน์ต่อชีวิตและการต่อสู้เสีย แล้วแทนที่ด้วยสิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์กว่า ตึงข้อความตอนหนึ่งว่า

ลัษมีตีให้คนที่ลุด...ฆ่าแม่ของคุณให้ตายในทันที แล้วรีบวิ่งไปหาแม่ใหม่...ก่อนที่มือสกปรกขางมือจะคว่ำคุณไว้กลางทาง ปีศาจจะตายหมดสิ้นในอ้อมกอดของแม่ใหม่...
(ชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ 2518 : 74)

วิทยากร เชียงกูล เขียนไว้ว่าในประเทศค่อนพัฒนานั้น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม วัฒนธรรม "มีไว้เพื่อบังคับรักษาสถานะเดิมของสังคม ซึ่งแบ่งคนออกเป็นชนชั้นที่มีฐานะ สิทธิ หน้าที่ ตลอดจนความคาดหวังในอนาคตที่ต่างกันออกไป มากกว่าที่จะเป็นไปเพื่อช่วยให้สมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมอยู่กันได้อย่างสงบสุขร่มเย็น โดยไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกัน หรือเพื่อช่วยให้สังคมพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นอย่างแท้จริง....ความเชื่อก็เป็นไปในทางส่งเสริมให้คนยอมรับสภาพของตน เหมือนหนึ่งว่าเป็นบุญกรรมมาแต่ชาติก่อน ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ศักดิ์สิทธิ์มาให้อย่างยุติธรรมแล้ว ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ นอกจากถ้ามุ่งทำความดีและชยันตามกฎเกณฑ์แคบ ๆ ของสังคม ก็จะได้ผลตอบแทนบ้างพอเป็นเครื่องปลอบใจ แต่ถ้าทำดีแล้วยังไม่ได้ก็ไม่ต้องไปโทษใครให้โทษกรรมเก่าของตัวเอง" (วิทยากร เชียงกูล 2517 : 26)

ค่านิยมและวัฒนธรรมที่มีผลให้คนยอมจำนน ยอมรับสภาพความเสียเปรียบของตน โดยไม่ต่อสู้ดิ้นรน เป็นประโยชน์ต่อผู้มีอำนาจ ผู้ถือครองอำนาจรัฐ และนายทุน และมีส่วนสำคัญที่ทำให้การปกครองระบบทุนนิยมเผด็จการอันเป็นประโยชน์สำหรับคนกลุ่มน้อยที่ได้เปรียบดำรงอยู่ได้ นักเขียนเรื่องสั้นจึงมีทางเสียดสีค่านิยมและวัฒนธรรมดังกล่าว จนถึงการเสนอให้ขจัดค่านิยมและวัฒนธรรมนั้น ๆ เสีย เพื่อสร้างค่านิยมและวัฒนธรรมใหม่อันเป็นประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 จำนวน 50 เรื่อง

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ของแนวความคิดทางการเมืองและสังคมที่ปรากฏในเรื่องสั้นกับสภาพทางการเมืองและสังคม ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาสภาพสังคมไทยในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519
2. ศึกษาลักษณะเนื้อหาและแนวความคิดทางการเมืองและสังคมจากเรื่องสั้น จำนวน 50 เรื่อง
3. นำผลจากการศึกษาตามข้อ 1. และ 2. มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และค่านิยม
4. เสนอผลการศึกษาวิเคราะห์แบบพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ความสัมพันธ์ด้านการเมือง

เรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 สะท้อนสภาพทางการเมือง ปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับการเมือง ในด้านต่าง ๆ คือ ความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจซึ่งประเทศไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบทั้งในด้านการเมือง และเศรษฐกิจ การใช้อำนาจอธิปไตยไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะในกรณีการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างเหี้ยมโหด ระบบราชการและข้าราชการบางส่วนไม่ได้ทำงานเพื่อผล

ประโยชน์ของประชาชน และบางครั้งกลับกลายเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจและนายทุนที่เอารัดเอาเปรียบประชาชน รัฐสนใจชนบทน้อยกว่าที่ควร การกระจายการศึกษาและสาธารณสุขไปทั่วต่าง ๆ ยังไม่เป็นธรรม มีผลให้เขตชนบทถูกทอดทิ้ง คนชนบทไร้โอกาสในการพัฒนาตนและการทำมาหากินของตน ภาพสะท้อนในเนื้อหาเรื่องสั้นเหล่านี้สอดคล้องกับสภาพที่เกิดขึ้นในสังคม

แนวความคิดในการแก้ปัญหาเหล่านี้ที่ปรากฏในเรื่องสั้นสอดคล้องกับสภาพสังคมในช่วงนั้น กล่าวคือมีการเคลื่อนไหวให้แก้ปัญหาคด้วยมาตรการทางกฎหมาย และเคลื่อนไหวเรียกร้องความเป็นธรรม ความถูกต้องภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย และแนวความคิดในการแก้ปัญหาคด้วยวิธีการตอบโต้อย่างรุนแรง เพราะไม่เชื่อว่าการเรียกร้องโดยสันติวิธีจะได้อะไร นอกจากนั้นยังมีแนวความคิดว่าปัญหาต่าง ๆ จะถูกขจัดไปได้ก็ต่อเมื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและการเมืองเสียใหม่ ซึ่งในสภาพสังคมไม่เฉพาะพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอันเป็นพรรคการเมืองนอกกฎหมายเท่านั้นที่มีแนวความคิดในการแก้ปัญหาเช่นนี้ นักวิชาการและบุคคลบางกลุ่มก็มีแนวความคิดและความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมเช่นกัน แต่โดยนัยของกฎหมายทำไม่ได้

ความสัมพันธ์กับสภาพสังคม

ความสัมพันธ์กับสภาพสังคมนี้ ผู้เขียนแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และค่านิยม

เศรษฐกิจ

เนื้อหาของเรื่องสั้นที่ผู้เขียนนำมาวิเคราะห์ล้วนแต่สะท้อนภาพความยากจนของชาวไร่ชาวนาและกรรมกรออกมามากที่สุด ซึ่งนับว่าสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม ต้นเหตุของปัญหาความยากจนมาจากการกดขี่ขูดรีด การลดราคาผลผลิต การจ่ายค่าจ้างต่ำ การกระจายรายได้อย่างไม่เป็นธรรม และการว่างงาน แนวความคิดในการแก้ปัญหาก็เช่นเดียวกับในด้านการเมือง กล่าวคือมีทั้งเสนอการแก้ปัญหาในขอบเขตของกฎหมาย ชุมนุมประท้วงเรียกร้องเมื่อได้รับความอยุติธรรม การแก้ปัญหาคด้วยวิธีรุนแรงชนิดตาต่อตา ฟันต่อฟัน และแนวความคิดให้เปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างทางสังคมและการเมือง

วัฒนธรรม

เรื่องสั้นในข่วงนี้เสนอแนวความคิดว่า วัฒนธรรมเมืองซึ่งได้รับอิทธิพลจากตะวันตกนั้นเป็นวัฒนธรรมฟุ้งเฟ้อ ฟูมเฟื่อย ไร้ประโยชน์ นอกจากนั้นยังมีผลให้การกดขี่เอารัดเอาเปรียบของสังคม เมืองต่อสังคมชนบทรุนแรงยิ่งขึ้น เพราะคนในชนบทต้องเข้ามาเป็นเหยื่อวัฒนธรรมเหล่านั้น และในความฟุ้งเฟ้อ ฟูมเฟื่อยนั้น ส่วนหนึ่งมีขึ้นได้เพราะสังคมเมืองซุกครึกครื้นพากันไปจากชนบท แทนที่วัฒนธรรมจะมีคุณค่าต่อวิถีชีวิตประชาชน กลับกลายเป็นเครื่องมือของการกดขี่ซุกครึก ส่วนแนวความคิดในการแก้ปัญหา เรื่องสั้นบางเรื่องเพียงแถมหางเสียงวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งนับว่าสอดคล้องกับสภาพสังคมที่มีการวิพากษ์วิจารณ์แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้กันอยู่เสมอ มีเรื่องสั้นบางเรื่องที่เสนอแนวความคิดให้ล้มล้างสิ่งเก่า ๆ ที่ไร้ประโยชน์เสียให้หมด สร้างวัฒนธรรมใหม่ที่มีคุณค่าแก่ชีวิตอย่างแท้จริง แนวความคิดนี้ยังไม่ได้มีการปฏิบัติในความเป็นจริง เพราะการจะทำอย่างนั้นได้ โครงสร้างทางสังคมต้องเปลี่ยนไปก่อน

ค่านิยม

ความคิดในเรื่องค่านิยมในสังคมไทยซึ่งปรากฏในเรื่องสั้นมีทางเสียงคัดค้านค่านิยมเก่า ๆ หลายประการ คือ ค่านิยมทางการศึกษา ค่านิยมในอำนาจ ความมั่งคั่ง ความหรูหรา ค่านิยมในเรื่องการทำบุญกุศล การฝากชีวิตไว้กับโชคชะตา ผู้แต่งเห็นว่าค่านิยมที่คนในสังคมยึดถือกันอยู่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ทำให้คนยอมจำนนต่อความอยุติธรรมในสังคมโดยไม่ต่อสู้ดิ้นรน และหากเป็นผู้มีโอกาสก็จะกอบโกยแต่ผลประโยชน์เพื่อตัวเอง การคัดค้านค่านิยมเหล่านี้สอดคล้องกับสภาพสังคม ซึ่งคนรุ่นใหม่ได้แสดงความคิดคัดค้านวิพากษ์วิจารณ์ค่านิยมเหล่านี้ ทั้งในตำราสังคมวิทยา และสื่อมวลชนทั่วไป แต่เนื้อหาของเรื่องสั้นเสนอแนวความคิดที่ล้ำหน้ากว่า คือเสนอให้ล้มล้างค่านิยมเหล่านี้เสีย สร้างค่านิยมใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตประชาชนและไม่ขัดขวางการพัฒนาสังคม

ขอเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของเรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมกับสภาพสังคมในช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เพื่อจะได้รู้ว่าในยุคที่เสรีภาพถูกสกัดกั้น เรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมตกอยู่ในสภาพเช่นไร

2. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของแนวความคิดทางการเมืองและสังคมที่ปรากฏในบทกวี และนวนิยาย กับสภาพทางการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 เพื่อจะได้เห็นแนวความคิดในเรื่องนี้ได้อย่างกว้างขวางและชัดเจนขึ้น

3. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์เรื่องต้นแนวการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 ในด้านรูปแบบ กลวิธีการเสนอเรื่อง และการใช้ภาษาปลูกเร้าความรู้สึก เพื่อจะได้มองเห็นลักษณะของเรื่องต้นแนวการเมืองและสังคมในช่วงนี้รอบด้านชัดเจนขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กรรณิการ์ ฤทธิเดช วิเคราะห์เรื่องสั้นของยาขอบ ปรีชญานิพนธ์ กศ.ม.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2522, 344 หน้า อีศสำเนา

ขรรค์ชัย บุนปาน บรรณาธิการ ประชาชาติรายวัน 1-730 : กรกฎาคม 2517 -

กรกฎาคม 2519 โรงพิมพ์พิมพ์แสง 2517 - 2519

"ความสำคัญของฐานทัพในไทย" ประชาชาติรายสัปดาห์ 6 : 37, 20 ธันวาคม 2516

เจตนา นากว้ชะระ ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ ดวงกมล 2524, 303 หน้า

จักรินทร์ ไชยวัฒน์ พญาโชนบนใจแก้ว พิมพ์แสง 2518, 160 หน้า

ชัยลรี สมุทวนิช วรรณกรรมการเมืองไทย 14 ตุลาคม 16 - 6 ตุลาคม 19 สร้างสรรค์ 2524,
83 หน้า

ชัยอนันต์ สมุทวนิช ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย พิมพ์ครั้งที่ 3

บรรณกิจ 2523, 337 หน้า

ชลธิรา กลัค้อย วรรณคดีของปวงชน พิมพ์ครั้งที่ 2 เคล็ดไทย 2519, 379 หน้า

"ชาวนา : บางทีชัยชนะก็กินเวลา" ประชาชาติรายสัปดาห์ 56 : 7 - 9, 8 ธันวาคม
2517

ณรงค์ พวงพิศ ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย แสงรุ่งการพิมพ์ 2523,
365 หน้า

ศรีหิลา บุญจรรยา นวนิยายกับสังคมไทย (2475 - 2500) สร้างสรรค์ 2523, 464 หน้า

ธงชัย วินิจจะกุล และคนอื่น ๆ "การเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่องของอุดมการณ์ในสังคมไทย"

ใน วิกฤตการณ์ทางเอกลักษณ์ บทที่หกของนวนิยายใหม่ หน้า 117 - 187 กองบรรณาธิการ

ปารวยสาร มุณินธิเสฐียรโกเศศ 2524

นพพร บุญฤทธิ์ บรรณาธิการ สยามรัฐรายวัน 8236 - 9134 : ตุลาคม 2516 - ตุลาคม
2519 โรงพิมพ์ชัยฤทธิ์ 2516 - 2519

"นโยบายเศรษฐกิจของเมืองไทย" ประชาชาติรายสัปดาห์ 51 : 56 - 57, 7 พฤศจิกายน
2517

- นที วิจิตรภัณฑ์ วิเคราะห์วรรณกรรมแนวประชาชน สยามวรรณกรรม 2519, 281 หน้า
- บุญเรือง เนียมหอม การวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือภาษาไทยเกี่ยวกับการเมืองที่จัดพิมพ์ขึ้น
ถึงแก่วันที่ 14 พ.ค. 2516 ถึงวันที่ 26 ม.ค. 2518 กรมการฝึกหัดครู 2522, 224 หน้า
- บำรุง สุวรรณรัตน์ และชูศักดิ์ เอกเพชร วรรณกรรมสังคมและการเมือง พิมพ์ครั้งที่ 2
 กลุ่มคนใหม่ 2523, 233 หน้า
- "ปฏิกิริยาแท้จริงของชาวนา" ประชาชาติรายสัปดาห์ 57 : 48, 15 ธันวาคม 2517
- "ปฏิวัติประชาธิปไตย" ประชาชาติรายสัปดาห์ 52 : 24 - 38, 10 พฤศจิกายน 2517
- ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล "การจากที่รอกการกลับมา" อักษรศาสตร์พิจารณา 8 : 76 - 82
 มกราคม 2519
- "โปรดดา" ใน คำขานรับ หน้า 403 - 415 กวางมกล 2518
- "โลกนาฏกรรมบนถนนสายนั้น" ใน บันทึกการเดินทางของดวงดาว หน้า 165 - 171
 พ.พ. 2522
- ไพลินศรี พรหมน้อย ด้วยมือของพวกเรา พ.พ. 2521, 159 หน้า
- พงษ์ศักดิ์ พยัคฆ์เขียว บรรณาธิการ ประชาชาติรายวัน 731 - 797 : สิงหาคม 2519 -
 ตุลาคม 2519 โรงพิมพ์พิมพ์เนต 2519
- พรศักดิ์ พรหมแก้ว วรรณกรรมการเมืองของเทียนวรรณ ปริญญาโท กศ.ม.
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2521, 279 หน้า อัดสำเนา
- พลศักดิ์ จิรไกรศิริ วรรณกรรมการเมือง กราฟิคอาร์ต 2522, 204 หน้า
- ร้อย รวีวรรณ (นามแฝง) "บทวิเคราะห์นักเขียนรุ่นใหม่หลังเหตุการณ์ 6 ตุลา" โลกหนังสือ
 25 : 32 - 56 ตุลาคม 2522
- วัฒน์ วรรณยางกูร "สี่คำบนผ้าขาว" ชาวกรุง 8 : 66 - 69 พฤษภาคม 2517
- "เด็กชายก่อนไปโรงเรียน" ไทยไคเจสต์ 6 : 134 - 138 กรกฎาคม 2518
- "คนที่แสนเพา" อักษรศาสตร์พิจารณา 9 - 10 : 81 - 88 กุมภาพันธ์ -
 มีนาคม 2519
- นกพิราบสีขาว ประพันธ์สำสัน 2519, 272 หน้า
- "งูกินนา" ใน วิเคราะห์วรรณกรรมแนวประชาชน หน้า 119 - 124
 สยามวรรณกรรม 2519

วิชา ทรวงแสง วิเคราะห์งานประพันธ์ของ 'รงค์ วงษ์สวรรค์ (2503-2512)

ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. 2521, 305 หน้า อัสสัมชัญ

วิทยากร เจริญกุล ปัญหาและทางออกของประเทศกึ่งพัฒนา เคล็ดไทย 2517, 98 หน้า

วินัย บุญกิจ "เมืองไทยวันนี้" สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 16 : 18, 17 ตุลาคม 2519

วิชา คัญทัพ เราจะฝ่าข้ามไป ปุณฺณ 2517, 242 หน้า

———— "แดนของคำพา" ใน สองไทย หน้า 257 - 271 คึกฉีกสยาม 2518

ศรีดาวเรือง (นามแฝง) "สิ่งที่ลืมน" อักษรศาสตร์วิจารณ์ 11 - 12 : 83 - 87

เมษายน - พฤษภาคม 2518

———— "ว่าบนานแล้ว" อักษรศาสตร์วิจารณ์ 2 : 90 - 93 กรกฎาคม 2518

———— "ครึ่งหนึ่งนานมาแล้ว" อักษรศาสตร์วิจารณ์ 5 - 6 : 60 - 63 ตุลาคม -

พฤศจิกายน 2518

———— "ชายผ้าเหลือง" ใน สองไทย หน้า 99 - 106 คึกฉีกสยาม 2518

———— "ซึ่งรวันแตกทำลาย" อักษรศาสตร์วิจารณ์ 9 - 10 : 142 - 146 กุมภาพันธ์ -

มีนาคม 2519

———— "พ่อ" ใน เหมือนอย่างไม่เคย หน้า 151 - 165 ดวงมล 2519

———— "แก้วหยดเดียว" ใน วิเคราะห์วรรณกรรมแนวประชาชน หน้า 263 - 268

สยามวรรณกรรม 2519

สัมฤทธิ์ บัววงศ์ไชย บรรณาธิการ สยามจดหมายเหตุเล่ม 1 สยามบรรณ 2519, 1266 หน้า

สุภา ศิริमानนท์ และคนอื่น ๆ "การเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่องของอุดมการณ์ในสังคมไทย"

ใน วิกฤตการณ์ทางเอกลักษณ์ บันทึกของคนรุ่นใหม่ หน้า 117 - 187 กองบรรณาธิการ

ปาจารย์สาร มูอนิธีเสฐียรโกเศศ 2524

สำเริง คำพะอู ขออนุญาตกิน พิมพ์ครั้งที่ 2 โคมทอง 2522, 144 หน้า

"สถานการณ์แรงงาน" แรงงานสัมพันธ์ฉบับพิเศษวันแรงงานแห่งชาติ 1 พฤษภาคม 2523

66 - 68 พฤษภาคม 2517

สถาพร ศรีสัจจ์ ก่อนไปสู่เขา พิมพ์ครั้งที่ 2 ปุณฺณ 2518, 197 หน้า

———— "ไปสู่การเปลี่ยนแปลง" ใน สองไทย หน้า 198 - 205 คึกฉีกสยาม 2518

สถาพร ศรีสัจจ์ "ห้องพระ" ใน วิเคราะห์วรรณกรรมแนวประชานิยม หน้า 97 - 102

สยามวรรณกรรม 2519

เสถียร จันทิมาธร สยามวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย เจ้าพระยา 2524, 542 หน้า

สมชัย รักวิจิตร และคณะ ทัศนคติและการกล่าวขวัญในสังคมไทย พิทักษ์ประชา 2525, 389 หน้า

สมบัติ จันทรวงศ์ และรังสรรค์ หนองพันธ์ บรรณาธิการ รักเมืองไทยภาคปรัชญาและการเมืองในวรรณคดี สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2519, 194 หน้า

อัศศิริ ธรรมโชติ ขุนทองเจ้าจะกลั้มเมื่อฟ้าสว่าง พ.พ. 2521, 127 หน้า

อานนท์ อาภาภิรม สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย แพร่พิทยา 2519, 146 หน้า

———— ลักษณะสังคมและปัญหาสังคมไทย พิมพ์ครั้งที่ 2 โอเคียนส์โตร์ 2521, 230 หน้า

อารียา สินธุ "เบื้องหลังการก่อตัวของกระทิงแดง" สุภาพบุรุษประชาธิปไตย 7 : 15 - 20

กันยายน 2521

อุทร ทองน้อย "วันหนึ่งผมจะฆ่านักการเมือง" อนาคต 5 : 58 - 61 ตุลาคม 2516

———— "นาแดง" ใน สองไทย หน้า 177 - 187 ศักดิ์สยาม 2518

เชอร์น, ลาฟาคาอีโอ วรรณคดีกับชีวิตและการเมือง แปลโดย ธนิต อยู่โพธิ์ กรมศิลปากร 2510, 107 หน้า

ภาคผนวก

รายละเอียดของเรื่องสั้นที่นำมาศึกษาวิเคราะห์

<u>ผู้แต่ง</u>	<u>ชื่อเรื่อง</u>	<u>พิมพ์ครั้งแรก</u>
ฉัตรรินทร์ ไชยวัฒน์	เผาศพ	พญาโหงบนโหลงแก้ว 25 18
ฉัตรรินทร์ ไชยวัฒน์	หลาย เชื้อ	พญาโหงบนโหลงแก้ว 25 18
ฉัตรรินทร์ ไชยวัฒน์	นักมนุษยธรรม	พญาโหงบนโหลงแก้ว 25 18
ฉัตรรินทร์ ไชยวัฒน์	มาตุฆาต	พญาโหงบนโหลงแก้ว 25 18
ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล	การจากที่รอการกลับมา	อักษรศาสตร์พิจารณา มกราคม 25 19
ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล	ไพลศภา	คำขานรับ 25 18
ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล	โศกนาฏกรรมบนถนนสายนั้น	นิตยสารรัฐ กันยายน 25 18
ไพสันต์ พรหมน้อย	กลับไปสู่จุดเริ่มต้น	ควมมือของพวกเรา 25 21
ไพสันต์ พรหมน้อย	ควมมือของพวกเรา	ไทยไคเจสต์ พฤศจิกายน 25 18
ไพสันต์ พรหมน้อย	มอบให้คนบังคับ	bungthong ตุลาคม 25 18
วัฒน์ วรรณยางกูร	ลีค่าบนผาขาว	ชาวกรุง พฤษภาคม 25 17
วัฒน์ วรรณยางกูร	เด็กชายก่อนไปโรงเรียน	ไทยไคเจสต์ กรกฎาคม 25 18
วัฒน์ วรรณยางกูร	คนที่เล่นเหงา	อักษรศาสตร์พิจารณา กุมภาพันธ์ 25 19
วัฒน์ วรรณยางกูร	คนทำอัฐ	นกพิราบสีขาว 25 19
วัฒน์ วรรณยางกูร	หยาดเหงื่อสีน้ำเงิน	ฟ้าเมืองไทย กุมภาพันธ์ 25 17
วัฒน์ วรรณยางกูร	เลือดทางสี	นกพิราบสีขาว 25 19
วัฒน์ วรรณยางกูร	ฝุ่นรอน	ลลนา มกราคม 25 17

<u>ผู้แต่ง</u>	<u>ชื่อเรื่อง</u>	<u>พิมพ์ครั้งแรก</u>
วัฒน์ วรรณยางกูร	ความตายของคนสองคน	นกพิราบสีขาว 2519
วัฒน์ วรรณยางกูร	ก่อนถึงดวงดาว	จดหมายข่าวเพื่อประชาธิปไตย ของกลุ่มนักศึกษาไทยในญี่ปุ่น 2518
วัฒน์ วรรณยางกูร	งูกินนา	โคมฉาย 2518
วิสา คัญทัพ	เราจะผ่าข้ามไป	เราจะผ่าข้ามไป 2517
วิสา คัญทัพ	เด็กหญิงคนนั้นกับการปฏิวัติ	ลลนา พฤษภาคม 2517
วิสา คัญทัพ	นครเนา	เราจะผ่าข้ามไป 2517
วิสา คัญทัพ	โลกสองหน้า	ปิฎกนิ พุทธาคม 2517
วิสา คัญทัพ	แก่นของคำพา	ประชาชน พฤษภาคม 2518
ศรีดาวเรือง	สิ่งที่ลงทุน	อักษรศาสตร์พิจารณ์ เมษายน 2518 อักษรศาสตร์พิจารณ์ กรกฎาคม 2518 อักษรศาสตร์พิจารณ์ ตุลาคม 2518 ปฎุชน พฤษภาคม 2518 อักษรศาสตร์พิจารณ์ กุมภาพันธ์ 2519 ปฎุชน กรกฎาคม 2518 สังคมศาสตร์ปริทัศน์ มกราคม-มีนาคม 2518 ไทยไคเจสท์ มิถุนายน 2518 ชอนนำตากิน 2519
ศรีดาวเรือง	ว่าบนฟ้า	
ศรีดาวเรือง	ครึ่งหนึ่งนานมาแล้ว	
ศรีดาวเรือง	ชายผ้าเหลือง	
ศรีดาวเรือง	ซึ่งรอวันแตกทำลาย	
ศรีดาวเรือง	พอ	
ศรีดาวเรือง	แก้วหยดเดียว	
สำเริง คำพะอู	เสียงเรียกจากแผ่นดิน	
สำเริง คำพะอู	แล้วเราจะเห็นกัน	

<u>ผู้แต่ง</u>	<u>ชื่อเรื่อง</u>	<u>พิมพ์ครั้งแรก</u>
สถาพร ศรีสัจจัง	นกพญาไฟ	สังคมศาสตร์ปริทัศน์ กุมภาพันธ์ 2517
สถาพร ศรีสัจจัง	คนสั้นระฆัง	ชน 2517
สถาพร ศรีสัจจัง	เกี่ยวกับวันเวลาและศัตวรรษ	คาราวาน 2517
สถาพร ศรีสัจจัง	คนในนา	ศูนย์ศึกษา สิงหาคม 2517
สถาพร ศรีสัจจัง	เหยื่อ	อริย์ชัย ธันวาคม 2517
สถาพร ศรีสัจจัง	คนแปลกหน้า	ก่อนไปสู่ภูเขา 2518
สถาพร ศรีสัจจัง	ไฟ	ก่อนไปสู่ภูเขา 2518
สถาพร ศรีสัจจัง	น่าน้ำฟ้า	ปฐุชน มีนาคม 2518
สถาพร ศรีสัจจัง	ก่อนไปสู่ภูเขา	ประชาชน พฤษภาคม 2518
สถาพร ศรีสัจจัง	ไปสู่การเปลี่ยนแปลง	ไทยโคเจสต์ พฤษภาคม 2518
สถาพร ศรีสัจจัง	ห่อพระ	ไทยโคเจสต์
อัศศิริ ธรรมโชติ	ดอกไม้ที่เธอถือมา	นิสิตนักศึกษา ธันวาคม 2516
อัศศิริ ธรรมโชติ	ถึงคราวจะหนีไกลไปจาก	ชาวกรุง กันยายน 2518
	ลำคลองสายนั้น	
อัศศิริ ธรรมโชติ	เมื่อลมฝนผ่านมา	ชาวกรุง กุมภาพันธ์ 2519
อุคร ทองน้อย	วันหนึ่งผมจะฆ่าคนทั้งโลก	อนาคต ตุลาคม 2516
อุคร ทองน้อย	นาแดง	เวลา 2517

วิเคราะห์เรื่องสันเนาการเมืองและสังคมในช่วง

14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

บทคัดย่อ

ของ

ไพโรจน์ บุญประกอบ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ 2526

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีความมุ่งหมายจะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและค่านิยม ที่ปรากฏในเนื้อหาเรื่อง สันแนวการเมืองและสังคม กับสภาพทางการเมือง และสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519

ผลของการศึกษาวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า ในด้านการเมือง เนื้อหาเรื่อง สันสะท้อนให้เห็นปัญหาทางการเมือง และปัญหานั้นเกี่ยวเนื่องกับการเมือง สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม แนวความคิดในการแก้ปัญหาทั้งแนวความคิดที่อยู่ภายในขอบเขตของกฎหมาย และแนวความคิดที่ขัดแย้งกับกฎหมายในขณะนั้น รวมทั้งแนวความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม การเมืองด้วยวิธีรุนแรง ในด้านเศรษฐกิจ เนื้อหาเรื่อง สันสะท้อนภาพความยากจนข้นแค้นของประชาชน สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม ความยากจนข้นแค้นในเรื่อง สันเหล่านั้น ผู้แต่งชี้ให้เห็นว่ามีต้นเหตุมาจากอำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรม ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่เปิดโอกาสให้ผู้ใดเปรียบอยู่แล้วได้เปรียบยิ่งขึ้น และการสมคบกันเอาตัวเอาเปรียบประชาชนของผู้มีอำนาจหน้าที่และนายทุน แนวความคิดในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจมีลักษณะเกี่ยวกับแนวความคิดในการแก้ปัญหาทางการเมือง ส่วนด้านวัฒนธรรมและค่านิยมนั้น เรื่อง สันเกือบทุกเรื่องมีนัยเสียดสีด้าน วัฒนธรรมและค่านิยมที่ไม่เป็นประโยชน์ และชี้ขวงการค้ำถุน เคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อชีวิตที่ดีกว่า ของประชาชนผู้ทุกข์ยาก บางเรื่องเสนอแนวความคิดให้กำจัดวัฒนธรรมและค่านิยมที่ไม่เป็น ประโยชน์เหล่านั้น เพื่อสร้างวัฒนธรรมและค่านิยมใหม่ซึ่ง สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม โดยเฉพาะสังคมของคนรุ่นใหม่ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าเรื่อง สันแนวการเมืองและสังคมในช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519 มีความสัมพันธ์ สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม อย่างแท้จริง

**AN ANALYTICAL STUDY OF SHORT STORIES
RELATED TO SOCIETY AND POLITICS FROM
14TH OCTOBER 1973 TO 6TH OCTOBER 1976**

**AN ABSTRACT
BY
PAIROJNA BOONPRAKOB**

**Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University
February 1983**

This thesis aims at analyzing the relationship between Thai short stories, concerning politics, economics, culture and the socio - political situation from October 14, 1973 to October 6, 1976.

The result of the study analysis has shown that with regard to politics, the content reflects the diversity of the political problems and the legal and illegal methods of problem solution, including the radical change of the socio - political structure. Regarding economics, the examples illustrate the general destitution of the population which results from the unjust use of governmental authority, the capitalistic system, and the exploitation of the underprivileged by the powerful entrepreneurs. The ways of economic problem solving are similar to those of politics. With respect to cultural and social values, focus is placed on the objections to, and the eradication of worthless cultural and social values and the establishment of new values in harmony with the existing social situation.

From these findings, therefore, we may conclude that the Thai short stories had real relevance to the socio - political situations during the above - mentioned period.